T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE YAZILMIŞ SÖZLÜKLERDE KADINA AİT SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KÜBRA ÇOLAK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI

ANKARA 2019

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI TÜRKÇESİ DÖNEMİNDE YAZILMIŞ SÖZLÜKLERDE KADINA AİT SÖZ VARLIĞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kübra ÇOLAK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Prof. Dr. Funda TOPRAK

DANIŞMAN

ANKARA 2019

ONAY SAYFASI

Kübra ÇOLAK tarafından hazırlanan "Osmanlı Türkçesi Döneminde Yazılmış Sözlüklerde Kadın Kelime Varlığı" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Prof. Dr. Dilek ERGÖNENÇ AKBABA	Gazi Üniv. Gen. Eğt. F.	
Danışman Prof. Dr. Funda TOPRAK	YBÜ İnsan ve Toplum Bil. Fak.	
Doç. Dr. Akartürk Karahan	AYBÜ-İ İBF	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi: 19.06.2019

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ..... Anabilim Dalı'nda Doktora/Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

.....

BEYAN

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum (19-06-2019).

Kübra ÇOLAK

TEŞEKKÜR

Kadın konusu birçok ana bilim dalı tarafından defalarca çalışılmış bir konudur. Bu çalışmalar kendi alanlarıyla ilgili kadına farklı perspektiften kadını anlamamıza yardımcı olmuştur. Örneğin; Tarih bilimi için Türk tarihinde ya da diğer topluluklarda kadının toplumdaki yeri ve değerine bakarken bir psikoloji bilimi ise kadının ruhsal durumuyla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Bunun dışında sosyal bilimlerin yanı sıra fen bilimleri özellikle de sağlık alanında çok fazla çalışma mevcuttur.

Kadınla ilgili toplumumuzda çok farklı algılar mevcuttur. Bu algıları Türk tarihi açısından da kadının farklı statülerde bulunması ve bu kadınlar için türetilen adların sayısının çok fazla olmasından anlıyoruz. Türk tarihinde kadın siyasi hayatta söz sahibidir ve aile içinde de bu konumunu korumayı başarmıştır. Bunları Türkçe'nin tarihî dönemlerini yansıtan eserlerden derlenen kadınla ilgili söz varlığından anlaşılmaktadır.

Kadınla ilgili Türkçe'nin tarihî dönemleri olan Orhun Türkçesi, Uygur Türkçesi, Karahanlı Türkçesi, Kıpçak Türkçesi, Harezm Türkçesi, Çağatay Türkçesi ve Eski Anadolu Türkçesi dönemlerini yansıtan eserlerden ve tezin asıl konusunu oluşturan Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılmış olan Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadınla ilgili söz varlığı kadın unvanları, olumsuz kadın adlandırmaları, yaşlı kadın anlamına gelen sözcükler, evlenmemiş ya da boşanmış kadın anlamına gelenler, kadın akrabalık söz varlığı, kadın anlamına gelen diğer sözcükler, kadın aksesuarları, kadın ayakkabıları, kadın dış giyimi, kadın eldivenleri, gebelikle ilgili sözcükler, iç giyim, kadın hastalıkları, makyaj malzemeleri, kadın organları, kadını ilgilendiren kültüre ait söz varlığı, kadın örtüleri kadın meslekleri başlıkları altında sınıflandırılmıştır.

Bana bu çalışmayı ortaya koymamı sağlayan insanlara teşekkür etmek isterim.İlk olarak beni yüksek lisansa kabulüyle başlayıp ders sürecinde bilgiyle donatan ve bu

çalışmada da desteğini hiç esirgemeyen tez danışmanım, değerli hocam Prof. Dr. Funda Toprak'a teşekkürlerimi sunarım.

Kaynak teminimde bana yardımcı olan tarih hocam Fatih Gündüz'e, yazım aşamasında her zaman yardım eden hocam Dr.Öğr. Üyesi olan Yaşar Tokay'a da teşekkür etmek isterim. Bana yazım sürecinde ve savunmam sırasında destek olan Prof. Dr. Dilek Ergönenç Akbaba'ya ve Doç. Dr. Akartürk Karahan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak tarihin her aşamasında yer alıp hem toplumu varlığıyla yüceltip hem de güzelleştiren Türk kadınına da teşekkürü bir borç bilirim.

Kübra ÇOLAK

Ankara 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI

BEYAN ..... **i**

TEŞEKKÜR ..... **ii**

İÇİNDEKİLER ..... **iv**

ÖZET ..... **vi**

ABSTRACT ..... **viii**

KISALTMALAR ..... **x**

TABLOLAR DİZİNİ ..... **xii**

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM :KADINLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞINA VE KADIN ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ 12

I.1. TÜRK TARİHİNDE KADIN 12

I.2. SELÇUKLU VE OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KADIN 15

İKİNCİ BÖLÜM : OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADINLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI **19**

II.1. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Unvanları 19

II.2. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Olumsuz Kadın Adlandırmaları 29

II.3. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yaşlı Kadın Adlandırmaları 42

II.4. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Evlenmemiş ya da Boşanmış Kadın Anlandırmaları 47

II.5. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Akrabalık Adları 57

II.6. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Diğer Kadın Adları 80

II.7. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Dış Giyimi..... 97

II.8. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın İç Giyimi 121

II.9. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Ayakkabıları 126

II.10. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Eldivenleri 129

II.11. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Örtüleri 131

II.12. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Aksesuarları 143

II.13. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Makyaj Malzemeleri 160

II.14. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadını İlgilendiren Kültürel Söz Varlığı ... 165

II.15. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Gebelikle İlgili Söz Varlığı..... 175

II.16. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Hastalıkları 186

II.17. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Organları 193

II.18. Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Meslekleri 201

SONUÇ 217

KAYNAKÇA..... 221

ÖZGEÇMİŞ 226

ÖZET

Osmanlı Türkçesi Döneminde Yazılmış Sözlüklerde Kadına Ait Söz Varlığı

ÇOLAK, Kübra
Yüksek Lisans Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Funda TOPRAK
Haziran 2019

Bu çalışma Osmalı İmparatorluğu döneminde kadın için kullanılan adlandırmalar, kadınlara ait giysi, eşya ve süs adları gibi kadına ait unsurların sözlüklerdeki biçimini ortaya koymak buradan yola çıkarak kadınların toplumdaki konumlarını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmada söz konusu dönemde kaleme alınan Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî sözlükleri taranmış elde edilen söz varlığı konularına göre sınıflandırılmıştır.

Çalışmanın girişinde söz varlığının kuramsal çerçevesi çizilmiş, söz varlığı ve sözlük ilişkisi üzerinde durulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminin incelenen sözlükleri tanıtılmıştır.

Birinci bölümde Türk tarihinde kadının sosyal hayattaki yeri ve durumunu İslamiyet öncesi Türk destanlarından, Dede korkut hikâyelerinden, Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinden yola çıkarak Kadının toplum içindeki vasıfları siyasi ve eğitim hayatındaki durumu hakkında genel bilgiler verilmiştir.

İkinci bölümde Türkçenin tarihi dönemlerindeki eserler taranmış kadınla ilgili kullanılan genel söz varlığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buradan yola çıkarak teze kaynaklık eden Osmanlı İmparatorluğu döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî sözlüklerinde kadınla ilgili söz varlığı konu başlıklarına göre tasnif edilmiştir. Bu bölümde ayrıca her konu başlığına göre elde edilen veriler tablolarla gösterilmiş, söz varlığının incelenen dört sözlükteki durumları karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma ile sözlüklerin bir konu üzerinde ortaklık ve farklılıkları da ortaya konulmuştur. Konu başlıkları tespit edilirken kadın üzerine yapılmış çalışmalar incelenmiş, bu çalışmaya uygun başlıklar oluşturulmuştur. Başlıklar oluşturulurken kadınla ilgili olumlu ya da olumsuz adlandırmalar, akrabalık adları, kadın

sosyal statüsüne göre verilen unvanlar, giysi ve süs eşyaları, kadınla ilgili hastalık, gebelik ve organ adlandırmaları, kadın meslekleri gibi oldukça geniş tutulan bir sınıflandırma yapılmıştır.

Bu çalışmanın sonuç kısmında taranan sözlüklerde tespit edilen kadınla ilgili söz varlığı genel bir değerlendirmeyle verilmiştir. Sözlüklerin birbirleriyle kadın söz varlığı bağlamında benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Çalışmanın Türk kültüründe kadına verilen değeri, kadının toplumdaki değerini ortaya koyabileceği ve başka çalışmalara kaynaklık edebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kamus-ı Türkî, Lehçe-i Osmânî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye, Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın.

ABSTRACT

Women's Vocabulary in the Written Dictionary Which Was Written During Ottoman Turkish

ÇOLAK, Kübra
M.a, Department of Turkish language and literature
Supervisor: Prof. Dr. Funda TOPRAK
June 2019

This study was carried out in order to determine the position of the women in the society during the ottoman empire by taking the form of women's items in the dictionaries such as the names used for women, names of women' s clothes, goods and ornaments. In this study, Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye and Lehçe-i Osmânî dictionaries written in the mentioned period were scanned according to the vocabulary, obtained the vocabulary is classified according to the subjects.

The theoretical framework of the vocabulary was drawn at the entrance of the study, and the relationship between vocabulary and dictionary was emphasized. The dictionaries examined in the Ottoman Empire period were introduced.

In the first chapter, the general information about the status of women in social life and their status in the political and educational life of the women in the society were taken from the pre-Islamic Turkish Epics, Dede Korkut Stories, Selcuk and Ottoman Empire periods.

In the second chapter, the historical works of Turkish was scanned and the general vocabulary used for women has been tried to be determined. From this point of view, in the Ottoman Empire period which was the source of the thesis, the vocabulary about the woman in the dictionaries of Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî, Müntehabât-ı Lügat-ı Osmâniyye and in Lehçe-i Osmânî were classified according to the topics. In this section, the data obtained according to each topic are shown with tables, and the status of the vocabulary in the four dictionaries examined is compared. Bu karşılaştırma ile sözlüklerin

bir konudaki farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konmuştur. The studies on the women were examined while the topics were identified and the appropriate topics were formed. While creating the titles, positive or negative names about the woman, kinship names, titles given according to the social status of women, clothes and ornaments, women's the disease, pregnancy and organ naming, wide classification has been made such as a female occupations.

In the conclusion part of this study, the vocabulary about the woman identified in the dictionaries scanned was given with a general evaluation. The similarities and differences between the dictionaries about vocabulary of women have been revealed. It is thought that the value of the study given to the woman in Turkish culture can reveal the value of the woman in the society and be a source for other studies.

Keywords: Kamus-ı Türkî, Lehçe-i Osmânî, Lügat-i Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye, Woman in Ottoman Empire.

KISALTMALAR DİZİNİ

Ar.	Arapça
BK.	Bilge Kağan Yazıtı
Çin.	Çince
D.	Doğu
Far.	Farsça
Fra.	Fransızca
İbr.	İbranice
İng.	İngilizce
İtal.	İtalyanca
KT.	Költigin Yazıtı
Lat.	Latince
Moğ.	Moğolca
T.	Tonyukuk Yazıtı
Tür.	Türkçe
Yun.	Yunanca

İNCELENEN SÖZLÜKLERİN KISALTMASI

Ç.T.S : Kaçalin, Mustafa S.,(2011), *Niyâzî Nevâyî'nnin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Luġâtu'n- Nevâ'iyye ve'l-İstişhâdâtu'l-Çaġatâ'iyye Giriş-metin-dizinler-tıpkıbaskı*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

E.A.T.S : Kanar, Mehmet (2018), *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, Say Yayınları,Baskı.2.

E.U.T.S : Caferoğlu, Ahmet (1968), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

H.T.S : Ünlü, Suat,(2012), *Harezm Altınordu Türkçesi Sözlüğü*, Baskı.1, Eğitim Yayınevi.

K.T : Sami, Şemsettin (2015), *Kamus-ı Türkî*(Hazırlayan Paşa Yavuzarslan), Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, Ankara.

K.T : Sami, Şemsettin (2015), *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

K.T.S : Toparlı, Recep, Hanifi Vural, Recep Karaatlı, (2007), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Baskı.2, Ankara.

L.N : Nâcî, Muallim, (2009), *Lügat-ı Nâcî*, (Hazırlayan: Ahmet Kartal), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

L.O : Ahmet Vefik Paşa,(2000), *Lehçe-i Osmânî*(Hazırlayan: Recep Toparlı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

M.L.O : Redhouse, James.w, (2016), *Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye* (Hazırlayan : Recep Toparlı, Betül Eyövge Yılmaz, Yaşar Yılmaz, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Unvanları 24

Tablo 2: Osmanlı Türkçesi Ssözlüklerinde Olumsuz Kadın Adlandırmaları 35

Tablo 3: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yaşlı Kadın Adlandırmaları 44

Tablo 4: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Evlenmemiş ya da Boşanmış Kadın Adlandırmaları 52

Tablo 5: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Akrabalık Adları 69

Tablo 6: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Diğer Kadın Adları 88

Tablo 7: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Dış Giyimi 111

Tablo 8: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın İç Giyimi 123

Tablo 9: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Ayakkabıları 127

Tablo 10: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Eldivenleri 129

Tablo11: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Örtüleri 137

Tablo12: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Aksesuarları 153

Tablo13: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Makyaj Malzemeleri 162

Tablo14: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadını İlgilendiren Kültürel Söz Varlığı 169

Tablo15: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Gebelikle İlgili Söz Varlığı 180

Tablo16: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Hastalıkları 189

Tablo17: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Organları 197

Tablo18: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Meslekleri 208

GİRİŞ

SÖZ VARLIĞI VE SÖZLÜK

Aksan, söz varlığının sadece bir dilde birtakım seslerin bir araya gelmesiyle kurulmuş simgeler, kodlar ya da göstergeler olmadığını; aynı zamanda o dili konuşan toplumun kavramlar dünyasının, maddi ve manevi kültürünün yansıtıcısı olduğunu ve dünya görüşünün, yaşam koşullarının ve deneyimlerinin bir kesiti olduğunu belirtmektedir (Aksan 2004:7). Örneğin toplum yaşamında aile ilişkilerinin sıkı olduğu Türk dünyasında bu ilişkiler kavramlaştırılmakta, elti, görümce, baldız, yenge gibi ayrı ayrı kavramlar belirlenmiş bulunmakta, buna karşılık Hint-Avrupa dil ailesinin Roman ve Germen kollarının her birinde bu kavramların tümü tek bir sözcükle anlatım bulmaktadır. Aynı biçimde, Türkçede bu dildekinin tersine amca ve dayı ile teyze ve hala yine ayrı kavramlar hâlindedir. Yeryüzündeki renkler aynı olduğu hâlde bunların adlandırılışı ve kapsamları dilden dile değişir; sayılar dünyanın her yerinde aynı değeri taşıdığı hâlde adlandırılma yolları başka başkadır (Aksan 2004:7).

Söz varlığı için "Söz varlığı denilince akla bir dilin sahip olduğu bütün sözleri gelir. Söz ise bir veya birkaç heceden meydana gelmiş, her dile göre ayrı anlam birlikleridir" (Banguoğlu 2015:144) der.

Söz varlığı teriminin üstanlambirim olduğunu belirterek bunun altanlambirimlerini de şu şekilde sınıflandırmaktadır:

"a) sözcük dağarcığı,

b) terim dağarcığı,

c) kalıp kullanım (kalıp sözler) dağarcığı,

ç) deyim dağarcığı,

d) atasözü dağarcığı,

e) özel deyişler dağarcığı (telmihler, dualar, beddualar gibi)…" (Çotuksöken 1989 : 11).

Söz varlığı sözcüklerin belli kriterlere göre sınıflanması olsa da söz varlığı bir milletin dilindeki kültürel yansımayı da ifade eder. Bu ifadelerin toplamı sözlüklerde yer alır.

Sözlükler, dilin düşünce, duygu ve kültür ikliminin birimleri olan söz varlığını barındıran eserlerdir. Sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış sözcük ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lûgattır (TDK 2010: 1806).

Sözlük, bir dilin ya da bir dilin bir bölümünün genel olarak veya belirli bir zamanda kullanılan kelime ve deyimlerini umumiyetle alfabe sırasına, bazen de kavram alanlarına göre ele alıp aynı dille tanımlarını yapan, örnek vererek açıklayan veya başka bir dildeki karşılıklarını yazan kitap şeklinde tanımlanır (Topaloğlu 2010:25).

"Bir dildeki kelimeleri esas alarak, onların temel anlamlarını, kazandıkları yan anlamları ile başka kelimelerle kurdukları ifadelerdeki anlam inceliklerini, değişik kullanımlarını, deyimlerini gösteren ve dilin bütün söz varlığını içine alan kitap" (Korkmaz 2003:199).

Hazırlanış amaçları ve taşıdıkları nitelikler bakımından çeşitlilik gösteren sözlükler değişik açılardan şu şekilde gruplandırılabilirler:

1. Bir ya da birden çok dilin söz varlığını işleme bakımından:

a. Tek dilli

b. Çok dilli

2. Abece sırasının temel alınıp alınmamış olmasına göre:

a. Abecesel sözlükler

b. Kavram (ya da kavram alanı) sözlükleri

3. Ele alınan söz varlığının niteliğine göre:

a. Genel sözlükler (ortak dil, yazı dili sözlükleri, ansiklopedik sözlükler)

b. Lehçebilim sözlükleri

c. Eş anlamlı, eş adlı, ters anlamlı öğeler sözlükleri

d. Tarihsel sözlükler

e.Kökenbilgisi sözlükleri

f. Uzmanlık alanı sözlükleri (terim sözlükleri)

g. Argo sözlükleri

h. Deyim ve atasözü sözlükleri

i. Anlatımbilim sözlükleri

j. Sanatçı ve metin sözlükleri

k. Yanlış yerleşmiş öğe sözlükleri

l. Tersine sözlükler ve başka sözlük türleri (Aksan 2009:75).

Türk sözlük biliminin temelleri şüphesiz Arap sözlükçülüğü prensiplerinde kaleme alınan Kâşgarlı Mahmûd'un Dîvânu Lügâti't-Türk'üne kadar uzanır. Türk Sözlükçüğünün en eski kaynağı olan Dîvân'dan Kamus-ı Türkî'ye kadar ki dönemde yazılı olan gerek manzum gerekse sözlük tertibindeki bütün yazma ve basma eserler ya Farsça- Türkçe ya da Arapça- Türkçe olup, Arap sözlükçülük geleneğinde düzenlenmiştir (Ölmez 1994: 88; Ermers 1999:18; Aksan 1998:115).

Eski dönemlerde kaleme alınan sözlüklerimizin bir kısmı dinî olup, bu sözlüklerde Kur'an'da ve dinî kaynaklarda geçen Arapça sözlerin Türkçe karşılığı verilmiştir. Bu sözlükler Kur'an'ın Türkler tarafından daha kolay okunup anlaşılması için kaleme alınmış özel türde ve tematik sözlüklerdir. Bu türün en meşhur el yazması örneği, Ferişte İbni Melik tarafından M.1392 yılında kaleme alınan Ferişteoğlu Lügati'dir (Yavuzarslan 2004:187). Bunun gibi Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi sahasında tematik türde kaleme alınmış sözlükler de bulunmaktadır (Yavuzarslan 2004:187).

Tam bir siyasi birlik kuramayan Kıpçaklardan bu döneme ait elimizde Codex Cumanicus adlı eser kalmıştır. Bu eser dışında Kıpçak Türkçesi asıl gelişmesini Mısırda

Memlûkler döneminde göstermiştir. Zorunluluk dolayısıyla Kıpçak çocuk ve gençlerinin köle olarak Mısır ve Ön Asyaya satılması bunların ordu ve siyasette zamanla yükselerek hakim sınıfı teşkil etmeleri sonucu Mısırda Türk-Memlûk Devleti kurulmuştur (Toprak 2002:283). Bu dönemden kalan eserler ise Kitābu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk, Kitâb-ı Mecmûʿu Tercumân-ı Türkî ve ʿAcemî ve Moġolî, Et-Tuḥfetu'z-Zekiyye fi'l-Luġati't-Türkiyye, Kitâbu Bulġatu'l Muştâḳ fî Luġati't-Türk ve'l-Ḳıfçaḳ, El-Kavânînu'l-Kulliye li Żabṭi'l-Luġati't Türkiyye, Ed-Durretu'l-Muḍîa fi'l-Luġati't-Türkiyye gibi sözlükler yer almaktadır (http://www.tdba.net/kipcak-turkcesi/).

Harezm Türkçesi sözlükleri de Mukaddimetü'l-Edeb, Hilyetü'l Lisan ve Hulbetü'l Beyân (İbni Muhennâ Lügati) vb. sözlükleri yer alır (Kuyma 2015:367-83).

Çağatay Türkçesi sözlüklerinden Abuşḳa, Luġat-ı Caġatay (Çağatay Türkçesi-Farsça)/Nedr-Alí, Miftâġu'l-Luġat/Ferâġí, Fażlu'llâh Ĥan Luġatı, Kelürnâme (Kitâb-ı Zebân-ı Türkí), Bedâyiü'l-Luġat, Kitâb-ı Türkí, Abdu'l-Cemíl Naŝírí, Senglâĥ vb. önemli sözlükler yer alır (Rahimi 2018:69-104).

Osmanlıda İmparatorluğu'nda sözlükçülük klâsik dönemle birlikte başlar ve ilk örnekleri de bu dönemden itibâren görülmektedir. Osmanlı sözlükçülük yazımının tarihine bir göz atılması gerekirse bu çabaların daha çok ve genellikle kişisel gayretlerin ürünü olduğu görülmektedir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından, Tanzimattan sonra, dili bağımsız bir varlık olarak değerlendiren aydınlarımızın sayesinde bu konu gündeme gelmiş ve çalışmalar artmıştır (Parlatır 1995:4). İlkin Tanzimat aydınlarından ve yazarlarından olan Namık Kemal, «Lisân-ı Osmânînin Edebiyâtı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmildir» başlıklı yazısında Türk dilinin işlenmesi konusunda ciddî ve önemli öneriler getirirken Türk sözlükçülüğünün o andaki durumuna değinir ve gerekli olan sözlüğün de ne şekilde yazılacağının ilkelerini belirler:

«*Elden geldiğince Türkçeye mahsus muntazam ve mükemmel bir sözlük meydana getirilmelidir ve bu ihtiyaç uzun zamandan beri de hissedilmektedir. Hatta bazı taraflardan Kâmûs ve Burhân birleştirilerek yeni düzende bir sözlük arzu edildiği gibi bir kaç kere de bunun meydana Türk sözlükçülük geleneği açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri getirilmesine teşebbüs edilmiştir. Bundan başka Arapça veya Farsça pek çok kelime vardır ki Osmanlı dilinde bir veya birkaç mana ile bilinirken Kamus veya Burhân'da, kullanımından fazla (kendi dilindeki belirli) anlamlarıyla zapt edilmiştir. Bu suretle onların karışımından hasıl olacak bir sözlük kitabından, yalnız Türkçeyi bilenlere göre kullanma esnasında zihnin karıştırılmasından başka ne hasıl olabilir? Bir de Arap ve Acem'in bizce kullanılmayan birçok kelimesini, Osmanlı sözlük kitabında devam ettirmekle, edebiyatımızdaki eksikliklerin en büyük sebeplerinden sayılan garip ve tuhaf sözlere bir nevi müsamaha göstermenin ne gereği vardır? İşte bu delillerin ispat ettiği veçhile düzenlenişlerini değiştirmekle Kâmûs ve Burhân'ı Türkçeye sözlük ittihaz etmek düşüncesi ki Arap ve Acem'in başlarına birer fes giydirmekle Türk milliyetine ithallerini aramak kabilindendir, hiçbir suretle kabul edilemez. Sözlük, Osmanlılar için yapılacaksa onların ihtiyacına uygun olmalıdır.*» (Yetiş 1996:62-63; Parlatır, Önertoy 1987: 50-52; Tanpınar 1997:419-421).

Namık Kemal'in yukarıda Osmanlı Türkçesi'nden sadeleştirerek verilen yazısından Osmanlı dilinin sözlüğünün yazımında hangi ölçütlere uyulmasının gerektiğini şu şekilde sıralanabilir:

1. Sözlüğe alınacak Arapça kelimelerin Türkçedeki kullanımları göz önünde tutulmalıdır.

2. Sözlük, dilin kelimelerini içermeli ve onların asıl ve yan anlamlarını belirtmelidir.

3. Sözlükte yer alacak Arapça alıntıların kendi dilindeki bütün anlamları değil, sadece Osmanlı dilinde kazandığı anlamları verilmelidir.

4. Osmanlı dilinde kullanılmayan Arapça ve Farsça kelimeler sözlüğe alınmamalıdır (Yavuzarslan 2004:189).

Tanzimat'a kadar Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı sahasında kaleme alınan sözlükler daha çok Arapça ve Farsça kelimelerin madde başı olarak verildiği Arapça-Türkçe; Farsça-Türkçe ya da Arapça'dan ve Farsça'dan Türkçeye tercüme sözlüklerdi. Yani Arap dilinde ve Fars dilinde kaleme alınan sözlüklerin Türk diline tercümeleri şeklindeydi. Bunun yanı sıra bir de geç dönemlerde Türkçe kelimelerin madde başı olarak alındığı ve karşılıklarının Arapça ve Farsça olarak verildiği sözlükler yer almaktaydı ki bunların sayısı oldukça azdır (Yavuzarslan 2004:190). Denilebilir ki; Tanzimat dönemine kadar olan sözlükler, Doğu dillerinden Osmanlı Türkçesine yapılan tercümelerdi. Türkçenin söz varlığı hiçbir dönemde ve eserde ciddiye alınmamış ve sözlüklere de girmemişti. Türkçe kelimelerin madde başı olduğu, bir başka deyişle Namık Kemal'in çerçevesini çizdiği tarzda bir sözlüğe Lehce-i Osmânî hariç tutulursa, Türk milleti, Kâmûs-ı Türkî'ye kadar sahip olamamıştır (Yavuzarslan 2004:190).

KAMUS-I TÜRKÎ

Geçen asrın ikinci yarısında yetişmiş olan Şemsettin Sâmi (1850-1904), en değerli dilcilerimizden ve lügatçılarımızdandır. Roman ve tiyatro sahalarında da eserleri bulunan, gazete yazarlığı yapan, dergiler çıkaran, tercümeler ve öğretici kitaplar yayımlayan Şemsettin Sâmi; büyük şöhretini hazırladığı lügatlarla kazanmıştır. Bu lügat kitaplarının en mühimi ve bugün de değerini kaybetmeyeni Kâmus-ı Türkî'dir (Timurtaş 1978:5).

Sözlükte yer alan 29.000 dolayındaki kelimenin yaklaşık üçte biri Türkçe, geri kalan kısmı Arapça, Farsça, Fransızca, Rumca, İtalyanca ve diğer yabancı dillerden giren kelimelerden ibaret olup bu aynı zamanda XIX. yüzyılın sonlarındaki Türkçe'nin söz varlığını göstermektedir. 1317 (1899-1900) yılında iki cilt halinde yayımlanan Kamus-ı Türkî'nin ilk iki fasikülü bizzat Şemseddin Sâmi, geri kalan kısmı İkdamcı Ahmed Cevdet tarafından itina ile basılmıştır. Devrine göre tamamen modern bir görüşle hazırlanan Kamus-ı Türkî yayımlandığı sırada büyük bir ihtiyaca cevap vermiş, basımı üzerinden 100 yıldan fazla bir zaman geçtiği hâlde değerinden fazla bir şey kaybetmediği gibi daha sonra hazırlanan hemen bütün sözlükler için vazgeçilmez bir kaynak olmuştur. 1985, 1990, 1998 ve 2004 yıllarında tıpkıbasımı yapılan sözlük günümüzde de kullanılmaktadır (Uçman 2010:521).

Şemsettin Sâmi, yeni bir anlayış ve modern filoloji ve leksikoloji metodlarıyla tertip ettiği Kamus-ı Türkî ile ilk defa Türkçe'nin dertli toplu bir lügatını vücuda getirmiştir.Bu eser oluşturulurken o zamana kadar yazılan Türkçe ve yabancı dilerdeki sözcüklerden bilhassa Redhouse Lügatı ile Lehçe-i Osmânî'den faydalanmıştır (Timurtaş 1978:15).

Şemsettin Sâmi, lügatına Kamus-ı Türkî adını veren müellif; bu adlandırmayı şu şekilde izah etmektedir: "Bizce müstamel Lügât-ı Arabiyye ve Farisiyyeyi câmi' olduğu halde, bu kitabın Kamus-ı Türkî namıyla tesmiyesine belki itirâz edenler bulunur; lâkin dilimiz Lisân-ı Türkî', bu lisana mahsus lügat kitabına dahi başka isim düşünmek abesdir.Lüsânımızda müstamel kelimelerin cümlesi de, herhangi bir lisandan me'huz olursa olsun, hakikaten müsta'mel ve mâlûm olmak şartıyla Türkçe'den ma'duddur." şeklinde açıklamıştır (Timurtaş 1978:14-15).

Şemsettin Samî, Kamus-ı Türkî'yi oluştururken, o zamanki Osmanlı Türkçesi'nin temel söz varlığını eserine almaya çalışmış, Osmanlı Türkçesi'nde çok nadir kullanılan Arapça ve Farsça kelimeleri almamış, bazı az kullanılan kelimeleri almışsa da az kullanıldıklarını belirtmiştir. Türkçe kelimeleri öne çıkarmaya çalışan Şemsettin Samî, iyi bir Türkçe sözlüğün hazırlanması için sadece Osmanlı sahasında kullanılan Türkçe kelimelerin değil, Sibirya içlerindeki Türklerin kullandıkları kelimelerin de derlenip sözlüğe konulması gerektiğini savunmuştur. Şemsettin Samî'nin, Kamus-ı Türkî'si sadece ismiyle değil, sözlükçülük ilkeleri açısından da o dönemde kaleme alınan bütün Osmanlı Türkçesi sözlüklerinden ayrılmaktadır. Kamus-ı

Türkî, Osmanlı Türkçesi'nin etimoloji sözlüğü niteliğindedir. Şemsettin Samî'nin, Osmanlı Türkçesi'nin söz varlığında yer alan Arapça, Farsça, Yunanca, İtalyanca, İngilizce, Macarca ve Slav dillerinden geçen alıntı kelimelerin etimolojileri üzerine yaptığı açıklamaları bugünkü etimolojik sözlüklerde yer alan bilgilere denk durumdadır. Hatta birçok kelimenin ilk etimolojik açıklaması onun tarafından yapılmıştır. Kamus-ı Türkî'de yalnız kelimelerin kökenleri hakkında değil, kelimelerin dil bilgisi özellikleri hakkında da ayrıntılı bilgi bulunmaktadır. Bir kelimenin söz dizimindeki kullanımına göre çeşitlenen kelime türleri işaretlerle ayrı ayrı tanımlanmış ve örneklendirilmiştir. Özellikle bugünkü Türkçe sözlüklerin hiçbirinde Türkçe fiillerin çatıları belirtilmediği hâlde, Kamus-ı Türkî'de fiillerin çatıları ayrıntılı olarak gösterilmiştir. Kısacası Şemsettin Samî, kaleme aldığı Kamus-ı Türkî adlı sözlüğüyle, modern Türk sözlükçülüğünün temelini atmış ve koyduğu ilkelerle Türk sözlükçülüğünü zamanında Batıda düzenlenen Türkçe iki dilli sözlüklerin de üzerine çıkarmıştır. Cumhuriyetten sonra özel veya resmî kurumlarca basılan bütün Türkçe sözlükler, ya Kamus-ı Türkî'nin esas alınmış biçimidir ya da onun geliştirilmiş varyantlarıdır (Yavuzarslan 2015:6).

LÜGAT-İ NÂCÎ

Lügat-ı Nâcî, 1850'li yıllarda Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ile çok basit bir şekilde yayımına başlanan Osmanlıca sözlüklerin gelişmiş bir örneğidir. Türk dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerle bu tür sözlüklerde pek bulunmayan Türkçe'ye Batı dillerinden girmiş bazı kelimelere de yer veren lügatta yaklaşık 18.000 madde başı mevcuttur. Bunların 14.000 kadarı Arapça, 3000 kadarı Farsça, geri kalanı da Batı kaynaklı kelimelerdir. Eserde madde başlarının edebî dilde kullanılan kelimelerden seçilmesine özen gösterildiği belirtilmektedir. 1850'li yıllardan Kamus-ı Türkî'nin yayımlandığı 1899-1900 yıllarına kadar hazırlanan, aralarında Ahmed Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmânî'si, Hüseyin Remzi'nin Lügat-ı Remzî'si ve Ebüzziyâ Tevfik'in Lügat-ı Ebüzziyâ'sının da bulunduğu sözlüklere göre Nâcî'nin lügatı kelimelerin seçilişi, anlamlandırma ve örnek cümleler bakımından daha ileri bir seviyede kabul edilmektedir. Ancak 1895 yılından itibaren yayımına başlanan Mehmed Salâhî'nin Kamus-ı Osmânî'si düzeni ve örnekleri bakımından Lügat-ı Nâcî'den daha iyi bir sözlük olduğu gibi Nâcî'nin eseri modern sözlükçülük açısından Kamus-ı Türkî'ye göre çok gerilerdedir. Muallim Nâcî'nin eserde bazı kelimelerin asıl (fasih) şekillerini değil Türkçedeki telaffuzlarını esas alması bir yenilik sayılmıştır. Müellif lügatın bu özelliğini bizzat kendisi de belirtmiş ve hangi kelimenin nasıl kullanılması gerektiği hususunda girişte bilgi vermiştir. Bu arada

kelimelerin asıl dillerindeki anlamları değil Türkçede kazandıkları mânalar gösterilmiştir. Lügat-ı Nâcî'de yer yer Kamus-ı Türkî'de çokça görülen, "sözlük dışı açıklama" denebilecek bazı notlara da rastlanmaktadır. Eserde yalnızca kelimelerin hangi dilden geldiği belirtilmiş, mutlaka bulunması gereken gramer kısaltmalarına ise yer verilmemiştir. Bu arada madde başları içinde bazı ara maddeler, deyim ve terkipler de kaydedilmiştir. Özellikle "fetvâ" kelimesinden sonra bir kısım kelimeler hakkında uzun açıklamalar yapılmış ve bazı özel isimlere de yer verilmiştir. Lügat-ı Nâcî'nin bir özelliği de müellifin kendi şiirlerinden veya başka şairlerden örnek olarak çeşitli mısra ve beyitlerin yazılmış olmasıdır (Uçman 2003:219-20).

1306 (1891) yılında "Çocuklar İçin Lügat Kitabı" adıyla ve fasiküller halinde yayımlanmaya başlanan sözlüğün ancak "fetvâ" kelimesine kadar olan yarısı basılabilmiş, Nisan 1893'te Muallim Nâci'nin ölümü üzerine geri kalan kısmı notlarına ve müsveddelerine dayanılarak 1894'te arkadaşı Müstecâbîzâde İsmet tarafından tamamlanmıştır. Müstecâbîzâde İsmet, "nâcî" kelimesini açıkladıktan sonra bir de "Nâcî" maddesi ekleyerek burada Muallim Nâci'nin hayatı ve eserleri hakkında derli toplu ilk bilgileri vermiştir. Lügat-ı Nâcî önce kelimelerde harekelerin esas alındığı bir düzenlemeyle basılmış, aynı şekilde 1317 (1899) ve 1318 tarihlerinde iki defa daha basıldıktan sonra 1322'de (1906) dördüncü baskısını yapan Kirkor Fâik Efendi'nin isteği üzerine eseri Tâhirülmevlevî harf sırasına göre yeniden tertip etmiştir. Tâhirülmevlevî bu esnada bazı kelimelerin yazılış ve açıklanmalarında tasarrufta bulunmuş, Nâci'nin verdiği örnek mısra ve cümleleri değiştirerek kendisinden ve başka şairlerden yeni örnekler, hatta II. Meşrutiyet'ten sonraki baskılarda dönemin siyasî atmosferini yansıtan cümleler ilâve etmiştir (Uçman 2003:219-20).

Muallim Nâcî tarafından kaleme alınan Lügat-ı Nâcî, klâsik metinlerde en fazla kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler ile batı dillerinden Türkçe'ye giren bazı kelimeleri içine almaktadır. Kendisinden bir müddet önce Ahmet Vefik Paşa, bir cildinde Arapça ve Farsça kelimelere yer vermiştir. Ancak, Arapça ve Farsça kelimelerin seçilişi, onlara Türkçe karşılıkların bulunması ve o anlamlara uygun manzum ve mensur örnek ve tanıkların gösterilmesi bakımından bu eser ondan daha üstündür. Lügat-i Nâcî özellikle bu vasfından dolayı, günümüze kadar aynı tarzda yazılan sözlüklerin en iyisi olması özelliğini korumuştur (Kartal 2008:7).

Sözlüğe erbâb-ı kalem arasında kullanılan veya kullanılmaya değer Arapça, Farsça ve yabancı dillerden alınmış kelimelerin en çok kullanılanlarının alındığı belirtilmektedir; yani diğer sözlüklerde olduğu gibi bütün Arapça ve Farsça kelimeler bu sözlüğe alınmamıştır. Lügat-i Nâcî'de alıntı kelimelerin anlamları, kaynak dillerdeki kullanımlarına göre değil, Türkçe'deki kullanımlarına göre verilmiş olup yazımlarında da dilimizdeki söylenişleri esas alınmıştır. Bu özelliğiyle, Lügat-i Nâcî kendisinden önceki ve sonraki lügatlerden farklılık arz eder. Pek çok sözlükte olduğu gibi burada da Arapça müfred müennes (tekil dişi) kelimeler, başka bir anlama gelmedikçe alınmamış, Farsça kurala göre oluşmuş birleşiklerde, birleşiği oluşturan unsurlar ister Arapça ister Farsça olsun, Farsça kabul edilmiştir. Arapça çoğullar, tekillerle beraber gösterilmiş olup tekilleri kullanılmayan çoğullar tekillerle, çoğullar arasında kullanım bakımından farklar belirtilmiştir. Farsça çoğullar gerekmedikçe gösterilmemiştir. Çağdaşı Şemseddin Samî, Kamus-ı Türkî'de alıntıları orijinal söylenişlerine göre verirken M. Nâcî Türkçe'deki söylenişleri esas almıştır (Gökçe 1998: 42).

Lügat-i Nâcî'nin dikkati çeken özelliklerinden biri Türk, Arap ve Fars asıllı şair, sanatkâr ve âlimler hakkında bilgi verip özellikle şairlerin şiirlerinden örnekler vermesidir (Kartal 2008:7).

Lügat-i Nâcî'nin diğer önemli bir özelliği de, bazı Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe'de yeni kullanılmaya başladığını, bazılarının kullanımdan düştüğünü, bazılarının kullanımının uygun olmadığını, bazılarının da kullanılması gerektiğini bildirmesidir. Sözlükte yer yer çok sayıda deyim ve atasözlerine yer verilmesi de onu değerli kılan bir başka husustur (Kartal 2008:7).

Muallim Nâcî'nin, sözlüğü hazırlarken Arapça ve Farsça asıllı kelimelerin asılları ile yazı dilindeki kullanışları hususunda birkaç istisna dışında büyük bir titizlik göstermesi dikkat çekmektedir. Ayrıca, hangi kelimenin bizde nasıl ve nerede kullanılması gerektiği konusunda çok faydalı ve güvenilir bilgiler verdiği de görülmektedir (Kartal 2008:8).

MÜNTAHABÂT- I LÜGÂT-İ OSMÂNİYYE

Sözlükçülüğümüzün önemli şahsiyetlerinden biri olan Sir James W. Redhouse, Turkish-English-French Dictionary (Türkçe-İngilizce-Fransızca Sözlük; 1834'te

tamamlandığı bildirilen bu eser basılmamıştır). Müntahabât-ı Türkiyye (Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye, 1269/1852-53), A Lexicon, English and Turkish (İngilizce-Türkçe Sözlük, 1277/1861), Külliyât-ı Aziziye fi'l Lügâti'l Osmaniyye (1301/1885; Osmanlı Türkçesinin tarihî sözlüğü olan bu eser, 9-10 cilt olarak tasarlanmış ve biten ciltler Osmanlı hükûmetine sunulmuş olmasına rağmen bu yazmaların nerede olduğu bilinmemektedir.) ve Turkish and English Lexicon, Shewing in English the Significations of the Turkish Terms (Kitab-ı Maani-i Lehce, 1306/1890) gibi sözlükleri kaleme almıştır (Toparlı, Yılmaz, Yılmaz 2007:5).

Redhouse'un dört yıllık bir yıllık çalışma ile yazdığı ve 1842 yılında yayıma hazır hâle getirdiği Müntahabât-ı Türkiyye, ancak 1269(1852-53)'da Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye adıyla yayımlanmıştır. Sözlük, bu adla 1280/1863-64, 1281/1864-65, 1282/1865-66, 1285/1868-69 ve 1286/1869-70 yıllarında olmak üzere beş kez yayımlanmıştır. 1289/1872-73'te İlaveli Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye adıyla yayımlanmaya başlayan bu sözlüğün 1303/1885-1886, 1315/1897-98 ve 1318/1900-01 yıllarında başka sözlerin eklenmesiyle yeni baskıları yapılmıştır. Bu sözlük, 1852-53'te ilk defa basılan Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye'sidir (Toparlı, Yılmaz, Yılmaz 2007:5).

Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye, Osmanlı Türkçesi'nde kullanılan söz varlığımız içinden seçilmiş 25.658 kelimeden oluşmuştur. Bu sözlerin 18.897'sini Arapça, 6.7612ini Farsça sözler oluşturmaktadır. Sözlükte çok az da olsa "kılavuz" ve "damga" "bitigçi" gibi Türkçe kelimelere yer verilmiştir. Sir James W. Redhouse, sözlükte sade bir dil kullanmış; madde başı olarak aldığı sözün en yaygın anlamının yanında birkaç anlamına da yer vermiştir (Toparlı, Yılmaz, Yılmaz 2007:6).

LEHÇE-İ OSMÂNÎ

15 Ağustos 1873 yılında Şûrâ-yı Devlet üyeliğinden azledilen Ahmet Vefik Paşa, üç yıllık mazuliyeti döneminde Türkçe'nin bu ilk millî sözlüğünü vücûda getirmiştir. Eser, ilk defa 1876 yılında Tabhâne-i Amire'de iki cilt olarak basılmıştır. Bu ilk baskı 3+1294 olmak üzere toplam 1297 sayfadan ibarettir. Bu yayın Arapça ve Farsça dışındaki kelimeleri içermektedir. Yapılan eklemelerle daha da genişletilerek 1890 yılında Mehmet Bey Matbaasında gerçekleştirilen ikinci baskıda Arapça-Farsça kelimeler de yer almıştır (Toparlı 2000:17).

Lehçe-i Osmâni'nin dikkati çeken özelliklerinden biri, o, ö, u, ü ünlüleri için değişik işaretler önermesidir. Arap harfli metinlerde karşılaşılan en büyük problemlerden birine âdeta neşter vururcasına öne sürülen bu öneriler, her ne kadar madde başlarında uygulanmamışsa da Arap harfli Türkçe metnin okunmasında oldukça kolaylık sağlamıştır (Toparlı 2000:7).

Lehçe-i Osmânî'nin diğer önemli bir özelliği de çok sayıda deyim ve atasözü içermesidir. Bir dilin en önemli kaynaklarından olan deyim ve atasözlerinin diğer sözlüklerde ihmal edilmesi, Lehçe-i Osmânî'yi çok değerli kılan bir husustur. Sözlükte yer yer halk deyişlerine de yer verilmekte, bazen çok samimi ifadelerde kullanılmaktadır (Toparlı 2000:7).

Eserde Türk, yeniçeri, balık vb. maddelerin sanki bir ansiklopedik bilgi verilir gibi uzatılması onun değerinden hiçbir şey kaybettirmemektedir. Lehçe-i Osmânî'de yer alan atasözlerinin sayısı 245 tane olarak tespit edilmiştir. Bunlardan bazıları acemi beygir, acem kılıcı gibi iki tarafa çalar, açgöze bir fırın ekmek mah gelmez, aç olan kılıca sarılır. elin geçtiği köprüden sen de geçersin, kalp demirden kılıç olmaz vb. (Toparlı 2004:32).

I.BÖLÜM

KADINLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞINA VE KADIN ANLAYIŞINA GENEL BİR BAKIŞ

I.1.TÜRK TARİHİNDE KADIN

Eski Türklerde, kadınların toplumsal yaşantı dışında tutulmadığı ailede kadının kocasıyla eşit haklara sahip olduğu, savaşa katıldığı ve siyasal kararların alınmasında etkili olduğu konusu, birçok tarihçi tarafından kabul edilir. Eski Türklerde bir emrin kabul edilebilmesi için mutlaka "Hakan ve Hatun emrediyor ki" sözü ile başlaması lazımdı. Şölenlerde, kurultaylarda, ibadet ve ayinlerde, harp ve sulh meclislerinde hatun da mutlaka hakanla beraber bulunurdu (Küçükkırsoy 2016:9). Türk tarihine ışık tutan en önemli eserlerden Orhun Anıtları'nda, Bilge Kağan'ın "*Tanrı Türk Milleti yok olmasın diye babam İlteriş Kağan ile anam İlbilge Hatun'u yükseltti*" şeklindeki ifadesi bu durumu en açık şekilde ortaya koymaktadır (Küçükkırsoy 2016:11). Atilla, gelenekleri sürdürür, elçileri karısıyla birlikte kabul ederdi (Küçükkırsoy 2016:12). Eski Türklerde kadın devlet yönetiminde çok ciddi şekilde söz sahibiydi ve hatta Hakanın yokluğunda devleti idare eder ve hakan gibi hükümler verebilirdi.

Eski Türklerde evlilik kurumunda, tek kadın – monogami esastı. Ailede mal-mülk tümüyle ortaktır. Çocuklar üzerinde velayet hakkı da birleşiktir (Küçükkırsoy 2016:12). Dede Korkut Hikayeleri'nde ailenin monogami (tek eşlilik) esasına dayandığı görülür. Karısından çocuğu olmayanlar bile aksini düşünmez. Ailenin başkanı baba olmakla birlikte evde erkek baskısı yoktur. Kadınlara saygı gösterilir ve ailedeki kararlar karı ve koca tarafından alınırdı (Küçükkırsoy 2016:9). Dinsel inançlar yönünden de eski Türkler, kadının kutsal bir güce sahip olduğunu düşünürlerdi ve bu nedenle de kadının toplumdaki yeri çok yüksekti (Küçükkırsoy 2016:9). Türk töresine göre tek eşle evlilik esastır ancak İslâmiyetin kabulü ve de Bizans'la tanışıldıktan sonra onların saray hayatlarından etkilenip ve farklı gerekçeler öne sürülerek (hükümdarın kendinden sonra veliahtı olma zorunluluğu gibi) çok eşle evliliği meşrulaştırmış ve yaygınlaştırmıştır.

Eski Türk topluluklarında Tanrı'nın seçkin ve saygınlara lütfu olan "kut"un, "baht"ın, "talih"in, "asalet"in… de kadınlardan / analardan geldiğine inanılmıştır. Nitekim katun / ana, "kut"un, "baht"ın, "talih"in, "devlet"in, "servet"in, "bolluğun ve bereket"in,

“mutluluk”un, “huzur”un… sembolü olarak kabul edilen “Umay Kuşu”na / “Umay Ana”ya benzetilmiş; kağanların, tiginlerin, kumandanların “yiğitlik”, “kahramanlık”, “savaşçılık”… özelliklerinin kaynağı olarak da yine kadınlar / analar gösterilmiştir (Küçükkırsoy 2016:11). Türkler kadınları talihleri olarak görür ve kut’un anneden geldiği düşüncesinden yola çıkarak kağanın yerine geçecek tiginin annesi asil Türk kadını olmak zorundaydı. Buradan kutun önemi anlaşılmaktadır. Türk toplumunda kadının konumu, değeri ve vasıfları metinlere de yansımıştır.

Toplumda kadınlar, erkeklerden farklı biçimde, kendilerine has yaratılış özellikleriyle ilgi odağı olmuş; her devir ve toplumda bazen yüceltilmiş bazen de ezilen kesim olarak ön planda yerlerini almışlardır. Destanlarda kadın, farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Türk kültüründe kadının temel nitelikleri anne, eş ve kahraman olarak karşımıza çıkar. Türkler kutsal ve önem verdikleri haklara “ana hakkı” demişler ve ana hakkını da “Tanrı hakkı” ile eşit tutmuşlardır (Şimşek 2016:17).

Kaplan “Dede Korkut Kitabında Kadın” adlı makalesinde Türk Edebiyatında kadını üç şekilde değerlendirir:

1) İslamiyet’ten önce ve göçebelik devrinde kadın, bu devrin ideal erkek tipi olan alp tipine yaklaşır. Erkek kahramanlar gibi, ata biner, ok atar, kılıç kullanır ve düşmanla kahramanca çarpışır.

2) Yerleşik medeniyete ve İslamî kültür çevresine dâhil olduktan sonra kadın, pasif bir karakter olarak karşımıza çıkar. Bu devirde kadının kahramanca vasıflarını kaybederek bir haz ve aşk nesnesi olmaya başlar. Güzellik, cesaretin ve kahramanlığın önünü alır.

3) Batı medeniyeti etkisi altına girdikten sonra kadının ilkin edebiyatta, sonra hayatta beşerî hakları müdafaa edilir ve tamamıyla erkekle eşit bir seviyeye gelir (Kaplan 2004:39-50).

İslamiyet öncesi destanlarda kadına atfedilen vasıflar şunlardır: Anne, eş, evlat, bazı durumlarda da kutsiyet atfedilen kadınlar ve sıradan kadınlardır. Yaratılış Destanı’nda Ak Ana Tanrı’ya yaratma emrini vermiştir. Burada Ak Ana kutsaldır. Bunun dışında Gün Ana ve Ay Ata bulunur. Güneş her zaman öndedir ve Gün Ana’nın Ay Ata’dan yüce olduğu belirtilir.

Alp Er Tunga Destanı, Türklerin en önemli destanlarından biri olarak kabul edilir. İskitler zamanında yaşamış Türklerin ilk kadın hükümdarı, Alp Er Tunga'nın torunu Tomris Hatun'dur. Dedesinin izinden giden bu kahraman kadının ordusunda kadınlar çoğunluktaydı. Birçok savaşta galip olan Tomris Hatun, Perslerle de birçok kez savaşmıştır (Günay, 2000:4-9). Tomris Hatun'un dışında Alp Er Tunga'da İran'da yaşayan kadınlardan bahseder. Bir de bu destanda Siyavuş'un evlendirildiği Alp Er Tunga ve Piran'ın kızları yer alır.

Oğuz Kağan Destanı'nda, Oğuz normal bir çocukluk geçirmez. Yiğit olma ideali, sosyal bir kişilik durumuna gelmesi, ad alması ile gerçekleşir. Oğuz'un gergedanı öldurmesi, cesur ve iyi bir avcı oldugunun göstergesidir. Böyle bir kahraman, karşılaştığı iki kızla evlenir. İlki kozmik alemle ilgilidir. Oğuz'un bir yalvarışı sırasında gökten inen kız, güneşten ve aydan daha parlak bir ışık içinden çıkar. Başında da kutup yıldızı gibi bir ışık vardır. İkinci kız ise bir göl ortasında ve bir ağaç içinde, gök yüzlü, dalgalı saçlıdır. Destanda Oğuz'un kızlarla karşılaşması önemlidir ama düğün merasiminden söz edilmez.

Bozkurt Destanı'nda kurt bir olan anne motifi kullanılmıştır. Bir de Aşina soyunu oluşturan on Türk kadın motifi yer alır. Ergenekon Destanı'nda eş özelliği taşıyan kadın tipi ön plandadır. Bu eşlerden İl Kağan'ın oğlu Kayı ile yeğeni Tokuz Oğuz'un eşleri yer alır. Türeyiş Destanı'nda Büyük Hun Hakanlarından birinin iki kızı bulunur ve bu kızları yalnızca Tanrılarla evlendireceği düşüncesi kadınlara atfedilen kutsiyetle ilgilidir. Göç Destanı'nda da Galı Tekin'in eşi Çin prensesi olan Kiu-Lien ve onun sarayını kurduğu kutsal Hatun Dağı'ndan bahseder. Burada bir dağa kadın adı verilmesi kadınının Türk kültüründeki yerini göstermesi açısından önemlidir.

Dede Korkut'ta kadın kavramı anne, eş ve akraba olarak yer alır. Bunlardan anne vasfında olan kadınların isimleri şu şekilde zikredilmektedir: hikâyelerde Boğaç Han'ın annesi ismi belirtilmeyen kadınlardandır. Uruz Bey'in annesi olan Burla Hatun yer alır ve bu kadın kahramanlığıyla ön plandadır. Bamsı Beyrek'in annesi de bulunur bu karakter silik bir karakter olmasına karşın hikayenin sonununda oğlunun arkasından ağlaması onun acı çeken bir anne olduğunu gösterir. Deli Dumrul'un annesi çocuğu için canını vermeyen bir kadın tipinde karşımıza çıkar. Tepegöz hikâyesi belki de hikâyelerin içinde en farklı olanıdır çünkü Tepegöz'ün annesi bir peridir. Son olarak Segrek'in annesi bu kadınlar içinde yer alır fakat tam olarak tasvir edilmemiştir (https://www.academia.edu/5626042/Dede_korkut_Kitab%C4%B1nda_Kad%C4%B1n_Tipleri).

Dede Korkut hikâyelerinde eş olarak kadınlar incelendiğinde Deli Dumrul'un eşi hikâyede fedakârlığıyla bilinir. Cesur ve kahraman kadın tipi olan Banı Çiçek, Bamsı Beyrek hikâyesinde yer alır ve Bamsı Beyrek'in beşik kertmesidir. Selcan Hatun Kanturalı'nın eşidir. Bayburt Tekfuru'nun kızı Bamsı Beyrek'le evlenmiştir. Sadece bu örnekte çok eşlilik görülür. Begil'in eşi, Segrek'in eşi gibi örnekler de olumlu eş tipini anlatmaktadır (https://www.academia.edu/5626042/Dede_korkut_Kitab%C4%B1nda_Kad%C4%B1n_Tipleri).

Dede Korkut'ta yer alan kadınlar bazen şu adlandırmalarla verilmiştir: kırk ince belli kız, dilber kâfir kızları, dokuz kara gözlü kız, Boğazca Fatma, Kısırca yenge ve dadı kadın vb. (https://www.academia.edu/5626042/Dede_korkut_Kitab%C4%B1nda_Kad%C4%B1n_Tipleri).

I.2. SELÇUKLU VE OSMANLI İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE KADIN

Türk- İslam devletlerinden Selçuklular döneminde ise kadınlara büyük mevkîler verilirken, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde kadınlar toplum hayatının içinde aktif bir şekilde yer almışlardır. İbni Batuta'nın seyahatnamesinde bu dönemdeki Osmanlı ailesinin yaşayışı hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Batuta eserinde Türkmen kadınların birçok ilde toplumsal faaliyetlere katılmalarına ve iş hayatındaki başarılarına dikkat çekmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluş devrinde görülen bu özelliklerin Orta Asya'ya dayanan bir geçmişi vardır. Bu dönemde kadınlar bazı iş kolları etrafında örgütlenmişlerdir. "Bacıyan- ı Rum" olarak bilinen teşkilat "âhilik" teşkilatının kadınlardan oluşan yan koludur. Türkmen kadınların erkeklerle birlikte iş hayatına girmesi dikkat çekicidir. Bu gelenek ve kadına verilen önem Orta Asya'dan Selçuklu'ya ondan da Osmanlı'ya sirayet eden bir kültür mirasıdır (Küçükkırsoy 2016:19).

Osmanlı Devleti, müslimi, gayrimüslimi, şehirlisi, saraylısı ve köylüsüyle homojen olmayan bir yapıya sahipti. Asırlara, bölgelere ve dinî inançlara göre farklılık gösteren Osmanlı toplum yapısında standart bir Osmanlı kadınından söz edilemez. Fetihlerle beylikten imparatorluğa yükselen ve üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın ve erkeği devlet yapısıyla birlikte değerlendirmemiz gerekir (Küçükkırsoy 2016:18).

Ünlü Fransız yazar Lamartin Osmanlı kadınını şöyle tarif eder: "Faziletli, kanaatkâr, namuslu, evine ve eşine çok bağlı, mahcup tabiatlı, yabancı yanında çekingen fakat yakını önünde neşeli, canlı hareketlidir. Saadeti daima evinin çatısında arar. Aile mutluluğunu zedeleyecek hiçbir alışkanlığı yoktur. Çoğu zaman musikî ile ilgilidir. El işlerinde mahirdir. Yaradılışından kopup gelen ileri bir zevki vardır" (Küçükkırsoy 2016:23). Bu durum halk arasında böyledir fakat sarayda Osmanlı'da Bizans'ın etkisiyle harem kurumu kurulup kadının toplum ve siyasî hayattan uzaklaşması sağlanmış ve bu durum 16. yy'a kadar devam etmiştir. 16. yy'de Kanûnî döneminde Hürrem Sultan'la birlikte artık devlet yönetiminde kadın etkin rol oynamaya başlar. Valide sultanlar ve saraydaki diğer kadınlar dolaylı da olsa devlet işlerine karışmış ve devleti kendi istekleri doğrultusunda yönetecek idarecileri başa geçirmeye çalışmışlardır hatta gerekli görüldüğünde valide sultanlar oğullarının yerine tahta vekâlet etmişlerdir. Kösem Sultan örneğinde olduğu gibi. Sarayda durum bu hâldeyken halk içindeki kadınlar fermanlarla evlerine kapatılmış ve Tanzimat'a kadar bu durum devam etmiştir.

Tanzimat'a kadar karanlık bir devir yaşayan Osmanlı kadını, ülkedeki gelişmelere paralel olarak mevcûdiyetini göstermeye başlayacak ve Meşrutiyetle birlikte bu aydınlanma sürecektir. Tanzimat Fermanı'nda kadınlara dair özel düzenlemeler yoktur. Ama Tanzimat'ın getirdiği yenilik hareketleri, dolaylı olarak kadınları da etkileyecektir (Küçükkırsoy 2016:23).

20. yy'den itibaren kadınlar cephelerde, iş yerlerinde de ve bu iş yerlerinde yapılan grevlere de aktif olarak katılmaya başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde kadınlara ve kadın haklarına yönelik düzenlemeler kendini göstermektedir. Bu düzenlemelerden en önemlisi olan 1856 Arazi Kanunnamesi ile kız çocukların babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olabilmesi imkânı tanınmıştır. Ayrıca evlenen kızlardan alınmakta olan "gelinlik vergisi" kaldırılmış, Osmanlı evlerindeki "cariyelik"e son verilmiştir (Küçükkırsoy 2016:24). Kadını eve kapatan fermanların yerini daha ılımlı düzenlemeler almıştır. Bundan dolayı Tanzimat'ın başlangıcından II.Meşrutiyete kadar olan döneme kadın hakları yönünden "yeni görüşlere giriş devri" adı verilmektedir (Küçükkırsoy 2016:24).

Saray kadınlarının yaşadığı yere harem denir. Harem, sözlük anlamı ile kutsal bir alan anlamına gelmektedir. Kadının mahrem kabul edildiği bu dönemde mahrem sözcüğünün haram kökünden geldiği bilinmektedir. Haram ise dokunulması ve tecavüzü

yasak olan şeydir. Aynı kökten gelen harem ise, herkese açık olmayan kutsal yer anlamındadır (Saz 1974:12). Harem, giriş-çıkışın kontrol altında olduğu bir mekândır. Osmanlıdaki harem kurumu Bizanstan kalmadır. Bizansla yakın ilişkiye girdikten sonra harem kurumu Osmanlı Türklerince öğrenilmiş ve daha önceki ilişkilerinde İran'da da benzerine tanık olduklarından kolaylıkla benimsenmiştir (Balaman 1994:134).

Ancak Osmanlı Devleti'nde genel olarak haremden söz edilince akla ilk ilk gelen Topkapı Sarayı'dır. Osmanlı padişahlarının eşlerinin yaşadığı mekânlara padişah haremi ya da padişah evi anlamında harem-i hümayûn adı verilmiştir (Akgündüz 1995:196). Padişah eşlerinin yaşadığı yer anlamının dışında bir de aile anlamında da eşler için de harem ifadesi kullanılır.

Osmanlı haremi üçe ayrılmaktadır: birinci kısım, asıl harem kapısına kadarki hareme medhal (Antre); harem ağalarının emri altındaki erkek kölelere ayrılmıştır. Bu bölümde hiç bir câriye yoktur. İkinci kısım, haremin işçi sınıfında bulunan câriyelerin, hizmetçi konumundaki câriyelerin yaşadığı bölümdür. Üçüncü kısım; Padişah ailesi olan kadın efendilerin, vâlide sultanların, şehzâde haremlerinin yaşadığı kısımdır (Akgündüz ve Öztürk 1999:319-320).

Haremdeki kadınlar statülerine göre farklı isimler almışlardır. İlki *valide sultandır* haremin yöneticisi ve padişahın annesidir. Kösem Sultan, Safiye Sultan valide sultana örnek olarak verilebilir. *Başkadın efendi* padişahların nikâhlı eşleridir. Örneğin; Hürrem Sultan kadın efendiye örnektir. *Kadın efendi. vâlide sultandan* sonra haremde en yüksek dereceli kadındır. *Haseki Sultan* padişahın nikâhsız eşleridir haremde bir kadın haseki olmak istiyorsa şehzâde doğurmak zorundadır. Mâhidevran Sultan buna örnektir. Haremin ve padişahın hizmetinden sorumlu kadınlar bulunur bunlar *kadın kalfa*; cariyelerden sorumludur. *Gedikli* adı verilen grup ise padişahın özel hizmetlerine bakar, bunların dışında haremde *kadın kızlar ağası* ve *çırağan* bulunur. Sarayın iç düzeninden sorumlu *harem dairesi hademesi*, *saraylı*, *cariye* gibi kadınlar yer alır. Saray eğlencelerinde dans eden kadınlara ise *saray çengisi* denilmekteydi (Gürtuna 1999:63-76).

İslâm dini kadının eğitim hakkında bir kısıtlama getirmemiş olsa da Osmanlı döneminde yüksek seviyede eğitim görmüş kadın çok görülmemiştir. İslâm dininde ve Osmanlı'da kadının kamusal hayattaki yeri oldukça kısıtlıdır ve bu nedenle kadının ilköğretimden sonra okuması teşvik edilmemiştir.Bazı aileler özel hocalar tutarak kızlarının iyi bir eğitim almalarını sağlamıştır. Bu duruma örnek olarak Bakî'nin karısı

Tûti Hatun ve Şeyhülislam İsmail Hakkı Efendi'nin kızı ünlü şaire Fitnat Hanım gösterilebilir (Dulum 2006:23).

Tanzimat'a kadar Osmanlı'da eğitim sıbyan mektepleri, enderun mektepleri ve medreselerden ibarettir. Sıbyan mektepleri eğitimin temelidir ve eğitime 5-6 yaşlarında başlanır. II. Mahmut'un çıkardığı fermanla birlikte zorunlu hâle gelmiştir. Burada dinî eğitim verilirdi. Kadınların gitmeleri için açılan bir diğer okul kız rüştiyeleridir. Bu okul, ilkokul üstü hazırlık okullarıdır ve sonradan ortaokula dönüşmüştür. Bu okuldaki amaç iyi bir ev kadını yetiştimektir. Rüştiyelerden sonra II. Abdülhamid zamanında Kız İdadîleri açılmıştır (Dulum 2006:24-36).

Kadınların meslek hayatına kazandırılması amacıyla açılan meslek okulları arasında ebelik okulları, hemşirelik okulları, kız sanayi mektepleri, darülmuallimat gibi kurumlar yer alır. Gayrimüslim ve yabancı kız okulları bulunur bu okullar ortaöğretim seviyesindedir ve varlıklı ailelerin çocukları gider (Dulum 2006:37-51).

Yüksek öğrenim kız darülfünunu açılmıştır. Türk kadınını ilim ve fen alanında Türk erkeği ile aynı düzeye getirmeyi amaçlayan İnas Darülfünunu'nda kız öğrenciler, erkek öğrencilerden ayrı ders görüyordu. Sabahleyin erkekler, öğleden sonra ise kızlara ders veriliyordu. Fakat daha sonraki yıllarda Darülfununun Edebiyat Fakültesindeki genel derslere kız öğrencilerin erkek öğrencilerle devam etmesi (Tunaya 1959:50) nedeniyle okul kapatılması da dikkate değer bir olaydır.

II. BÖLÜM

OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADINLA İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Tarihi Türkçenin sözvarlığı içerisinde, adbilimine (onomastik) ait dil malzemesine bakıldığında "kadın" kavramının oldukça zengin bir biçimde karşılandığı görülür. Bu söz varlığı içinde doğrudan kadını karşılayan sözler olduğu gibi, sosyal, hukuki, ailevi, akrabalık bağları ve benzer yönleri ile kadının durumunu ifade eden sözler de bulunmaktadır. Bunlar genel sözvarlığı araştırmaları için önemli olduğu kadar, eski Türk toplumunun cinsiyet kültürünü ve kadının toplumdaki statüsünü göstermesi açısından da değerlidir (Karahan 2006:1).

Çalışmanın bu bölümünde Türk kültüründe kadınla ilgili söz varlığı konularına, kullanım yerlerine ve kültürel kodlamadaki değerlerine göre oluşturulan başlıklarda değerlendirilmiştir. Bu sınıflandırma yapılırken Dr. Nurhan Güner'in doktora tezinden faydalanılmıştır.

II.1.OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN UNVANLARI

Sözlükte "kitap, mektup ve yazı başlığı" anlamındaki unvân kelimesi Türkçe'de "bir kimsenin memuriyet rütbesini ve görevini belirten söz, lakap" demektir (Özaydın 2012:166).

Türk tarihinde kadınlar devlet içinde her zaman söz sahibi olmuşlardır. Her Türk devletinde bu kadınlara verilen unvanlar farklı adlarla karşılansa da konumları aşağı yukarı aynıdır. Bu kategoride önce Türk tarihindeki yönetimde söz hakkına sahip kadınların unvanlarından bahsedilip Türk tarihinin dönemsel söz varlıklarından faydalanılarak unvan gruplarına ait sözcükler verilecektir.

Köktürk yazıtlarında kadınla ilgili söz varlğına bakıldığında ***katun, kunçuy,*** sözcükleri kullanılır. Eski Uygur Türkçesinde ***katun, kunçuy, kişi*** sözcükleri kullanılır.

Yazıtlarda kadının konumuyla alakalı en çarpıcı nokta siyasî hayattaki, devlet yönetimindeki rolüyle ilgilidir. Devlet yönetiminde rol alan kadın hatun unvanlı olup, hem siyasî, hem dinî mitolojik manada hususî yere ve nüfuza sahipti. Tarihî bilgiler, Çin elçilerinin kabulünde Göktürk hatunlarının hazır bulunduğunu, ayrı sarayları ve buyrukları

bulunduğunu, devlet meclislerine katıldıklarını, hatta bunlar arasında devlet siyasetine yön verenlerin dahi bulunduğunu kaydetmektedir (Köksal 2011:333).

Gökalp‟in eski Türk devlet geleneğinde hatunun rolüyle ilgili verdiği bilgiler konumuza ışık tutar niteliktedir: "Devletin umumî velayeti hakan ve hatunda beraber bulunurdu, bu sebeple hakan emrediyor ki tarzında başlayan emirnameler muta olmazdı, muta olmak için mutlaka "Hakan ve Hatun emrediyor ki…" tarzında başlaması icap ediyordu. Hakan tek başına elçileri de kabul edemezdi. Kadın, harpte, siyasî meclislerde, şölenlerde, avda mutlaka beraber bulunurdu" (Köksal 2011:334).

"Kağan uçmağa varmıştır, devlet hatunundur." Bu ifade hatunun devlet yönetimindeki rolüne işaret etmektedir. Burada adı geçen hatun, özel bir konuma sahiptir. Soyludur, hükümdar, bey sülalesinden gelmektedir (Köksal 2011:334).

Anlaşılan odur ki bu hanımlar soyluluk ve güç bakımından özel bir yere sahiplerdi. Ögel, kağanın bu hanımlarından, baş hatun diye söz eder. Kağanın bu özelliklere sahip hatununun yanı sıra Çin prenseslerinden eşleri veya başka boy ve soylardan kadınları olabilirdi. Bunlar kuma ya da cariye konumundaydılar. Yönetime iştirak eden, kağandan sonra tahta geçecek olan veliahtın annesi olan hatun, soylu ve Türk olmalıydı. Göktürk tarihindeki şu bilgi bu konuyu aydınlatır niteliktedir: Göktürk hakanı Mo-Han‟ın (553-572) birinci hatunundan hükümdarlığa ehil bir oğlu yoktu. Diğer hatunlarından birinden olan oğlu Taloiben (Tarban) cesur ve teşkilatçıdır ama annesi yeterince soylu değildir. Bu yüzden Mo-Han‟ın yerine küçük kardeşi Tabo tahta geçmiştir (Köksal 2011:334).

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde kullanılan unvan sözcükleri kadına verilen değeri ve yönetimdeki yerini göstermesi açısından önemlidir.Tarihi dönemlerde kadın unvanlarıyla ilgili tespit edilen söz varlığı aşağıda verilmektedir.

Kadın unvanları Türkçe'nin tarihi sürecinde şu şekilde yer alır.Orhun Türkçesi döneminde *katun, kunçuy* ; Uygur Türkçesi döneminde *bütürmiş, işi, kenç tengrim, kişi, tarım*; Karahanlı Türkçesi döneminde *ẖatun, tarım*; Kıpçak Türkçesi döneminde *ḳatun, ẖatun*, *melike*; Harezm Türkçesi döneminde *ẖatun, melike* ; Çağatay Türkçesi döneminde hiçbir kadın unvanı bu dönemde tespit edilememiştir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ece, ulu hatun* sözcükleri taranan sözlüklerden tespit edilmiş ve aynı sözcüğün birden fazla dönemde yer almasından dolayı sözcük tekrarının önüne geçmek için alfabetik sıra ile verilmiştir.

Bütürmiş: Prenses lakabı , unvanı (E.U.T.S:57).

Ece: Kraliçe (E.A.T.S:252).

İşi: Prenses, tanınmış, yüksek tabakaya mensup kadın, hanım (E.U.T.S:99).

Katun: Kadın. Kağan eşlerinin unvanı (KT D25-26; BK D20-21).

Kenç tengrim: Prenses, şehzade hanım lakabı (E.U.T.S:105).

Kişi: Prenses (E.U.T.S:112).

Kunçuy: Kağan kızı veya kız kardeşi (BK D 17).

Melik: Hükümdar, melik. Bu yöneticilerin eşlerine verilen isim ise Melike'dir (K.T.S:180) (H.T.S:384).

Ḫatun: Kadın, hatun, hanım (D.L.T:81/71, 189/161, 206/177, 550/451) (K.T.S:94) (H.T.S:221).

Tarım: Kadınlara mahsus bir unvan (E.U.T.S:226). / Tarım:tekinlere ve Afrasiyab soyundan olan hatunlara ve bunların çocuklarına karşı söylenen bir kelime (D.L.T.I, 396-3).

Ḳatun : Kadın, hanım, hatun (K.T.S:132).

Ulu hatun: Hanımefendi (E.A.T.S:693).

.

Kitab-ı Mecmu-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'de melik ve melike adları ile ilgili olan yirmi ikinci bölümü ad bilimi açısından dikkate değer niteliktedir. Eserde yer alan melik ve melike adlarının çoğunluğu Tükçe olmakla birlikte Türkçe- Farsça ve Farsça kökenli olanları da göze çarpmaktadır. Bu eserde melike adları şu şekildedir:

"Altun 'Altın' (İB/15), Benefşe 'Menekşe' (İB/27 Benefec), Esen 'Esen', mutlu (İB/50), Güher 'Cevher' (İB/52 Gevher), Kümiş 'Gümiş' (İB/73), Mervâri 'İnci' (-), Mervârid 'İnci' (-), Yavaş 'Yavaş' (İB/65 Yawaş), Yünçü 'İnci' (İB /67), Gülbahâr 'Gülbahar' (İB/53), Gülçiçek 'Gülçiçek' (-), Gülnâr 'Nar çiçeği' (İB/53), Nevbahâr 'İlkbahar' (İB/53), Mâ-cihân 'Dünya ayı' (İB/101 Mâh-cahân), Mâh altı 'Ay altı' (-), Mâh-ı cihân ' Dünya ayı' (İB/101 Mâh-cahân), Mehaltı 'Ay altı' (-),

Akbala ‘Akbala’ (İB /10), Aybala ‘Ay bala’ (İB/8), Aygine ‘ Küçük ay’ (-), Aysaru ‘Mübarek gibi’ (İB/9 Aysarı), Ayseli ‘Temiz ay’ (İB/10 Aysel), Kiçrekba ‘Küçükbey’ (-) (Toparlı 2004:397-98).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî’de bulunan kadın unvanları alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Arşidüşes: Avusturya hânedân-ı hükümdarına mensup kız veya kadın, bir baş dükanın zevcesi (K.T:29) (L.N:34).

Bânû: Büyük kadın, hatun, hanım (K.T:277) (L.N:53) (M.L.O:34) (L.O:559).

Boliçe:Yahudi kadınlarına verilen unvandır, kokona ve madama gibi (K.T:322) (L.O:59).

Çariçe: [Rusçadan] Rusya imparatoriçesi (K.T:498) (L.N.99) (L.O:581).

Dudu yahut tûtî.: Hanım, kadın.[Eski tabir olup el-yevm başlıca Ermeni inâsına ve alelhusus bunların tarz-ı kadimde bulunan yaşlılarına ıtlak olunur.] (K.T:623) (L.O:120).

Dudu: [zebanzedi:dudu]Vaktiyle kadın ve hanım makamında kullanılırdı (K.T:899).

Hanım: [<<han>> ism-i Türkîsinin müennesidir.böyle <<mim hafi koy>> ilâvesiyle müennes teşkili kaidesi Türkçede bazı kelimâta mahsus olup, big (beg)in müennesi olmak üzere <<begüm (bigim)>> lügati dahi Asyayı vasatî müstameldir.] 1. Kadınlara verilen şeref ve hürmet ve tazim tabiridir, seyyide, sittî, bânû.-Cemi hürmeten kadınlar makamında dahi kullanılır: hanımlara mahsus kamara (K.T:571). Kadim Türkîde bazı unvanlara te’niste (m) ilâvesiyle bey hatunlarına begim ve han zevcelerine hanım denmiştir (L.O:175).

Hanımefendi:Tazim için her kadına ıtlak olunursa da, suret-i mahsûsada ekâbir-i ricâl-i devlet haremlerine denilir (K.T:138).

Hanım sultan : Sultan kerimesi (K.T:732) (L.O:817).

Hatun, hadun, kadun, kadın: [Fârisîde de müstamel olup, ta’rîble <<havâtîn>> suretinde cemini de kullanırlar.] İtibarlı karı, kadın, hanım, bânû, seyyide. [Bugün

<<kadın>> suretinde dahi müstamel ise de, <<hatun>> dahi daha ziyade hürmet ve bir nevi iltizâm kastolundukta istimal olunur:] Hatun kimseye derdini anlatamıyor (K.T:565) (L.N:210) (M.L.O:136) (L.O:176) (L.O:636).

Havâtîn: Türkçeden mu'arreb hatun (K.T:589) (L.N:212) (M.L.O:137) (L.O.:636).

İmparatoriçe: 1.İmparator zevcesi:Almanya imparatoriçesi. 2. İmparatorluk makamında bulunan kadın: İngiltere kraliçesi Hindistan imparatoriçesi unvanını dahi almıştır (K.T:251) (L.N:268) (L.O:190).

Kokona: Rum karılarına hanım ve madam yerine verilen tazim unvanı (K.T:1106) (L.O:242).

Kontese [Fa. Comtesse]: Avrupaca kont asalet unvanını haiz adamın karısı veya evlenmemiş kızı (K.T:1116) (L.N:338).

Kraliçe (kıraliçe) : [Slavcadan] 1. Kral zevcesi.2. Krallık sandâlîsinde bulunan kadın (K.T:1061) (L.O:251).

Madam yahut madame: [Fr. Madame] 1. Frenk hanımı, evlenmiş Frenk kadını 2.Zevce (K.T:1254) (L.N: 362) (L.O:269).

Mâl Hatun: Mü'essis-i bünyân-ı saltanat Osmân Gâzî'nin zevcesi ve Alâeddin Paşa ile Orhan Gâzî'nin vâlide-i muhteremesi olan muhadderedir ki Şeyh Edebâlî Hazretlerinin kerimesidir. 725'te zevcinden bir ay evvel ve pederinden üz ay sonra vefat ederek Bilecik'te vâlid'i mükerremi yanına defin olunmuştur (L.N:374).

Markiz: Zadegandan marki unvanını haiz bir adamın zevcesi (L.N:379).

Matmazel: [mademoiselle'den] evlenmemiş kadınlara, kızlara verilen unvan. Hanım kız, küçük hanım (L.N:384).

Mehd-i ulyâ-yı saltanat: Valide sultan (K.T:1436) (L.O:718).

Melike: Kadın hükümdar veya hükümdar zevcesi, kraliçe (K.T:1403) (M.L.O:246).

Prenses: Bir hükümdar veya hükümdarzâdenin zevce veya kerimesi. Unvan dahi olur (L.N: 573).

Seyyide(t): Âl-i nebiden olan hatun ve kavmi beyninde büyük ve muhterem olan hatun (M.L.O:438).

Sit: [<<seyyidet>> ten muhaffef] Hanım, hatun (K.T:708) (L.O:816).

Sittî: [<<seyyideti>>den muhtasar] Hanım, hatun (K.T:709) (L.O:816).

Sultan efendi: Padişah kerimesi (L.O:817).

Sultan: Selâtîn-i izâm hazerâtının valide ve hemşire ve kerimelerine ıtlak olunur (K.T:732) (L.N:624) (M.L.O:445).

Valide sultan: Pâdişâh-ı zî-şân validesi hazretleri (K.T:1484) (M.L.O:525).

Tablo 1: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Unvanları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Arşidüşes (Fra.)	+	+	-	-
Bânû (Far.)	+	+	+	+
Boliçe (İbr.)	+	-	-	+
Çariçe (Rus.)	+	+	-	+
Dudu (Far.)	+	-	-	-
Dudu yahut tûtî (Far.)	+	-	-	+
Hanım (Tür.)	+	-	-	+
Hanımefendi (Tür.)+(Yun.)	+	-	-	-
Hanım sultan (Tr.) +(Ar.)	+	-	-	+
Hatun, hadun, kadun, kadın(Tür.)	+	+	+	+
Havâtîn (Ar.)	+	+	+	+

İmparatoriçe (Lat.)	+	+	-	+
Kokona (Rum.)	+	-	-	+
Kontese (Lat.)	+	+	-	-
Kraliçe (kıraliçe) (Slav.)	+	-	-	+
Madam yahut madame (Fra.)	+	+	-	+
Mâl hatun (Ar.)+(Tür.)	-	+	-	-
Markiz (Fra.)	-	+	-	-
Matmazel (Fra.)	-	+	-	-
Mehd-i ulyâ-yı saltanat(Ar.+ Ar.+Ar.)	+	-	-	+
Melike (Ar.)	+	-	+	-
Prenses (Fra.)	-	+	-	-
Seyyide(t) (Ar.)	-	-	+	-
Sit (Ar.)	+	-	-	+
Sittî (Ar.)	+	-	-	+
Sultan (Ar.)	+	+	+	+
Sultan efendi (Ar.)+(Yun.)	-	-	-	+
Valide sultan (Ar.)	+	-	+	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügat-ı Osmaniyye**	**Lehçe-i Osmanî**
28	22	13	7	17

Yukarıda bu kategoride bulunan sözcüklerin toplam sayısı verilmiştir. Buna göre aşağıda dillere ve bulunduğu sözlüğe göre toplam sözcük sayısı baz alınarak yüzdeleri verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 2'dir: %7,14

Arapça sözcük sayısı 6'dir:%21,42

Farsça sözcük sayısı 3'dir: %10,71

Fransızca sözcük sayısı 5'dir: %17,85

Slav dili 1 tanedir: %3,57

Rusça sözcük sayısı 1 tanedir: %3,57

Yunanca sözcük sayısı 1 tanedir: %3,57

İbranice 1 tane sözcük bulunur: %3,57

Latince 2 tane sözcük bulunur: %7,14

Türkçe+Arapça şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %3,57

Türkçe+Yunanca şeklinde oluşmş tamlama sayısı 1'dir: %3,57

Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %3,57

3 sözcükten oluşmuş Arapça tamlama 1 tanedir: %3,57

Arapça tamlama 1 tanedir: %3,57

Arapça+Yunanca şeklinde oluşmuş sözcük sayısı 1'dir: %3,57

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %7,14

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 4'dür: %14,28

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,57

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %3,57

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî□de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %7,14

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2 tanedir: %3.57

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 9 'dur: %32,14

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'tür: %14,28

Türk devletlerinde yönetimde söz sahibi kadın anlamında kullanılan sözcükler *bânû, dudu, tûtî, hanım, hanımefendi, hanım sultan, hatun, hadun, kadun, kadın, havâtîn , mehd-i ulyâ-yı saltanat, melike, sit , sittî, sultan efendi, sultan , valide sultan'*dır.

Farsça kökenli *bânu* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Dudu* ve *tûti* sözcükleri Farsça'dır. *Tûti, dudunun* bozulması sonucu oluşmuştur. *Dudu* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Türkçe kökenli sözcükler *hanım, hatun, hadun, kadun, kadın*, sözcükleridir. *Hanım* sözcüğü "han" sözcüğünden türemiştir. Hükümdarların unvanlarından biridir "han" sözcüğü *hanım* da bu sözcükten türemiştir. *Hatun-hadun-kadun-kadın* sözcükleri birbirlerinin değişmesiyle oluşmuştur. İlk şekli "katun"dur. *Katun>kadun>hadun>hatun* şeklini almıştır. Sözcük köken itibariyle Türkçe'dir fakat biz *hatun* sözcüğünün uzun şeklini Farsça 'dan alıp kulanılmıştır ama Türkçe'deki şekli "hatun" iken Farsça'daki şekli "hâtun"dur bu şekli kullanılmaktadır. *Hatun* eski Türklerde yöneticinin hakanın eşidir fakat Türkiye Türkçesi'ndeki anlamı ise ilk anlam olarak kadın'ı vermştir daha sonra "bayan ve hanım" 3. Anlam ise eş, zevce son anlam olarak hakan eşlerine verile unvan olarak kullanılmıştır ama konuşma dilinde hatunun karşılığı zevcedir. *Hanım, hadun, kadun, kadın* sözcükleri dört sözlüktede bulunur. *Hanım* sözcüğü ise yalnızca Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Arapça sözcükler şunlardır: *Hâvâtin* sözcüğü "hatun" sözcüğünün Arapça çekime girmesi sonucunda oluşmuş bir sözcük olup kadınlar demektir ve dört sözlükte de bulunur. *Melike* ismi Selçuklu hanedanlığında yöneticilere sultan eşlerine ve kız evlatlarına *melike* ismi verilmiştir ve Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sultan* da Selçuklu ve Osmanlı hanedanlarında hükümdar eşlerine ve kız evlatlarına verilir ayrıca hükümdar içinde kullanıldığı görülmüştür. Örneğin; Sultan Alaaddin vb.hükümdarın annesi yani valide sultanlar içinde sultan unvanı kullanılır: Hafsa Sultan, Safiye Sultan gibi. Sultan sözcüğü de bütün sözlüklerde bulunur. Sit *ve* sitti sözcükleri de aynı kökten türemiştir ikisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Mehd-i ulyâ-yı saltanat, vâlide sultan Arapça tamlamadır ve bu iki tamlama da *valide sultan* için kullanılmıştır. Hükümdarın annesi ve yönetimin ortağıdır. Osmanlı'da sarayın harem kısmından sorumlu sadaret mühürlerinden birine sahiptir. Kadınlar bu unvanları erkek evlatları tahta geçince alabilirler. *Mehd-i ulya-yı saltanat* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Vâlide sultan* Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Hanımefendi sözcüğü Türkçe ve Yunanca sözcüklerin bir araya gelmesiyle oluşmuş bir tamlamadır. Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Hanım sultan Türkçe +Arapça tamlama şeklinde oluşmuş bir söz grubudur. *Sultan* genel bir ifadedir. Sarayda yaşayan hükümdar, eşleri, annesi, kızı, kız kardeşleri gibi kişiler *sultan* unvanını almışlardır. *Hanım sultandan* kasıt ise cinsiyetini belli etmektir. Kadın için mi yoksa padişah için mi kullanılıyor ayırt edilebilsin diye kadınlar için *hanım sultan* unvanı verilir.

Sultan efendi Arapça+Yunanca tamlama şeklinde oluşmuştur. Padişahın kızı için kullanılan bir ifadedir. Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Bir de özel isim olarak *Mâl Hatun* bulunur. Bu ise yalnızca Lügat-ı Nâcî'de yer alır ve Osman Gazi'nin eşidir.

Yabancı kadın unvanları şunlardır: Hükümdar eşlerine *Arşidüşes, Çariçe, İmparatoriçe ve Kraliçe* gibi unvanlar verilir ve evlilik yoluyla bu unvana sahip olurlar.*Arşidüşes* Fransızca'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. Çariçe Rusça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *İmparatoriçe* Latince'dir ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Kraliçe* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Prenses, madame, matmazel, kontese gibi sözcükler ise hükümdarın kız evladı ya da evlenmemiş kadın anlamına gelirler. *Prenses* sözcüğü Fransızca'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Madame* sözcüğü Fransızca'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Matmazel* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Kontese* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kokona sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Markiz* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

II.2. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE OLUMSUZ KADIN ADLANDIRMALARI

Olumsuz kadın adlandırmaları kadının toplum içerisindeki konumu diğer kadınlara oranla daha düşük oluşuyla ve de ahlakî yönden zayıflığıyla ilgili yapılan adlandırmalardır.Bu başlık altında incelenecek olan sözcükler kadını bazı durumlarda yalnızca cinsel obje olarak kullandıklarını bazı durumlarda ise efendilerine yardım etmek zorunda olan köle vasfında görülür. Burada Türkçe'nin tarihî dönemlerindeki sözcükler ayrı ayrı ele alınacaktır.

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde olumsuz kadın adlandırmaları aşağıda alfabetik olarak yer almaktadır. Orhun Türkçesi metinlerinde *küng, künged*; Uygur Türkçesi döneminde küng, ḳırgın, ḳırḳın, kişi, kul, Karahanlı Türkçesi döneminde *küğ, kara baş*, *kapaklığ kırkın, kiçin, eget, ersek, ersekçi, ḳırnaḳ, yalnğuk, yinçge kız, yinçke kapaklığ*, *oynaş*; Kıpçak Türkçesi döneminde *ḳaravaş, aḳtaş-aḳtaşı, eresik, ersek, ersekçi, erseklik*, *ersik, ersük, ḳahbe, ḳırnaḳ, tüge, vaynaş, zâniye*; Harezm Türkçesi döneminde *küñ, ḳara baş*, *ḳaravaş, cârî, cârîye, çâker, ewlük kulı, fâḥişe, irsek, kenizek, ża'îfa, ża'îfe* bu sözcükler bulunur. Çağatay Türkçesi'nde *dedēk*; Eski Anadolu Türkçesi'nde ise *cârîye, ḳaravaş, ḳırnaḳ*, *kız karavaş, odalık* sözcükleri yer alır.

Aḳtaş-aḳtaşı: Köle (K.T.S:6).

As: Cariyelere verilen ad (D.L.T: I, 80-15).

Cârî: Cariye, hizmetçi kız (H.T.S:120).

Cârîye: Cariye (H.T.S:120) (E.A.T.S:264).

Çâker: Kul, köle (H.T.S:130).

Dedēk: Cariye demektir (Ç.T.S:556).

Eget: Gerdek gecesi, gelin için gönderilen hizmetçi kadın (D.L..T:I, 51-27).

Eresik: Fahişe (K.T.S:74).

Ersek: Erkeğe dşkün kadın, fahişe (K.T.S:75) (D.L.T: I, 104-9, II, 56-3).

Ersekçi: Fahişe, namussuz (K.T.S:75).

Erseklik: Fahişelik, namussuzluk (K.T.S:75).

Ersik: Erkeğe düşkün kadın, fahişe (K.T.S:75).

Ersük: Erkeğe düşkün kadın, fahişe (K.T.S:75).

Ewlük kulı: Cariye (H.T.S:182).

Fâḥişe: Zina, ayıp, günah, ayıp, günah işleyen kişi (H.T.S:186).

İrsek: Orospu kadın (H.T.S:264).

Ḳahbe: Kahpe, fahişe (K.T.S:123).

Kapaklığ kırkın: Cariye (D.L.T: I, 326-8).

Ḳara baş: Kule, köle, karavaş, cariye (E.U.T.S:167).

Karabaş: Gerdek gecesi gelinle birlikte gönderilen hizmetçi kadın, sağdıç kadın; köle ve cariyelere verilen adlardandır, "kara baş" anlamındadır (D.L.T: I,150-24;III,222-13) (H.T.S:287).

Ḳaravaş: Hizmetçi kız (K.T.S:127) (H.T.S:290) (E.A.T.S:422).

Kenizek: Cariye (H.T.S:308).

Ḳırgın-ḳırḳın: Karavaş, cariye (E.U.T.S:176).

Ḳırnaḳ: Cariye, halayık, hizmetçi (D.L.T:I,473-18) (K.T.S:145) (E.A.T.S:452).

Kız karavaş: Cariye (E.A.T.S:455).

Kiçin: Orospu olmak, gicişmek, kaşınmak (D.L.T: II,256-25).

Kişi: Kul, köle (E.U.T.S:112).

Ḳul: Kul, köle (E.U.T.S:185).

Küng: Cariye (KT D7) (E.U.T.S:122) (D.L.T:II, 82-18, 248-18; III, 318-11) Küñ (H.T.S:364).

Küñed-: Cariye olmak (KT D13, BK D11).

Odalık: Cariye (E.A.T.S:528).

Oynaş: Oynak kadın (D.L.T:I,120-24).

Tüge: Cariye (K.T.S:286).

Vaynaş: Oynaş, cariye (K.T.S:302).

Yalnğuk: Cariye (D.L.T:III, 385-9).

Yinçge kız: Odalık kız (D.L.T: I, 326-11, III, 380-1).

Yinçke kapaklığ: Yetişkin cariye (D.L.T:I,326-12).

Ża'îfe: Kadın, güçsüz kuvvetsiz kadın (H.T.S:707).

Ża'îfa: Kadın, güçsüz, kuvvetsiz kadın (H.T.S:707).

Zâniye: Zina eden kadın (K.T.S:336).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan olumsuz kadın adları alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Ahire(t): Fahişe, orospu, zâniye (M.L.O:15).

Alüfte: Âlüftegan.aşk ve sevdadan şeydâ ve mecnun olan, aşüfte. Namuzsuz karı, fahişe (K.T:52). Alışık, alışkın; düşkün. " Aşüfte" gibi "fahişe" makamında da kullanılmakta olan bu kelimenin dahi birinci manada hüsn-i isti'mâline dikkat edilmelidir. Cemi âlüftegân (L.N:28). Aşüfte, vâlih, hayran, mecnun, çıldırmış olan (M.L.O:20) (L.O:547).

Alüftegân: Açık karılar (L.O:547).

Aşüfte: Meftun, şeyda, çıldırırcasına âşık, meftun. Açık meşrepli, oynak, namusu meşkûk(karı) (K.T:34) (M.L.O:26) (L.O:553).

Avare gönül: Aşüfte (L.O:554).

Bagıyy: Fahişe (L.N:48).

Cariye: Cevârî. [<<cereyân>>dan sf. Å] 1. Halayık, akçe ile satılıp alınan hizmetçi kız: Bir cariye aldı. 2. Esasen harpte esarete giriftar olmuş veya sâhib-i evveli tarafında satılarak mu'âmele-i zevciyye için alınmış kız. [Arabîde birinci manası alelıtlak kızdır.

Yâ'nın teşdidiyle kıraati galattır](K.T:464). "Cari"nin müennesi (L.N:80) (M.L.O:51) (L.O:574).

Cevârî: Câriye (K.T:485) (L.N:89) (M.L.O:56) (L.O:577).

Çâker: Köle, hizmetçi, hizmetkâr (K.T:500) (L.N:98) (M.L.O:63) (L.O:581).

Donsuz: Hiçbir şey olmayan, pespaye, şıllık (K.T:911).

Dost: Gayrimeşru zevç veya zevce (K.T:626) (L.N:114) (M.L.O:76).

Fahişe: Fevâhiş. [<<fuhş>>tan sf. å.] 1. Ahlâk ve edebe mugayir fiil ve hareket ve alelhusus zina, rezalet: İrtikâb-ı fevâhiş.[Lisanımızda müfredi bu mana ile pek kullanılmayıp atideki manayı almıştır:] 2. Zâniye, kahpe, orospu (K.T:976) (M.L.O:95) (L.O:611).

Fekk-i rakabe: Köle ve cariye i'tâkı (K.T:1002) (L.N:580).

Ferâiş: Ferîşler, odalık olan cariyeler (M.L.O:99).

Ferîş: Odalık ittihaz olunan cariye (M.L.O:100).

Gurre(t): Ayın birinci günü ve at kısmının alnında sabahü'l-hayr tabir olunan beyaz leke ve her nesnenin makbul ve güzidesi ve köle ve cariye (M.L.O:117).

Günahkâr yahut güneh-kâr:Sefahat yolunda bulunan (karı) (K.T:1185) (L.N:179) (M.L.O:119).

Günahkârlık: Fuhuş, fahişelik (K.T:1185) (M.L.O:119).

Hınzîre: Pis ve kötü tabiatlı karı, hâ'ine ve gaddâre (K.T:589).

Kahpe: Namussuz karı; orospu, fahişe, zâniye (K.T:1056) (L.N:308) (M.L.O:204) (L.O:685).

Kaldırım kargası: Sokak süpürgesi, sürtük karı (K.T:1034).

Kaltak:Namuzsuz ve müptezel karı (K.T:1034).

Kapatma:Bir adam tarafından bir mahall-i mahsusa çektirilmiş vesair halkla münasebatı kesilmiş fahişe, mantinota, metres (K.T:1051).

Karavaş: Cariye, halayık. [El-yevm bizce metruk halis Türkçe bir lügat olup, kırnak dahi denilir] (K.T:1061) (L.O:214).

Kenîz: Cariye, halayık (K.T:1186) (L.N:327) (M.L.O:215) (L.O:692).

Kenîzek: Küçük cariye (K.T:1186) (L.N:327) (M.L.O:215).

Kırnak: Kart cariye, geçkince halayık, karavaş, mevlâde (K.T:1065) (L.O:236).

Kirli kukla: Pis kadın (K.T:1105) (L.O:251).

Koyma: Odalık,cariye (K.T:1115).

Mahalle karısı: Terbiyesiz ve edepsiz karı (K.T:1304).

Medhûle(t): Kendisi cima olunmuş avrat (M.L.O:254).

Mekmûre: Cima olunmuş kadın (L.N: 397) (M.L.O:258).

Merd-bâz: Orospu, fahişe, zâniye (M.L.O:266).

Milk-i yemîn: Cariye, köle. "yemîn" burada galebe manasınadır. Cariye ve köleye galebe-i İslâm ile zapt olunduğu için denilmiştir. Mecazen satın alınmış köle, cariye manasına kullanılır. Bazı lügaviyyûn "milk"i zevi'l-ukûlün gayride, "mülk"ü hem zevi'l-'ukûlde hem gayrisinde tasarruf diye tarif etmişlerdir. Nazımda "milket" suretinde de kullanılır (L.N:428).

Mûmise: Zaniye, fahişe. Cemi mûmisât (L.N:449) (M.L.O:300).

Na'âre(t): Çağırgan, fahişe ve edepsiz karı (M.L.O:367).

Nîzek: Cariye (L.N:554).

Odalık: Nikâhsız olarak istifrâş olunan cariye (K.T:208) (L.O:289).

Orospu: Zâniye, kahpe, fahişe, alüfte (K.T:674) (M.L.O:393) (L.O:779).

Paçavra: Şermuta gibi bed-sıfat fahişe (K.T:340) (L.O:305).

Postal: Sürtük karı (K.T:361) (L.O:319).

Rakabe: Kul, köle, cariye (K.T:668) (L.N:580) (M.L.O:407).

Rakik: Azatsız köle ve cariye (K.T:669) (M.L.O:407).

Rıkkıyyet: [<<rıkk>>tan masdariyyet ismidir.] Kulluk, kölelik, cariyelik, ubudiyet (K.T:669) (L.N:589) (M.L.O:412).

Serârî: Seriyeler, cariyeler, halayıklar, odalıklar (K.T:714) (M.L.O:435) (L.O:810).

Seriyye: Cariye, odalık (K.T:721).

Sevici: Hemcinsini sevmek meyl-i şenî'ine tâbi (karı) (K.T:751).

Seyyib: Seyyibât. Bikr olmayan, bekâreti izale olunmuş (kadın), gerek evlendikten sonra dul kalmış ve gerek evlenmeksizin bekâretini fevt etmiş inâsa ıtlak olunur. [<<seyyibe>> demek hatadır] (K.T:462) (L.N:617) (M.L.O:438).

Sokak süpürgesi: Sürtük karı (K.T:740) (L.O:349).

Sürriyye(t): Odalık ittihaz olunan cariye (M.L.O:449) (L.O:819).

Sürtük: Bütün gün taban sürten serseri ve namussuz karı, sokak süpürgesi (K.T:742) (L.O:356).

Şıllık: Pek bayağı surette süslenip sürtük gezen (karı) (K.T:795) (L.O:362).

Tâlid: İnsanın yetiştiği hanede bulunan köle, cariye, devâbb ü mevâşî gibi mâl-i hânegî, mâl-ı kadîm. "târif" mukabili (L.N:659).

Telîd: Kendi hanesinde doğmuş büyümüş köle ve cariye ve hayvanat misilli temellükât (L.N:690) (M.L.O:494).

Ter-dâmân: Fahişe, orospu (L.N:703) (M.L.O:501).

Ümm-i veled: Efendisinden evlâdı olan nikâhsız cariye (K.T:1498).

Ümm-i veled: Satılmaz cariye (K.T:1498) (L.O:869).

Ümmü'l-veled: Çocuk anası olan odalık cariye (K.T:161).

Velâid: Velideler, cariyeler ve velîdler, gulamlar (M.L.O:529).

Yarım pabuç: Sürtük (K.T:1526) (L.O:416).

Yelloz: Hava ve hevese tabi hafif mizaçlı ve açık meşrepli karı (K.T:1553) (L.O:421).

Zânî: Zina eden erkek veya kadın, fi'l-i zinâyı irtikâp eden (K.T:680) (M.L.O:541) (L.O:885).

Zâniye(t): Orospu, haram erkek ile cima eden karı (M.L.O:541) (L.O:885).

Zence: Sokak orospusu, fahişe (M.L.O:545).

Tablo2: Osmanlı Türkçesi Ssözlüklerinde Olumsuz Kadın Adlandırmaları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Ahire(t) (Ar.)	-	-	+	-
Alüfte (Far.)	+	+	+	+
Alüftegan (Far.)	-	-	-	+
Aşüfte (Far.)	+	-	+	+
Avare gönül (Far.)+(Tür.)	-	-	-	+
Bagıyy (Ar.)	-	+	-	-
Cariye (Ar.)	+	+	+	+
Cevârî (Ar.)	+	+	+	+
Çâker (Far.)	+	+	+	+
Dost (Fa.)	+	+	+	-
Donsuz (Tür.)	+	-	-	-
Fahişe (Ar.)	+	-	+	+
Fekk-i rakabe (Ar.)+(Ar.)	+	+	-	-
Ferâiş (Ar.)	-	-	+	-
Ferîş (Ar.)	-	-	+	-
Gurre(t) (Ar.)	-	-	+	-
Günahkâr yahut güneh-kâr (Far.)	+	+	+	-
Günahkârlık	+	-	+	-

(Far.)				
Hınzîre (Ar.)	+	-	-	-
Kahpe (Ar.)	+	+	+	+
Kaldırım kargası (Yun.)+(Tür.)	+	-	-	-
Kaltak (Tür.)	+	-	-	-
Kapatma (Tür.)	+	-	-	-
Karavaş (Tür.)	+	-	-	+
Kenîz (Far.)	+	+	+	+
Kenîzek (Far.)	+	+	+	-
Kırnak	+	-	-	+
Kirli kukla (Tür.)+(Lat.)	+	-	-	+
Koyma (Tür.)	+	-	-	-
Mahalle karısı (Ar.)+(Tür.)	+	-	-	-
Medhûle(t) (Ar.)	-	-	+	-
Mekmûre (Ar.)	-	+	+	-
Merd-bâz(Far.)	-	-	+	-
Milk-i yemîn (Ar.)	-	+	-	-
Mûmise (Ar.)	-	+	+	-
Na'âre(t)	-	-	+	-
Nîzek Far.)	-	+	-	-
Odalık (Tür.)	+	-	-	+
Orospu (Far.)	+	-	+	+
Paçavra (Far.)	+	-	-	+
Postal (Far.)	+	-	-	+
Rakabe (Ar.)	+	+	+	-
Rakik (Ar.)	+	-	+	-
Rıkkıyyet (Ar.)	+	+	+	-

Serârî (Ar.)	+	-	+	+
Seriyye (Ar.)	+	-	-	-
Sevici (Tür.)	+	-	-	-
Seyyib (Ar.)	+	+	+	-
Sokak süpürgesi (Ar.)+(Tür.)	+	-	-	+
Sürriyye(t) (Ar.)	-	-	+	+
Sürtük (Tür.)	+	-	-	+
Şıllık (Rus.)	+	-	-	+
Tâlid (Ar.)	-	+	-	-
Telîd(Ar.)	-	+	+	-
Ter-dâmân (Far.)+(Far.)	-	+	+	-
Ümm-i veled (Ar.)	+	-	-	-
Ümmü'l-veled (Ar.)	+	-	-	-
Ümm-i veled (Ar.)	+	-	-	+
Velâid(Ar.)	-	-	+	-
Yarım pabuç (Tür.)+(Far.)	+	-	-	+
Yelloz (Tür.)	+	-	-	+
Zânî (Far.)	+	-	+	+
Zâniye(t) (Far.)	-	-	+	+
Zence (Far.)	-	-	+	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
62	43	21	34	27

Olumsuz kadın adlandırmalarında yukarıda incelenen sözlüklerde ve toplam sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda incelenen sözcüklerin alınan diller ve sözlüklerin olumsuz kadın adlandırmalarındaki toplam sözcük sayısını yüzdelik oranlarla verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 10'dur: %16,12

Arapça sözcük sayısı 22 tanedir: %35,48

Farsça sözcük sayısı 14 tanedir: %22,95

Rusça sözcük sayısı 1 tanedir: %1,63

Fasça+Türkçe tamlamalar 1 tanedir: %1,63

Arapça+Arapça şeklinde oluşmuş tamlamalar 5 tanedir: %8,19

Farsça tamlama sayısı 1'dir: %1,63

Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş tamlama 1 tanedir: %1,63

Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama 2 tanedir: % 3,27

Türkçe +Latince şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %1,63

Yunanca+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1 tanedir: %1,63

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 11 tanedir: %17, 74

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 5 tanedir: %8,06

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de bulunan sözcük sayısı 9'dir: %14,51

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %3,27

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 1 tanedir: %1,63

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 2 tanedir: %3,27

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 12 tanedir: % 19,67

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 4 tanedir: %6,55

Müntehabât-ı Lügat-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 2 tanedir: %3,27

Kamus-ı Türki, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügati Osmâniyye'de buluananlar 4 tanedir: %6,55

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan 6 sözcük bulunur: %9,83

Aynı kökten türeyenler *alüfte*, *alüftegân* sözcükleri dir. *Alüfte, fahişe* demek olup sonuna çokluk eki olan "an"ın gelmesiyle *alüftegân* olmuştur ama *alüftegân* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de anlam daralmasına uğrayıp yalnızca açık karılar anlamını vermiştir. *Alüfte* sözcüğü ise taranan bütün sözlüklerde yer alır.

Feriş ve *ferâiş* aynı kökten türemişlerdir. *Odalık*, cariye anlamında kullanılan bu sözcükler Arapça olup "frş" kökünden türemiştir. *Feraiş* çoğul şeklidir. Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-i Osmâniyye'de geçer.

Rakik ve *rıkkıyet* sözcükleri aynı kökten türemiş ve aynı anlama geelen sözcüklerdir. "rkk" sülasisine dayanır. Anlam olarakta ikisi de "köle ve cariye" anlamlarına gelir. İkisi de Arapça'dır ve *rakik* Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmânîyye'de geçer. *Rıkkıyet* ise Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmâniyye'de yer alır.

Günahkâr yahut güneh-kâr ve *günahkârlık* bu sözcükler *günahkâr* sözcüğü Türkçe sözlükte günahlı anlamına gelsede taranan sözlüklerden çıkarılan anlam "sefahat yolunda bulunan (karı)" şeklindedir. *Sefahât* ise Türkçe sözlükte "zevk ve eğlenceye düşkünlük, uçarılık" anlamına gelir yani günahkâr sözcüğü zevk ve sefa düşkünü kadın demektir. Ama bunun yanı sıra *günahkârlık* sözcüğü ise "fahişe" anlamına gelmektedir. Bu iki sözcükte Farsça'dır. *Günahkâr* sözcüğü Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmânîyye'de bulunur. *Günahkârlık* sözcüğü ise Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmânîyye'de yer alır.

Tâlid, telîd sözcükleri kendi hanesinde doğmuş büyümüş "cariye" anlamına gelir ve ikiside aynı kökten türemiştir. "Tld" kökünden türemiş olup bu sözcükler Arapça'dır. Bu iki sözcükte Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmânîyye sözlüklerinde yer alır .

Zâniye sözcüğü *zani* sözcüğünden türemiştir ve sözlüklerde ikisi de madde başı olarak yer almaktedır. İkisi de zina eden anlamına gelir zani hem erkek için hem kadın için kullanılırken *zaniye* yalnızca kadın için kullanılır yani *zaniye zani*'nin müennesidir. İkiside

Farsça'dır. *Zani* sözcüğü Kamus-ı Türkî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de yer alır. *Zaniye* ise Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî 'de yer alır.

Özel adlandırrmalar şunlardır: *Sokak süpürgesi* Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş bir tamlamadır. Bu tamlama Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Paçavra* Farsça olup benzetme yoluyla oluşmuş bir sözcüktür. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yarım pabuç* Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kaldırım kargası* Yunanca +Türkçe şeklinde benzetme yoluyla oluşmuş bir tamlamadır. Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Avare gönül* Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kirli kukla* Türkçe+ Latince şeklinde oluşmuş bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Ümm-i veled, ümmü'l-veled tamlamaları ve *velâid* sözcükleri aynı kökten türemişlerdir. *Ümm-i veled* iki farklı madde başı şeklinde bulunmaktadır. Bu Arapça tamlama olup madde başlarından biri yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunurken diğeri ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ümmü'l-veled* Arapça tamlaması yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Velâid* sözcüğü de Arapça ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Zen "kadın" demektir *zence* ise olumsuz bir kadın anlamına gelir. Sözük Farsça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Câriye ve *cevâri* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir ve ikisi de dört sözlükte bulunur.

Kenîz, kenîzek, nîzek sözcükleri aynı kökten türemiş Farsça sözcüklerdir. *Nîzek* yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Kenîz* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Kenîzek* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur.

Diğer olumsuz kadın anlamındaki sözcükler şunlardır: *Ahiret* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabat-ı Lügat-ı Osmâniyye'de bulunur. *Bagıyy* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Çâker* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Donsuz* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Fahişe* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Fekk-i rakabe* Arapça tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Gurret* sözcüğü Arapça'dır ve

yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hınzîre* sözcüğü Arapça'dır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kahpe* Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Kaltak* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kapatma* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Karavaş* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kırnak* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Koyma* Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Medhûlet* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mekmûre* Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Merd-bâz* Farsça tamlama olup ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Milk-i yemîn* Arapça tamlamadır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Mûmise* Arapça olup Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Nâcî'de bulunur. *Na'âret* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Odalık* Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.*Orospu* sözcüğü de Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Postal* sözcüğü de Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sevici* Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Sürtük* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Şıllık* sözcüğü Rusça'dır. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ter-dâmân* sözcüğü Farsça tamlamadır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.*Seyyib* sözcüğü Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Yelloz* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dost* sözcüğü Türkçe'dir ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur.

II.3. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE YAŞLI KADIN ADLANDIRMALARI

Yaşlı Türkçe sözlükte "1.Yaşı ilerlemiş, kocamış, ihtiyar(kimse).2.Uzun yılları geride bırakmış" (http://sozluk.gov.tr/) bu şekilde yer almıştır ve Türkçe'nin tarihi dönemlerinde yaşlı kadın anlamına gelen sözcükler incelenen sözlüklerde aşağıdaki şekilde yer alır.

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde yaşlı kadın anlamına gelen sözcükler Orhun Türkçesi döneminde *karıg*; Uygur Türkçesi döneminde *avıçġa-avıçḳa-avınçġa, ḫarı, ḳarıḳarıg*, *ḳurtga-ḳurta, yalaġ-yaşlıġ*; Karahanlı Türkçesi döneminde *açı, eçi, kis* ; Kıpçak Türkçesi döneminde *abışka, emegen, ḳarıḳarıg, ḳart, ḳartay, ḳoca, ḳurt, ḳurtḳa, yaşlu*; Harezm Türkçesi döneminde *abuşġa, abuşḫa, abuşḳa, ḳarıḳarıg, ḳarıt, ḳart, ḳurtga-ḳurta, yaşlı, yaşlu*; Çağatay Türkçesi dönemi *abuşḳa, avuşḳa, ḳarıḳarıg* ; Eski Anadolu Türkçesi döneminde *ece, ḳarıḳarıg, ḳarıçuk, yaşlu* bu şekilde verilmektedir. Bu sözcükler tekrara düşmemek adına alfabetik sıra ile verilmiştir.

Abışka: Yaşlı, ihtiyar (K.T.S:1).

Abuşġa: Yaşlı (H.T.S:22).

Abuşḫa: Yaşlı, koca (H.T.S:22).

Abuşḳa: Avrat (H.T.S:22) (Ç.T.S:94).

Açı: Yaşlı kadın, hanım nine. (D.L.T:I,87-3).

Avıçġa-avıçḳa-avınçġa: İhtiyar (E.U.T.S:26).

Avuşḳa: Avrat (Ç.T.S:148).

Ece:Yaşlı kadın (E.A.T.S:252)

Eçi: Yaşlı kadın, hanım nine (D.L.T:I,87-3).

Emegen : Yaşlı kadın, kocakarı (K.T.S:72).

Karı: Koca, ihtiyar (E.U.T.S:81).

Ḳarıḳarıg:Yaşlı,karı,ihtiyarlık (E.U.T.S:168) (K.T.S:128) (H.T.S:290) (Ç.T.S:647) (E.A.T.S:4).

Ḳarıg: Yaşlı (T2 D6).

Karıçuk: Yaşlı kadıncağız (E.A.T.S:423).

Ḳarıt: Kocamak, kocatmak, ihtiyarlatmak (H.T.S:292).

Ḳart: Kart, yaşlı (K.T.S:129) (H.T.S:292).

Kartay:Yaşlı, kart (K.T.S:129).

Kis: Karı (D.L.T: I,329-25).

Koca: Yaşlı, ihtiyar (K.T.S:152).

Ḳurt: Yaşlı, kart (K.T.S:164).

Ḳurtga-ḳurta: İhtiyar kadın (E.U.T.S:183) (H.T.S:355).

Ḳurtḳa: Yaşlı kadın (K.T.S:164).

Yaşlaġ-yaşlıġ: Yaşlı, ömürlü, ihtiyar (E.U.T.S:290).

Yaşlı: Yaşlı, ihtiyar (K.T.S:314) (H.T.S:670).

Yaşlıġ: Yaşlı, ihtiyar (H.T.S:670).

Yaşlu: Yaşlı, ihtiyar (K.T.S:314) (H.T.S:670) (E.A.T.S:748).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan yaşlı kadın adları alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Acâ'iz: Acûz'un cemi (L.N:17).

Acayiz: Acuzeler, koca karılar (M.L.O:12).

Acûz: Acâ'iz.[lisanımızda galat olarak <<acuze>> kullanılır]kocakarı, bed-hûy ve bed-likâ ihtiyar karı, sahhâre ve mekkare (K.T:929) (L.N:17) (M.L.O:12).

Acuze: Dargın, hilebaz, hain, ihtiyar karı (L.N:17) (L.O:5).

Cadı: Bed-hûy ve bed-likâ kocakarı, acuze (K.T:463) (L.O:573).

Fertūte(t): Bunamış, koca karı (M.L.O:101).

Hamam anası: Hamamda yanaşma ihtiyar kadın (K.T:55) (L.O:17).

İhtiyar kadın: Sâl-hurde, acuz (L.O:657).

Karı: Türkîde ihtiyar manasına kart, koca gibi (L.O:215).

Koca karı: Yaşlı karı, acûz, pîre-zen; kocakarı masalı, ilâcı (K.T:1024) (L.O:241).

Kocakarı: İhtiyar kadın, pîrezen, acûz (K.T:1090) (L.O:241).

Pîr-zen/pîre-zen: Kocakarı (K.T:366) (L.N:572) (M.L.O:402).

Tablo 3: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Yaşlı Kadın Anlandırmaları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Mütehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Acâ'iz (Ar.)	-	+	-	-
Acayiz (Ar.)	-	-	+	-
Acûz (Ar.)	+	+	+	-
Acuze (Ar.)	-	+	-	+
Cadı (Far.)	+	-	-	+
Fertūte(t) (Far.)	-	-	+	-
Hamam anası (Ar.)+(Tür.)	+	-	-	+
İhtiyar kadın (Ar.)+(Tür.)	-	-	-	+
Karı (Tür.)	-	-	-	+
Koca karı (Tür.)	+	-	-	+
Kocakarı (Tür.)	+	-	-	+
Pîr-zen/pîre-zen (Far.)	+	+	+	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
12	6	4	4	7

Bu kategoride yukarıda sözlüklerde bulunan sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda ise dillere, yapılarına ve bulundukları sözlüklere göre yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 3'tür: %25

Arapça sözcük sayısı 4'dür: %33,33

Farsça sözcük sayısı 2'dir: %16,66

Farsça tamalamalar 1 tanedir: %8,33

Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlamalar 2 tanedir: %16,66

Yalnızca Lügat-ı Nâcî 'de 1 tane sözcük bulunur: %8,33

Yalnızca Müntehabât-ı Lügâti Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %16,66

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2 tanedir: %16,66

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4 tanedir: %33,33

Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %8,33

Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ' de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %16,66

Bu isimlerden *acâ'iz, acayiz, acûz, acuze* sözcükleri aynı kökten türemiştir. "Acz" kökünden türemiş ve bu dört isim Arapça'dan alınmıştır. TDK'da "Gücü bir işe yetmez olan, güçsüz" şekliyle geçer. "İhtiyarlık, yaşlılıkta bir tür güçten düştüğünü, *acziyet* başkalarına bağımlı hale geldiği durum" şeklinde ifade edilmiştir. Divan-ı Lügatit-Türk'te "yaşlı kadın (açı, eçi)" geçer. Bir nevi düşkünlük halidir. *Acâ'iz* yalnızca Lügat-i Nâci'de bulumaktadır. *Acayiz* sözcüğüde Müntehabât-ı Lügât-i Osmânî'de bulunuyor. *Acûz* ise Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur ve aynı kökten oluşmuş son sözcüğümüz olan *acûze* ise Lügat-ı Nâci ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Türkçe olan "yaşlı kadın" anlamına gelen sözcükler ise *karı, kocakarı, koca karı* ifadeleridir. *Kocakarı* sözcüğü sıfat tamlaması şeklindedir. Kadının durumuyla, yaşıyla ilgili bilgi verir. *Karı* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî' de bulunur. *Koca karı* sözcükleri ise ikiside Kamus-ı Türkî'de ve Lehçe-i Osmânî'de geçer.

Farsça bir tamlama olan *pîr-zen, pîre-zen*, ‘ pîr’ TDK’da “yaşlı, koca, ihtiyar kimse” demektir. “zen” kadın demektir. Yani bu sözcük tamlama şeklinde oluşmuş yaşlı kadın anlamındadır. *Pîr-zen/pîre-zen* sözcükleri Kamus-ı Türkî, Lügat-i Nâcî ve Müntehabât- Lügât-ı Osmânîyye’de bulunur. Karı ve kocakarı sözcüklerini bulunduran Lehçe-i Osmânî’de Ahmet Vefik Paşa *pîr-zen* sözcüğünü bulundurmamıştır.

Farsça olan *fertūtet*, sözcüğü bunamış yaşlı kadın anlamına gelip yaşlılığının hastalığından da bahsedilmiştir bu yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmânîyye’de bu şekilde bahsetmiştir.

Arapça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş tamlama yapısı olan *hamam anası* da “hamamda yanaşma olarak yaşayan yani oraya sığınmış bir nevi besleme gibi olan yaşlı kadın anlamındadır.” Bu sözcükte Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî’de bulunur. Aynı yapıda oluşmuş bir sözcükte *ihtiyar kadın*dır bu da Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuştur ve bu sözcükte yalnızca Lehçe-i Osmânî’de bulunur.

II.4. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE EVLENMEMİŞ YA DA BOŞANMIŞ KADIN ADLARI

Türkçe sözlükte bekâr sözcüğü için evlenmemiş kimse anlamı verilmiştir. Dul sözcüğü için ise eşi ölmüş veya eşinden boşanmış kadın anlamı verilmektedir (http://sozluk.gov.tr/). Bu kategoride evlenmemiş ve dul kadın anlamına gelen söz varlığının bir arada bulunmasının sebebi ikisinin de bekâr anlamına gelmesidir.

Bu kategoride evlenmemiş, boşanmış ya da eşi vefat etmiş dul kadın anlamındaki sözcükler yer almaktadır. Taranan sözlüklerde tespit edilen sözcükler ilk olarak Türkçe'nin tarihi dönemlerinde yer alan şekliyle verilmektedir. Orhun Türkçesi döneminde *kız, koduz* ; Uygur Türkçesi döneminde *ġız, ḫız, kırgın, tul* ; Karahanlı Türkçesi döneminde *ġız,* kapaklığ *kız, kapaklığ, kudhuz, tul tuğsak, tul* ; Kıpçak Türkçesi döneminde *bikr, bikrlik, erden*, *ḳız oğlan, ḳızlık, ḳızluḳ, mutallak, tul, tul ibçi*; Harezm Türkçesi döneminde *artmış, bikr, bikir, bekâret, bîkâret, bint, erkmiş, öw kızı, tul* ; Çağatay Türkçesi döneminde *bėke, begeç, tul* sözcükleri alfabetik sıra ile verilmiştir.

Artmış: Bakire kız (H.T.S:52).

Bėke: Eri olmayan 'avrata derler (Ç.T.S:346).

Begeç: Duḫtar demek olup kız manasına gelir (Ç.T.S:348).

Bikr: Dokunulmamış kız (K.T.S:30) (H.T.S:96).

Bikir: Kız oğlan kız (H.T.S:96).

Bikrlik: Bekâret (K.T.S:30).

Bekâret: Bekaret kızlık (H.T.S:86).

Bîkâret: Bekâret, kızlık (H.T.S:96).

Bint: Kız (H.T.S:99).

Dul: Dul, dul kadın (H.T.S:152).

Erden: Bakire (K.T.S:74).

Erkmiş: Dul kadın (H.T.S:176).

Ġız: Kız, genç (D.L.T:III.53,5) (E.U.T.S:80).

Xız: Kız (E.U.T.S:82).

Kapaklığ kız: Kız oğlan kız (D.L.T:I,496-21).

Kapaklığ (kapıglığ): Kız oğlan kız (D.L.T:I,496-21).

Ḳız oğlan: Bakire (K.T.S:147).

Ḳızlık: Bekâret (K.T.S:147).

Ḳızluḳ: Bekâret (K.T.S:147).

Kız:Kız, evlenmemiş kadın (KT D 7).

Kırgın: Bakire (E.U.T.S: 117).

Ḳız oğlan: Bakire (K.T.S:147) (E.A.T.S:456).

Koduz: Dul kadın (T2 G2).

Kudhuz: Dul kadın (D.L.T :I,365-25).

Mutallak: Boşanmış (K.T.S:189).

Öw kızı: Ev kızı, evlenememiş kız , bakire kız (H.T.S:465).

Tul tugsak: Dul kadın (D.L.T:I,468-19).

Tul: Dul (E.U.T.S:165) (D.L.T:III,133-13,1316.) (K.T.S:283) (H.T.S:605) (Ç.T.S:492) (E.A.T.S:675).

Tul ibçi: Dul kadın (K.T.S:283).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan evlenmemiş ve boşanmış anlamına gelen sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Ahdân: Hadinler, kızoğlankızlar (M.L.O:15) (L.O:542).

Azeb: Müteehhil olmayıp mücerret olan kimse, karısı yahut kocası olmayan kimse (M.L.O :30).

Azebe(t): Kocaya varmamış kız (M.L.O:30).

Azrâ: Azârâ Bikr, kız oğlan kız, dûşîze. Meşhur bir masalda Vâmık isminde bir şahs-ı mevhûmun maşukası (K.T:931). Meryem-i 'azrâ (L.N:46) (M.L.O:30) (L.O:556).

Bakir: Zebanzedi bakire. Kız oğlan, bikr (K.T:272) (L.O:559)

Bakire yahut bakir: Kız oğlan kız. [lügat-i müvellede olup, fasihi bâ'nın kesriyle <<bikr>>dir (K.T:272) (M.L.O:33).

Betûl: Erkeklerden münkatı (kadın). Bu sıfatı haiz olduğu için Hazret-i Meryem (a.m.)e ve nisâ'-i millet-i İslâmiyye beyninde mümtâziyyeti hasebiyle Hazret-i Fâtımatü'z-Zehrâ radıyâllahu anhâya ıtlâk olunur. (K.T:279) (L.N:66) (M.L.O:41) (L.O:566).

Bikr: Bozulmamış, erkek görmemiş (kız), kız oğlan (K.T:298) (L.N:70) (M.L.O:44) (L.O:568).

Bîve: Dul, ermele (K.T:337) (L.N:72) (M.L.O:46) (L.O:569).

Bîvezen: Dul kadın (K.T:337).

Dûht: Kız, bakire (L.N:114) (M.L.O:76).

Duhter: Kız, kerime (K.T:603). Duht-duhter: bekâret, kızlık (L.N:114) (M.L.O:76) (L.O:592).

Duhtere: Bekâret, kızlık (L.N:114).

Dul: Kocasız karı, ermel, bîve (K.T:904) (L.O:125).

Dûşîze: Kız oğlan kız, bakir, bikir (K.T:629) (L.N:115) (M.L.O:77) (L.O:592).

Erâmil: [fd: <<ermele>> Türkçede gayr-i müsta'meldir.] Dul kadınlar, kocasız muhtaç bî-vâye nisa: Eytâm ve erâmil ma'âşâtı (K.T:87) (L.N:136) (M.L.O:87) (L.O:604).

Erkeksiz: Kocası veya diğer hamisi olacak bir erkeği olmayan (kadın), bî-vâye. (K.T:91).

Ermel: Dul avrat, kocasız kalmış avrat ve fakir, muhtaç, miskin olan (M.L.O:88) (L.O:604).

Ersiz : Kocasız (karı), dul, ermele, bî-kes (KT:89) (L.O:137).

Eşsiz: Yalnız, tek kalmış, zevçsiz, birlerden, nadir (K.T:118) (L.O:139).

Gelin dulu: Gayet genç olarak dul kalmış hatun (K.T:904).

Gelinlik kız: Baliğa (L.O:154). Gelinlik:gelinlik olmak sinninde bulunan, yetişmiş (K.T:1181).

Hâli: Kocasından boşanmış zevceye ve zevcesini boşamış zevce ıtlâk olunur (L.N:192) (M.L.O:126) (K.T:570).

Harâid: Hırîdeler, kızoğlankızlar, bikrler (L.N:199) (M.L.O:130) (L.O:631).

Harîd: Erkek messetmemiş olan kızoğlankız (M.L.O:131).

Harîde: Harâ'id.Bikr kız (K.T:580). Erkek eli dokunmamış kız oğlan kız. (L.N:201) (L.O:632).

Hırîde(t): Erkek messetmemiş olan kızoğlankız (M.L.O:149).

Hidn: Kızoğlankız (M.L.O:150).

Kız: 1. Genç ve evlenmemiş dişi insan, cariye, duhter: Bir kız çıktı; köyü kızları hora tepiyorlardı. 2. Dişi evlât, evlâd-ı inâs, bint, kerime, duhter:İki oğlu ve bir kızı vardır; kızlarını evlendirdi; kocada bir kızı vardır; kızının oğulları. 3. Bikr, dûşîze:İki sene evvel evlenmiş ise de el-yevm kız olduğu mervîdir; iki defa evlenip bir defasında kız diğerinde seyyibe aldı. Dişi, inâstan (K.T:1126) (L.O:238).

Kızoğlan: Bakir kız (K.T:209) (L.O:290).

Kocasız: Zevci olmayan, dul yahut evlenmemiş (karı) (K.T:1090).

Kundağı çözülmemiş: Nev-zuhur, bikr (L.O:254).

Metruke: Bırakılmış karı, zevce-i mutallaka (K.T:1277) (L.O:726).

Muhallâ: Ölen bir adamın dul kalan karısı (K.T:1310) (L.N.:822) (M.L.O.:291).

Muhteli: İhtilâ eden, kocasından boşanan (L.N: 444) (M.L.O.:296).

Mutallaka: Mutallakât. [<<tabak>> tan smf. Tef'îl] Tatlîk olunmuş zevce, bırakılan karı:mutâllâkasından bir oğlu vardır (K.T:1364) (L.O:740).

Müseyyeb: Bakire olmayıp er görmüş olan avrat ve zevcinden müfarakat etmiş dul avrat (M.L.O:338).

Müteremmil: Kocasından müfarakat etmiş olan hatun (M.L.O:358).

Müteseyyib: Teseyyüb eden, dul kalan kadın (L.N:518) (M.L.O:359).

Nâhîd/Nâhîde: Buluğa ermiş genç kız (K.T:1453) (M.L.O:369). Turunç memeli kız. (L.N:531) (M.L.O:369) (L.O:766).

Sabâyâ:Sabiyyeler, kızlar.(K.T:817)(M.L.O:419)(L.O:797)

Sabiyye: Sabâyâ. Bulûğa ermemiş kız çocuk (K.T:817) (M.L.O:420). Küçük kız, kızcağız, cariye (L.O:797).

Seyyib: Bikr olmayan, bekâreti izale olunmuş (kadın) , gerek evlendikten sonra dul kalmış ve gerek evlenmeksizin bekâretini fevt etmiş inâsa ıtlak olunur. [<<seyyibe>> demek hatadır.] (K.T:462) (L.N:617) (M.L.O:438).

Seyyibe(t): Zevcinden müfarakat etmiş dul hatun (M.L.O:438).

Talak: Avrat kocasından boş olmak (K.T:868) (L.N:659) (M.L.O:474) (L.O:837).

Tâlika(t): Kocasından boşanmış olan karı (M.L.O:474).

Teremmül: Kocası ölmek, zevcesi vefat edip dul karı olmak (M.L.O:501).

Terîke: Kimse tarafından tezvicine rağbet olunmayıp kalmış olan kadıncağız (L.N:704) (M.L.O:502).

Tunus gediği: Kelepir zengin dul hatun ki parası için izdivacına tamah kılına (L.O:154).

Tablo 4: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Evlenmemiş ya da Boşanmış Kadın Adlandırmaları

Sözcükler	Kamus-ı Türkî	Lügat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye	Lehçe-i Osmânî
Ahdân(Ar.)	-	-	+	+
Azeb (Ar.)	-	-	+	-
Azebe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Azrâ (Ar.)	+	+	+	+
Bakir (Ar.)	+	-	-	+
Bakire yahut bakir (Ar.)	+	-	+	-
Betûl (Ar.)	+	+	+	+
Bikr (Ar.)	+	+	+	+
Bîve (Far.)	+	+	+	+
Bîvezen (Far.)	+	-	-	-
Dûht (Far)	-	+	+	-
Duhter (Far.)	+	+	+	+
Duhtere (Far.)	-	+	-	-
Dul (Tr.)	+	-	-	+
Dûşîze (Far.)	+	+	+	+
Erâmil (Ar.)	+	+	+	+
Erkeksiz (Tür.)	+	-	-	-
Ermel (Ar.)	-	-	+	+
Ersiz (Tür.)	+	-	-	+
Eşsiz (Tür.)	+	-	-	+
Gelin dulu (Tr.)	+	-	-	-
Gelinlik kız (Tür.)	+	-	-	-
Hâli (Ar.)	+	+	+	-
Harâid (Ar.)	-	+	+	+
Harîd (Ar.)	-	-	+	-
Harîde (Ar.)	+	+	-	+
Hırrîde(t)	-	-	+	-

Hidn	-	-	+	-
Kız (Tür.)	+	-	-	+
Kızoğlan(Tür.)	+	-	-	+
Kocasız (Tür.)	+	-	-	-
Kundağı çözülmemiş (Yun.+Tür.)	-	-	-	+
Metruke (Ar.)	+	-	-	+
Muhallâ (Ar.)	+	+	+	-
Muhteli (Ar.)	-	+	+	-
Mutallaka (Ar.)	+	-	-	+
Müseyyeb (Ar.)	-	-	+	-
Müteremmil (Ar.)	-	-	+	-
Müteseyyib (Ar.)	-	+	+	-
Nâhîd (Ar.)	+	+	+	+
Sabâyâ (Ar.)	+	-	+	+
Sabiyye (Ar.)	+	-	+	+
Seyyib (Ar.)	+	+	+	-
Seyyibe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Talak (Ar.)	+	+	+	+
Talika(t) (Ar.)	-	-	+	-
Teremmül (Ar.)	-	-	+	-
Terîke (Ar.)	-	+	+	-
Tunus gediği	-	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
49	29	19	32	25

Yukarıda bu kategoride bulunan sözcük sayıları verilmiştir. Aşağıda ise bulunan sözlüklerin, alıntılanan diller ve yapıları ile ilgili sözcük sayısı ve yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 7 tanedir: %14,28

Arapça sözcük sayısı 30 tanedir: %61,22

Farsça sözcük sayısı 6 tanedir: %12,24

Yunanca+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama 1 tanedir: %2,04

Türkçe tamlama 2 tanedir: %4,08

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 5 tanedir : %10,20

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 1 tanedir: %2,04

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 11'dir: %22,44

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %4,08

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %2, 04

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî 'de bulunanlar 8 tanedir: %16,32

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2 tanedir: %4,08

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 3'dür: %6,12

Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügat-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %2,04

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 9'dur: %18,36

Azeb, azebet sözcükleri aynı kökten türemiştir. "azb" "et" burada çokluk ifade eder. *Azebet azeb*'in çoğuludur.İki sözcükte yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmaniyye'de bulunur.

Bikr, bakir, bakire sözcükleri de aynı kökten türemiştir. Sülasi'si "bkr"dir. Sözcükler Arapça'dır. *Bakir* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bikr* sözcüğü dört sözlükte de bulunmaktadır. *Bakire* sözcüğü ise Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunmaktadır.

Harâid, harîd, harîde, hırîdet sözcükleri aynı kökten türemiştir. Arapça kökenli sözcüklerdir ve dördü de "evlenmemiş kadın" anlamına gelir. *Harâid* sözcüğü Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Harîd* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Harîde* sözcüğü ise Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hırîdet* sözcüğü ise yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Sâbaya ve *sabiyye* sözcüğü de aynı kökten türemiştir. Bu sözcükler Arapça'dır. İki sözcükte Kamus-ı Türkî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Dûht, duhter, duhtere sözcükleri aynı kökten türemiş sözcüklerdir. Farsça sözcüklerdir. *Duht* sözcüğü Lügat-ı Nâcî ve Mütehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır. *Duhter* sözcüğü dört sözlüktede yer alır. *Duhtere* yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Kız ve kızoğlan sözcükleri "bekar" anlamına gelir ve ikiside Türkçedir. İkisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Müseyyeb, müteseyyib, seyyib, seyyibet sözcükleri aynı kökten türemiştir. "syb" kökünden türemiştir. Sözcükler Arapça'dır. *Müseyyeb* yalnıca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Müteseyyib* sözcüğü Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Seyyib* sözcüğü Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Seyyibet* sözcüğü ise Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Bîve "dul" demek ve *bîvezen* ise "dul kadın" demektir. Farsça sözcüklerdir. *Bive* dört sözlüktede bulunurken *bîvezen* de yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Talak, mutallaka, talikât sözcükleri "tlk" sülasiden türemiştir. *Talak* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Talikat* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de bulunur. *Mutallaka* ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Ermel, erâmil, müteremmil sözcükleride Arapça'dır. *Ermel* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Erâmil* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Müteremmil* sözcüğü ise Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Dul herhangi bir kadının eşsiz kalması durumu iken *gelin dulu* yeni evlenmiş kadının eşsiz kalması durumudur. *Dul* sözcüğü Türkçe sözcük olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gelin dulu* Türkçe bir söz grubudur ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Tunus gediği özel bir tamlama olup yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Betûl* sözcüğü Hz. Meryem için kullanıldığından özel bir addır. Dört sözlükte de bulunur.

II.5.OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN AKRABALIK ADLARI

Türkçe Sözlük'te akraba: 1. huk. Kan bağıyla birbirine bağlı olan kimseler. 2. Oluşma yönünden aynı kaynağa dayanan şeyler. 3. mec. Biri, diğerinin doğurduğu sonuç veya olgular olarak belirtilir. Akraba sözü Arapça'dan ödünçleme olup "yakınlar" anlamındadır. Aslında bu sözcük karib (yakın) sözcüğünün çoğulu olup aslı akriba'dır. Ancak Türkçe'de tekil bir anlamda kullanılmış ve akraba olarak yaygınlaşmıştır (Emiroğlu 2012:1692).

Temel sözvarlığı içinde önemli bir grup da insanın en yakın çevresi olan aile topluluğunu oluşturan bireyler arasındaki akrabalık bağlarını tanımlayan terimlerdir. Bu terimler, bireyin aile içindeki konumunu ve mensubu olduğu topluluktaki statüsünü belirtirler. Bu tür terimleri incelemekle bir ölçüde o dilin kalıtım ya da temel sözcüklerinin hangi dillerden oluştuğunu, hangi kültürlerin bu oluşuma etki ettiğini görme olanağı sağlanmış olur (Soydan 2003: 43-56).

Türkçede akrabalık adlarının fazla oluşu, toplumsal ve kültürel yaşamın Türkçe'ye yansımasını gösterir. Sonuç olarak bu terimler, toplum ve birey arasındaki ilişkiyi düzenleyici bir araçtır (Crystal, 2007: 80-81). Türkçe akrabalık adları bakımından birçok dile göre daha fazla sözvarlığına sahiptir. Başka dillerin tersine dilimizde akrabalık ilişkilerinden birçoğu (baldız, görümce, bacanak, elti gibi) ayrı kavramlar halindedir (Aksan 1998: 66). Ancak Torun kelimesini kız ve erkek torun olarak detaylandıracak kadar zengin akrabalık adlarına sahip diller de (örn. Urdu dili) bulunmaktadır (Soydan 2003: 43-56).

Türkçe'nin tarihinde kadınla ilgili akrabalık sözcükleri tarihi dönemleri esas alan sözlüklerden tarandığı kadarıyla tespit edilip alfabetik sırayla verilmektedir. Orhun Türkçesi döneminde *keliñ, kız, ög, yutuz* ; Uygur Türkçesi döneminde *ana, apa, ėbçi, ėkė, ėvçi*, *işi, keliñ, kişi, ög, ögüç, ķız, uma, uzun tonlug, yėng- yėnggė, yutuz*, Karahanlı Türkçesi döneminde *apa, awurta, baldır kız, baldız, eçe, ėvçi, eke, ekeç, ekele, eze, hana, keliñ, ķız, uma, xız, yeñgge*; Kıpçak Türkçesi döneminde '*avrat, aba, cıcaķ, cice, çiçe, dayıza, diyaza, ebçi, ebe, ebşi, eke, ekeçi, epçi, eşi, ibçi, ibşi, ilti, ipçi, karı, kayın ana, kaynana, küye, taġza*, *ķâbile, ţay eze, ķız ķarındaş, ķız, ümm, ümmü veled, yenge*; Harezm Türkçesi döneminde *'avrat, 'ayâl, 'ıyâl, ana, ana ķarıntaşı-ana ķız karıntaşı-ana ķız uyası, ehl, eneğe, erlig, evlüg*, *ewlüg, keliñ, ḥâlâ, ovurta, ķız, yenge*; Çağatay Türkçesi döneminde *bibi, eġeçi, ekeçi, öydeki, sinil-siñli, ķız*; Eski Anadolu Türkçesi döneminde

ise ‘*avrat, akana, ana, anası anası, ata kız karındaşı, avret, baltız, bibi, çüft, daya, dayıza, diyeze, ebe, erlü, ev, hatun, kız kardaş-kız kardeş, kızlıh, kızlık, ḳız* sözcükleri bulunur.

‘Avrat: Kadın, zevce (K.T.S:16) (H.T.S:63) (E.A.T.S:69).

‘Ayâl: Çocuk, kız çocuğu (H.T.S:64).

‘Iyâl: Bakmakla zorunlu olunan kadın, çocuk (H.T.S:245).

Aba: Abla (K.T.S:1).

Akana: Büyükanne, analık (E.A.T.S:30).

Ana: Anne (E.U.T.S:14) (H.T.S:45) (E.A.T.S:39).

Ana ḳarıntaşı-ana ḳız karıntaşı-ana ḳız uyası: Teyze (H.T.S:45).

Anası anası: Anneanne (E.A.T.S:39).

Apa: Abla, büyük kız kardeş (E.U.T.S:18) (D.L.T: I, 86-12).

Ata kız karındaşı: Hala (E.A.T.S:66).

Avret: Kadın (E.A.T.S:69).

Awurta: Süt nine (D.L.T:II,14-10).

Baldır kız: Üvey kız (D.L.T: I, 456-16).

Baldız: Karının kendinden küçük kız kardaşı (D.L.T: I, 457-22, 457-23; III, 7-13).

Baltız: Baldız (E.A.T.S:91).

Bibi: Mükerreme hatun demektir (Ç.T.S:336) (E.A.T.S:118).

Ėbçi: Eş, karı, kadın (E.U.T.S:68).

Cıcaḳ: Hala, babanın kız kardeşi (K.T.S:42).

Cice: Çocuğun annesine seslenirken kullandığı hitap (K.T.S:43).

Ėkė: Abla (E.U.T.S: 70).

Ėvçi: Kadın (E.U.T.S :78) (D.L.T:II.18, 65).

Çiçe: Babanın kız kardeşi, hala (K.T.S:51).

Çüft: Eş, karı (E.A.T.S:186).

Daya: Sütnine (E.A.T.S:194).

Dayıza: Teyze (K.T.S:57) (E.A.T.S:194).

Diyaza: Teyze (K.T.S:63).

Diyeze: Teyze (E.A.T.S:224).

Ebçi: Eş, hanım (K.T.S:69).

Ebe: Anne, nine (K.T.S:69) (E.A.T.S:252).

Ebşi: Eş, hanım (K.T.S:69).

Eçe: Büyük kız kardaş (D.L.T :I, 86-26).

Eġeçi: Büyük kız kardeş (Ç.T.S:133).

Ehl: Karı kocad an biri (H.T.S:166).

Eke: Hala,bibi (D.L.T:I,86-26, 90-9; III, 7-11, 7-14) (K.T.S:71).

Ekeç: Akıllı küçük kız, büyük eseri gösteren küçük kız (D.L.T:I, 52-16).

Ekeçi: Büyük kız kardeş (K.T.S:71) (Ç.T.S:133).

Ekele: Abla diye aytamak, "büyük kızkardeş=abla" demek (D.L.T: I, 310-18).

Eneğe: Anne, üvey anne (H.T.S:173).

Epçi: Eş , hanım (K.T.S:74).

Erlig: Kocası olan (H.T.S:177).

Erlü: Kocalı, evli kadın (E.A.T.S:269).

Eşi: Kaynana (K.T.S:76).

Ev: Eş, zevce (E.A.T.S:274).

Evlüg: Evli olan, zevce (H.T.S:182).

Ewlüg: Evli olan, evli, zevce (H.T.S:182).

Eze: Büyük kız kardaş, teyze (D.L.T :I, 90-10).

Hana: Ana (D.L.T:I, 32-39).

Hatun: Eş, zevce (E.A.T.S:343).

İbçi: Eş, zevce, kadın (K.T.S:105).

İbşi: Eş, zevce, kadın (K.T.S:105).

İlti: Kadın (K.T.S:110).

İpçi: Eş, zevce, kadın (K.T.S:113).

İşi: Kadın, hanım, zevce, eş, hatun (E.U.T.S:99).

Karı: Eş, hanım (K.T.S:128).

Kayın ana: Kaynana, kayın valide (K.T.S:133).

Kaynana: Kaynana, kayın valide (K.T.S:134).

Keliñ: Gelin (KT K9) (E.U.T.S:104) (D.L.T :I, 404-26; III, 12-1) (H.T.S:306).

Kız kardaş-kız kardeş: Hemşire (E.A.T.S:455).

Kız: Kız (BK D7).

Kızlıh: Üvey kız (E.A.T.S:456).

Kızlık: Üvey kız (E.A.T.S:456).

Kişi: Zevce, eş, kadın (E.U.T.S:112).

Küye: Kaynana (K.T.S:170).

Ḫâlâ: Teyze (H.T.S:210).

Ovurta: Sütnine (H.T.S:452).

Ög :Anne (KT D25) (E.U.T.S:146).

Ögüç: Annecik (E.U.T.S:148).

Öydeki: Evdeki demektir. Hatundan kinayetdir (Ç.T.S:312).

Sinil: Kız kardeş (KT D20).

Siñil-siñli: Küçük kız kardeş (Ç.T.S:605).

Taġza: Teyze (K.T.S:258).

Ḳâbile: Süt nine (K.T.S:121).

Ṭay eze: Teyze (K.T.S:266).

Ḳız ḳarındaş: Kız kardeş (K.T.S:147).

Ḳız: Genç hanım, genç evlat (E.U.T.S:178) kız, kız çocuk (D.L.T: I, 7-15, 236-15, 291-10, 312-21, 326-5, 326-6, 382-8, 412-21, 442-1, 474-5, 496-21; II, 94-25, 96-16, 109-23, 272-1, 276-8, 277-12, 340-8; III, 120-6, 137-25, 170-7, 203-4, 25914, 260-16, 289-17, 301-21,328-20,371-20,371-21,380-18,4114.) (K.T.S:146) (H.T.S:323) (Ç.T.S:797) (E.A.T.S:455).

Uma: Ana (E.U.T.S:265) (D.L.T: I, 92-20).

Uzun tonlug: Kadın (E.U.T.S:270).

Ümm: Ana (K.T.S:298).

Ümmü veled: Bir kişinin cariyesinden olan çocuğu veya çocuğun annesi (K.T.S:298).

Xız: Kız (D.L.T:III, 218-22).

Yėngė-yėnggė: Yenge (E.U.T.S:293).

Yenge:Yenge, yenge kadın (K.T.S:318) (H.T.S:678).

Yeñge: Yenge, büyük kardaşın karısı (D.L.T:III, 380-20).

Yutuz: Karı, eş (BK G3/BK D38) (E.U.T.S:306).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın akrabalık adları alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

A'râs: Arûslar, gelinler, yeni nikâh olmuş kızlar (M.L.O:23).

A'yâl: Ayller, evlat ve ezvâc ve etbâ takımı (M.L.O:28).

Abla: Büyük hemşire. [<<ağabey>>in müennesi hükmündedir. Anadolu'da <<bacı>> ve Şark Türkçesinde <<aba>> derler] (K.T:17) (L.O:4).

Am(m)-zâde: Amca oğlu, amca kızı (K.T:951) (L.O:548)/iki kardeşin oğulları birbirine amm-zâde olurlar (M.L.O:21).

Amme: Pederin hemşiresi ki lisanımızda bunun yerine sehven hala lügatini kullanıyoruz, hâlbuki hala teyze demektir. Asıl Türkçesi çiçedir. Bu lügat-i metrukenin iyası böyle yanlış bir lügat-i Arabiyyenin istimalinden elbette hayırlıdır (K.T:952) (L.N:30) (M.L.O :21) (L.O:548).

Ana: Doğurduğu emsali efradına nispetle dişi insan veya hayvan, valide, mâder, ümm, nine (K.T:55) (L.O:17).

Anacık: Sevgili ana (L.O:18).

Analık: 1.Ana hâl ve sıfatı, validelik. 2.Ana yerini tutan kadın, ahret anası (K.T:56).

Anne(ane) yahut anne: [çocuk lisanında ve İstanbul şivesinde] Ana, valide, nine (K.T:57).

Arâis: Arûslar, gelinler (K.T:931) (L.N:32) (M.L.O:22) (L.O:549).

Arîs: Arûs, gelin ve güveyi (M.L.O:23).

Arûs: Arâ'is. Gelin, yeni evlenmiş kadın yahut evlenmek üzere süslenmiş kız [Arabîde müzekker dahi olup güveye ıtlak olunur (K.T:934) (L.N:34) (M.L.O:24) (L.O:550).

Avret(avrat): [Amiyanesi: avrat] Karı, mer'e, zen. 2. Karı, zevce (K.T:955) (L.N: 43) (M.L.O:28) (L.O:555).

Ayal(iyâl): Karı, zevce (K.T:957) (L.O:555) (L.O:678).

Ba'l: Zevc ile zevceden her biri (L.N:52) (M.L.O:33).

Ba'le: Zevce (L.N:52) (M.L.O:34) (L.O:559).

Bacı: 1.Büyük hemşire, abla. 2. Kıdemli ve yaşlı kadın, abla, kalfa. 3. Şeyh zevcesi: Bacı hanım. 4. Zevce, refika.[Zevçlerin refikalarına tevâzu'-kârâne verdikleri isimdir.] (K.T:259) (L.O:33).

Baldız: Zevcenin hemşiresi (K.T:274) (L.O:38).

Baûle(t): Zevciyet ve ba'ller, zevçler ve zevceler (M.L.O:35).

Benât:Bintler, kerimeler, kızlar, duhterler (K.T:303) (L.N:61) (M.L.O:38) (L.O:563).

Beşik sahibesi: Valide (L.O:718).

Bint:Benât. Kız, kerime, duhter: Zeyneb binti Ali.(K.T:304)(L.N:71)(M.L.O:45) (L.O:568).

Bola: Amca karısı, yenge (K.T:319).

Bula: amca zevcesi, yenge (L.O:67).

Buûlet: Zevclik ve zevcelik (L.N:74).

Büyük ana, büyük valide: Peder veya validenin validesi, cedde (K.T:336) (L.O:17).

Büyükanne: Cedde (K.T:57).

Cedde: Büyük ana, büyük valide, peder veya validenin validesi (K.T:471) (L.N:82) (M.L.O:52).

Cedde-i fâside: Ananın anası (M.L.O:52).

Cedde-i sahiha: Babanın anası (M.L.O:52).

Çiçe yahut çiçe: Peder hemşiresi, hala. [Hatırda tutulması elzem metrukâttandır, zira <<hala>> lafzı hem Türkçe değildir. Hem de Arabîde bizim kullandığımız manaya gelmeyip, teyze demektir.] (K.T:526) (L.O:98).

Darre(t): Zevç ve zevceden diğerine nispetle her biri (L.N:105) (M.L.O:69).

Duht-ender: Üvey kız (L.N:114).

Duhterî: Birisinin kızı olma (L.N:114).

Ehil: Zevceynden beheri, karı, koca: ehliyle hoş geçiniyor (K.T:232) (L.N:124) (L.O.:599).

Ehl-i harem: Zevce (L.O.:632).

Ehlibeyit: Zevce, karı, zen (M.L.O:83)/Fâtımatü'z-Zehrâ (radiyallâhü anhâ) Efendimiz hazretleriyle zevçleri ve evlâd-ı kirâmı, evlâd-ı resûlullâh (s.l.am.) (K.T:232) (L.O:599).

Elti(ilti): [<<il>>den] İki kardeş zevcelerinin her birine nispetle diğeri, bir kadının kaynının zevcesi (K.T:247) (L.O:134).

Erkekli: Kocası veya diğer hamilik edecek bir erkeği bulunan (kadın) (K.T:91).

Eshâr: Sıhrlar, kaynanalar ve kayınpederler ve baldızlar (M.L.O:89).

Evlâd-ı inâs: Kız çocuklar (K.T:218).

Evli: Ev bark sahibi, müte'ehhil zü'z-zevc, krş. karılı, kocalı (K.T:223) (L.O:140).

Ezvâc: Zevçler, eşler, çiftler ve kocalar ve adamın nikâhlı karıları (K.T:93) (L.N:146) (M.L.O:94) (L.O:610).

Ezvâc-ı tâhirât: Zevceler (L.O:610).

Familya: Zevce, karı (K.T:979) (L.N:149).

Firâş: Döşek, yatak ve adamın zevcesi (M.L.O:105).

Gelin: 1. Evlenmeye hazırlanmış kız veya yeni evlenmiş kadın, arûs, arûse: Gelin almaya gidiyorlar. Falan kız gelin oldu. 2. Oğul zevcesi: Falanın gelini; falan kadın geliniyle iyi geçiniyor, gelininden memnundur; üç gelini vardır (K.T:1181) (L.O:154).

Gelincik: Küçük gelin (K.T:1181) (L.O:154).

Görümce: Zevceye nispetle kocanın hemşiresi (K.T:1198) (L.O:164).

Hadiş: Hanedeki büyük kadın, büyük hanım. zamm ile de lügattir (L.N:186).

Hâher: Kız kardeş, hemşire (K.T:590) (L.N:188) (M.L.O:124) (L.O:627).

Hâher-zâde: Hemşirezade, yeğen (K.T:590) (L.N:188) (M.L.O:124) (L.O:627).

Hala: [Dayı demek olan <<hâl>>ın müennesidir.] Validenin hemşiresi, teyze. [<<he>>nin fetha-i sakile suretinde yani <<hala>> telâffuzuyla] Pederin hemşiresi, amme. [gariptir ki teyze demek olan bu lügat-i Arabiyyenin manasını bu veçhile değiştirip metruk hâlinde bıraktığımız <<çiçe>> lügat-i Türkiyyesi yerine kullanıyoruz.] (KT:570) (L.N:191) (M.L.O:126) (L.O:628).

Halâil: Halîle'nin cemi.zevceler. "halâyil" suretinde yazılmalı (L.N:191) (M.L.O:126).

Halîle: [<<helâl>>den ş.] Karı, zevce (K.T:558) (L.N:193) (M.L.O:127) (L.O:629).

Hanım: Zevce, halîle (K.T:571) (L.O:175).

Hanımnine, kadınnine: 1. Büyük valide. 2. Kayın valide (K.T:1472).

Harem: Zevce, halîle (K.T:545) (L.N:200) (M.L.O:131).

Hatene: Zevcenin validesi, kaynana (L.N:209).

Hazânet: Süt analık, râbbelik (L.O:638).

Hâzen: Zevce kız kardeşi, baldız. "hâher-i zen" den muhaffeftir. "hâzene" dahi denilir (L.N:215).

Hâzıne(t): Süt ana, valideden maada çocuğa süt emziren avrat (M.L.O:139) (L.O:638).

Hebûl: Veledini kaybetmiş olan valide (M.L.O:140).

Helâl: Nikâhlı ve meşru zevce ve zevç (K.T:556) (L.O:639).

Helâlli: Zevce (K.T:557) (L.O:639).

Hem-firâş: Zevce, tezevvüç, tevlit (L.O:617).

Hemşire: Kız kardeş, hâher, uht (K.T:1512) (L.N:220) (M.L.O:145) (L.O:639).

Hemşirezade: Kız kardeş oğlu veya kızı, hemşireden yeğen (K.T:1512) (L.O:639).

Irs: Koca ile karıdan her biri (M.L.O:161).

Kadınnine: Büyük valide veya kadın valide (K.T:1019) (L.O:201).

Karı: Zevce, halîle (K.T:1024) (L.O:215).

Kasırâtü't-tarf: Kasırâtü't-tarfler yani kendi kocasından başka ere bakmaz olan ehl-i ismet nisvan veya cennet hurileri (L.N:317) (M.L.O:209).

Kaşık düşmanı: Kadın, zevce (K.T:1028) (L.O:219).

Kayınvalide: Kaynana (K.T:1484) (L.O:872).

Kaynana(kayın ana): Zevceynden beherine nispetle diğerinin validesi, kayın valide (K.T:55) (L.O:17).

Kerime: Kız, dişi evlât, evlâd-ı inâs (K.T:1162) (L.N:328) (M.L.O:216) (L.O:693).

Kız çocuk: Sabiyye (K.T:1126) /evlat, inas (L.O:238).

Kız evlât: Bint, kerime (K.T:1126) (L.O:238).

Kız kardeş: Hemşire, uht (K.T:1126) (L.O:238).

Kocalı: Zevci olan, zü'z-zevc (K.T:1091).

Mader: Ana, valide, üm(m) (K.T:1254) (L.N:362) (M.L.O:238) (L.O:708).

Mâder-ender: Üvey ana (L.N:362) (M.L.O:238).

Maderi: Annelik (K.T:1254) (L.N:362) (M.L.O:238) (L.O:708).

Mahdûme(t): Kız olan velet, kız duhter, kerime (M.L.O:240).

Mahdûre(t): Ehl-i perde olup nasa gözükmez olan kız (M.L.O:240).

Mama: [Çocuk lisanında] Ana, valide, nine (K.T:1261).

Mefâriş: Mefruşlar, ezvac, zevceler (M.L.O:254).

Mefruş: Yatak ve kilim misilli döşenmiş ve döşenir olan ve zevce, zen, ehl-i beyt (M.L.O:255).

Mefrûşe: Odalık manasıyla kullanılıyorsa da Arabî değildir (K.T:1384).

Mehîre: Bedel-i nikâhı pek ziyade ola hürre kadın (L.N:395).

Menkûha: [<<nikâh>>tan smf.] Nikâhlı, zevce, halîle, refika (K.T:1421) (L.N:404) (M.L.O:264) (L.O:721).

Mennâne: Malı için tezevvüc olunmuş kadın. daima kocasının başına kaktığı için böyle denilmiştir. Ona "menûn" da denilir (L.N:405) (M.L.O:264).

Mizvâc: Zevci çok kadın, çok koca değiştiren (L.N:433).

Müslime(t): Ehl-i islam karısı (K.T:1345) (M.L.O:338) (L.O:754).

Nâkihe(t): Nikâhlı hatun (M.L.O:370).

Nev-arûs:Yeni gelin (L.N:548) (M.L.O:382) (L.O:287).

Nine: Ana, anne, valide, mâder, üm (K.T:1472) (L.O:287).

Râbbe: Üvey ana (K.T:653) (L.N:576) (L.O:787).

Rebîbe: Üvey kız. (K.T:658) (L.N:583) (M.L.O:408)/rabîbe:üvey kız (L.O:787).

Refika: Karı, zevce (K.T:668).

Selîle: Kız çocuk ve hasıl olan netice ve semere (M.L.O:432).

Sıhr: Güveyi, enişte ve izdivaçla akraba hükmüne geçen diğer hısım. (K.T:844)/kaynana, kaynata, baldız, damat, enişte gibi kız verip almakla akrabadan ma'dûd olan zevata ıtlâk olunur (L.N:619) (M.L.O:439)/zevce tarafından hısım (L.O:813).

Silfetân: İki kardeşe nikâh olunmuş olan iki hatun (M.L.O:441).

Süt ana: Süt nine, murzi'a (K.T:55) (L.O:17) (L.O:356).

Sütnine: Süt ana, murzi'a (K.T:1472).

Şakayık: Şakîkler, şakîkalar, dilim dilim yarıklar (K.T:871) (M.L.O:452) (L.O:822).

Şakîka: Şakâyık. Ana baba bir hemşire, öz kız karındaş (K.T:781) (L.N:631) (M.L.O:452) (L.O:822)

Teng-çeşm: Dar gözlü, cimri, namert olan ve yalnız bir kocaya varmış olan hatun (L.N:698) (M.L.O:498).

Tev'eme(t): İkiz doğan kız (L.N:718) (M.L.O:508).

Teyze: [zebanzedi:teze] Validenin hemşiresi (K.T:457) (L.O:378).

Uht: ahavât. Kız karındaş,hemşire,hâher (K.T:79) (L.N:730) (M.L.O:517) (L.O:865).

Üm(m): Ümmehât. Ana, nine, valide, mâder (K.T:161) (L.N:734) (M.L.O:521) (L.O:869).

Ümmehât: Ümmler, valideler, anaç başlı şeyler (L.N:734) (M.L.O:521) (L.O:869).

Ümmiye(t): Validelik, valideye mahsus keyfiyet (M.L.O:521) (L.O:869).

Ümûmet: [<<ümm>>den] Validelik, analık (K.T:169) (L.N:734) (M.L.O:521).

Üvey ana: Rabbe, valide olmayan peder zevcesi (K.T:55) (L.O:17) (L.O:403).

Üvey kız: Zevceynden beherine göre diğerinin başka zevç ve zevceden dünyaya gelmiş evlâdı (K.T:217).

Üvey valide: Üvey ana, peder zevcesi (K.T:1484).

Valide: Ana, mader, üm (K.T:1484) (L.N:739) (M.L.O:525) (L.O:872).

Yenge: [Aslı:yange=Yandan giden, yan yana yürüyen] 1. Geline rehberlik eden kadın. 2. Birader ve amca ve dayı zevcesi (K.T:1557) (L.O:422).

Zâtü'z-zevc: Kocalı (kadın) (K.T:646) (L.N:761).

Zevce: Zevcât. Karı, halîle (K.T:690) (L.N:766) (M.L.O:546) (L.O:888).

Zevcî: Zevciyye. Karı kocaya müteallik:muhabbet-i zevciyye (K.T:690) (M.L.O:546).

Zevciyyet: Kocalık, karılık, karı koca hâl ve keyfiyeti (K.T:690)/ zevçlik veya zevcelik, eşlik (L.N:766) (M.L.O:546) (L.O:888).

Zevç: Koca ve karının beheri, halîl, halîle, çift:zevç-i betûl; ezvâc-ı mutahhara-i cennâb-ı nebevî; zevceyn arasında hüsn-i imtizâc.[halileye alâmet-i te'nîsle <<zevce>> dahi denildiğinden, lisanımızda zevç ekseriya koca manasıyla kullanılır.] (K.T:690) (L.N:766) (L.O:888).

Zevi'l-erhâm: Ana tarafından akraba (K.T:653).

Tablo 5: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Akrabalık Adları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Abla (Tr.)	+	-	-	+
Am(m)-zâde (Fa.)	+	-	+	+
Amme(Ar.)	+	+	+	+
Ana (Tr.)	+	-	-	+
Anacık (Tr.)	-	-	-	+
Analık (Tr.)	+	-	-	-
Anne(ane) (Tr.)	+	-	-	-
A'râs (Ar.)	-	-	+	-
Arâis (Ar.)	+	+	+	+
Arîs (Ar.)	-	-	+	-
Arûs (Ar.)	+	+	+	+
Avret(avrat) (Ar.)	+	+	+	+
A'yal (Ar.)	-	-	+	-
Ayal(iyâl) (Ar.)	+	-	-	+
Ba'l (Ar.)	-	+	+	-
Ba'le (Ar.)	-	+	+	+
Bacı (Moğ.)	+	-	-	+
Baldız (Tr.)	+	-	-	+
Baûle(t)	-	-	+	-
Benât (Ar.)	+	+	+	+
Beşik sahibesi	-	-	-	+

(Tr.+Ar.)				
Bint (Ar.)	+	+	+	+
Bola	+	-	-	-
Bula	-	-	-	+
Buûlet (Ar.)	-	+	-	-
Büyük ana, (Tr.)büyük valide (Tr.+Ar.)	+	-	-	+
Büyükanne (Tür.)	+	-	-	-
Cedde (Ar.)	+	+	+	-
Cedde-i fâside(Ar.+Ar.)	-	-	+	-
Cedde-i sahiha (Ar.)	-	-	+	-
Çiçe yahut çiçe	+	-	-	+
Darre(t)(Ar.)	-	+	+	-
Duht-ender (Far.)	-	+	-	-
Duhterî (Far.)	-	+	-	-
Ehil (Ar.)	+	+	-	+
Ehlibeyit (Ar.)	+	-	+	+
Ehl-i harem (Ar.)	-	-	-	+
Elti(ilti) (Tr.)	+	-	-	+
Erkekli (Tür.)	+	-	-	-
Eshâr (Ar.)	-	-	+	-
Evlâd-ı inâs (Ar.)	+	-	-	-
Evli (Tr.)	+	-	-	+
Ezvâc (Ar.)	+	+	+	+
Ezvâc-ı tâhirat (Ar.)	-	-	-	+
Familya (İta.)	+	+	-	-
Firâş (Ar.)	-	-	+	-
Gelin (Tr.)	+	-	-	+
Gelincik (Tr.)	+	-	-	+

Görümce (Tr.)	+	-	-	+
Hadiş (Ar.)	-	+	-	-
Hâher (Far.)	+	+	+	+
Hâher-zâde (Far.)	+	+	+	+
Hala (Ar.)	+	+	+	+
Halâil (Ar.)	-	+	+	-
Halîle (Ar.)	+	+	+	+
Hanım (Tr.)	+	-	-	+
Hanımnine, kadınnine (Tr.)	+	-	-	-
Harem (Ar.)	+	+	+	-
Hatene (Ar.)	-	+	-	-
Hazânet (Far.)	-	-	-	+
Hâzen (Far.)	-	+	-	-
Hâzınet (Far.)	-	-	+	+
Hebûl	-	-	+	-
Helâl (Ar.)	+	-	-	+
Helâlli (Ar.)	+	-	-	+
Hem-firâş (Far.)	-	-	-	+
Hemşire (Far.)	+	+	+	+
Hemşirezade (Far.)	+	-	-	+
Irs (Ar.)	-	-	+	-
Kadınnine (Tr.)	+	-	-	+
Karı (Tür.)	+	-	-	+
Karılık (Tür.)	+	-	-	+
Kasırâtü't-tarf (Ar.) +(Ar.)	-	+	+	-
Kaşık düşmanı (Ar.)+(Far.)	+	-	-	+
Kayınvalide (Tür.)+(Ar.)	+	-	-	+
Kaynana(kayın	+	-	-	+

ana) (Tür.)				
Kerime (Ar.)	+	+	+	+
Kız çocuk (Tür.)	+	-	-	+
Kız evlât (Tür.)+(Ar.)	+	-	-	+
Kız kardeş (Tür.)	+	-	-	+
Kocalı (Tür.)	+	-	-	-
Mâder-ender (Far.)+(Ar.)	-	+	+	-
Maderi (Far.)-ı (Ar.)	+	+	+	+
Mahdûre(t)(Ar.)	-	-	+	-
Mahdûme(t) (Ar.)	-	-	+	-
Mama (Tür.)	+	-	-	-
Mefâriş (Ar.)	-	-	+	-
Mefruş (Ar.)	-	-	+	-
Mefrûşe (Ar.)	+	-	-	-
Mehîre (Ar.)	-	+	-	-
Menkûha(Ar.)	+	+	+	+
Mennâne (Ar.)	-	+	+	-
Mizvâc (Ar.)	-	+	-	-
Müslime(t)(Ar.)	+	-	+	+
Nâkihe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Nev-arûs (Far.)+(Ar.)	-	+	+	+
Nine (Tür.)	+	-	-	+
Râbbe (Ar.)	+	+	-	+
Rebîbe (Ar.)	+	+	+	+
Refika (Ar.)	+	-	-	-
Selîle(t) (Ar.)	-	-	+	-
Sıhr (Ar.)	+	+	+	+
Silfetân	-	-	+	-
Süt ana (Tür.)	+	-	-	+

Sütnine (Tür.)	+	-	-	-
Şakayık (Ar.)	+	-	+	+
Şakîka (Ar.)	+	+	+	+
Teng-çeşm (Far.)	-	+	+	-
Tev'eme(t)(Ar.)	-	+	+	-
Teyze (Tür.)	+	-	-	+
Uht (Ar.)	+	+	+	+
Üm (Ar.)	+	+	+	+
Ümmiye(t)(Ar.)	-	-	+	+
Ümmehât (Ar.)	-	+	+	+
Ümûmet (Ar.)	+	+	+	-
Üvey ana (Tür.)	+	-	-	+
Üvey kız (Tür.)	+	-	-	-
Üvey valide (Tür.)+(Ar.)	+	-	-	-
Valide (Ar.)	+	+	+	+
Yenge (Tür.)	+	-	-	+
Zâtü'z-zevc (Ar.)	+	+	-	-
Zevce (Ar.)	+	+	+	+
Zevcî (Ar.)	+	-	+	-
Zevciyyet (Ar.)	+	+	+	+
Zevç (Ar.)	+	+	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
126	80	50	61	72

Yukarıda toplam sözcük sayısı ve sözlüklere göre sözcük dağılımı verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin yapı, alıntı yapılan dil ve sözlük açısından sayıları verilip yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 26'dır: %20,63

Arapça sözcük sayısı 58'dir: %46,03

Farsça sözcük sayısı 8'dir: %6,34

Moğolca sözcük sayısı 1'dir: %0,79

İtalyanca sözcük sayısı 1'dir: %0,79

Farsça tamlama 4 tanedir: %3,17

Farsça + Arapça şeklinde oluşmuş tamlamalar 3 tanedir: %2,38

Arapça tamlama sayısı 7 tanedir: %5,55

Türkçe+Arapça şeklinde oluşmuş tamlama 5'dir: %3,96

Arapça+Farsça şeklinde tamlamalar 1 tanedir: %0,79

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 14'dür: %11,11

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunanlar 7 tanedir: %5,55

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 17'dir: %13,49

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 7 tanedir: %5,55

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 2 tanedir: %1,58

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 1 tanedir: %0,79

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 31 tanedir: %24,60

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 9 tanedir: %7,14

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 1 tane sözcük bulunur: %0,79

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügâti Osmâniyye'de bulunanlar 4 tanedir: %3,17

Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de 3 tane sözcük bulunur: %2,38

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 23 tanedir: %18,25

A'râs, arâis, arîs, arûs sözcükleri Arapça olup aynı kökten türemiştir. *A'râs* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Arâis* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Arîs* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Arûs* sözcüğü dört sözlükte de bulunur.

A'yal ve ayal(iyâl) sözcükleri Arapça olup "evli kadın, zevce" anlamlarına gelip aynı sözcükler fakat farklı madde başları olarak bulunmaktadır. *A'yal* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ayal(iyal)* ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Ba'l, ba'le, baûlet, buûlet sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Ba'l* sözcüğü Lügat-ı Naci ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ba'le* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Baûlet* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Buûlet* sözcüğü de yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Ezvâc, ezvâc-ı tâhirât, mizvâc, zâtü'z-zevc, zevce, zevcî, zevciyyet, zevç Arapça sözcükler "zvc" kökünden türemiştir. *Ezvâc* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Ezvâc-ı tâhirat* tamlaması yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mizvâc* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Zatü'z-zevc* Arapça tamlaması Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Zevce* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Zevcî* sözcüğü ise Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.*Zevciyyet* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Zevç* sözcüğü de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur.

Halâil, halîle, helâl, helâlli sözcükleri Arapça olup yine "eş, zevce" anlamındadır. *Halâil* sözcüğü Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Halîle* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Helâl* ve *helâlli* sözcükleri Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Mefruş ve *mefruşe* sözcükleri de aynı kökten türemiştir. "frş" kökünden türemişlerdir. *Mefruş* sözcüğü yalnızca yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mefrûşe* ise yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Eş, zevce anlamına gelen diğer sözcükler avret, darre(t), erkekli, evli, familya, hanım, harem, ırs, karı, kaşık düşmanı, kocalı, menkûha, mennâne, nâkihe(t), refika, silfetân, teng-çeşm 'dir.

Diğer sözcükler *avret* sözcüğü Arapça olmakla birlikte dört sözlükte de bulunur. *Darret* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Erkekli* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Evli* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Familya* sözcüğü İtalyanca'dır ve "asıl anlamı aile olup eş anlamı" da vardır. Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Hanım* sözcüğü Türkçedir. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Harem* sözcüğü Arapça'dır aslen Osmanlı padişahının ve ailesinin yaşadığı yere denilmekle birlikte "eş" anlamı da vardır. Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Irs* sözcüğü Arapça olup yalnızca Müntehabât-ı Lügâtî Osmâniyye'de bulunur. *Karı* ve *karılık* sözcükleri asıl "yaşlı" anlamında olup "eş" anlamı da bulunmaktadır. İkisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kocalı* sözcüğü Türkçe bir sözcüktür ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Menkûha* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Mennane* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Nâkihet* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Refika* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Silfetan* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Teng-çeşm* Farsça tamlaması Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Kaşık düşmanı sözcüğü özel bir adlandırma olmasının yanı sıra bir tamlamadır. Arapça ve Farsça sözcüklerin bireşmesinden oluşmuş bir tamlamadır. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Ana, anacık, anne(ane) sözcükleri Türkçe'dir ve "ana" sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Anacık* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Anne(ane)* sözcüğü de yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Büyük ana, büyük valide, büyükanne "annenin annesi ya da babanın annesi" anlamındadır. *Büyük ana* Türkçe'dir ve *büyük valide* söz grubu da Türkçe ve Arapça

sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Büyükanne* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Cedde, cedde-i fâside, cedde-i sahiha sözcükleri Arapça'dır. *Cedde* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Cedde-i fâside* Arapça tamlamadır. Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Cedde-i sahiha* Arapça tamlamadır.

Hanımnine, kadınnine, nine Türkçe sözcük ve bileşik yapılı sözcüklerdir. *Hanımnine* yalnızca Kamus-ı Türkî 'de bulunur. *Kadınnine* ve *nine* sözcükleri Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Mader, mâder-ender, maderi sözcükleri Farsça'dır. *Mader-ender* Farsça ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır. *Mader-ender* Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mader* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Ümm, ümmehât, ümmiyet, ümûmet bu sözcükler "ümm" kökünden türemiştir. Arapça'dır. *Ümm* dört sözlükte de bulunur. *Ümmiyet* Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ümmehât* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Ümûmet* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışında bulunur.

Annenin yerine geçen kadın anlamında *üvey ana ve üvey valide* sözcükleri bulunur. *Üvey ana* Türkçe'dir. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Üvey valide* de Türkçe ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur. Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Öz anne olmayıp sonradan annelik vasfına anne yerine geçen kadın anlamına gelen üvey ana , üvey valide sözcükleri sıfat tamlamasıdır ve Türkçe'dir. *Üvey ana* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Üvey valide* de Türkçe +Arapça şeklinde oluşmuş tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Analık* sözcüğü de Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Mader-ender* Farsça tamlamadır ve Lügat-ı Naci ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Yalnızca süt ile annelik sıfatı kazanmış *hazânet, hâzıne(t), süt ana, sütnine* sözcükleridir. *Hazânet, hâzınet* sözcükleri Farsça'dır. *Hazânet* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hâzınet* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i

Osmânî'de bulunur. *Süt ana* ve *sütnine* söz grupları Türkçe'dir. *Süt ana* söz grubu Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmanî'de bulunur. *Sütnine* ise yalnızca Kamus-ı Türkî'de yer alır.

Mama çocukların dilinde anne demektir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Kız kardeş anlamına gelen sözcükler *abla , bacı, bint, hâher, hemşire, kız kardeş, uht* sözcükleridir. *Abla* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bacı* sözcüğü Moğolca olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bint* sözcüğü Arapça olup dört sözlükte de bulunur. *Hâher* sözcüğü Farsça olup dört sözlükte de bulunur. *Hemşire* sözcüğü Farsça'dır dört sözlükte de bulunur. *Kız kardeş* söz grubu Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Uht* Arapça bir sözcük olup dört sözlükte de bulunur.

Amme sözcüğü "hala" anlamındadır yani babanın kardeşidir. Dört sözlükte de bulunur. *Hala* sözcüğü "babanın kız kardeşi" demektir ve Arapça'dır dört sözlükte de bulunur. *Çiçe* sözcüğü de "hala" anlamındadır ve Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur

Hazen sözcüğü de baldız anlamındadır ve Arapçadır yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Baldız* sözcüğü "karının kız kardeşi" olup bu sözcük Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Hatene sözcüğü "kaynana" anlamındadır Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Kaynana* ve *kayınvalide* aynı anlamdadır. *Kaynana* Türkçe olup *kayın valide* de Türkçe ve Arapça sözcükleri birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ikisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sıh* sözcüğü de "kaynana" anlamındadır dört sözlükte de bulunur.

Hemşirezade "yeğen" anlamındadır Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Teyze* "annenin kardeşi" anlamında olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Zevi'l-erhâm* Arapça tamlama ise "anne" tarafından bütün akrabalar için kullanılır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Amm-zâde* sözcüğü "amca kızı" anlamında kullanılıp ve sözcük Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye' de ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bola* ve *bula* sözcükleri aynı anlama gelir "yenge" demektir ve *bola* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de *bula* sözcüğü de yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yenge* sözcüğü de *bola* ve *bulayla* aynı anlamdadır. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Elti* sözcüğü iki erkek kardeşin eşlerinin birbiriyle

olan durumlarını ifade eder bu sözcük Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Eshar* Arapça olan bu sözcüğü birden fazla anlama gelen bir sözcüktür ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Görümce* de "eşin kardeşi"dir. Bu sözcük Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.6.OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE DİĞER KADIN ADLARI

Bu kategorideki sözcükler kadın adlandırmalarında yapılan sınıflandırmada yer almayan diğer sözcükler bulunur. İlk olarak Türkçe'nin tarihi dönemlerinde kadın anlamına gelen söz varlığı tespit edildiği şekliyle aşağıdaki gibidir. Kadın anlamına gelen diğer sözcüklerde Eski Uygur Türkçesi'nde *mama, tişi, tişi kişi*; Karahanlı Türkçesi döneminde *ev kızı, ev kapaklığı, ewlük, ışlar, işiler, işler, uraġut*; Kıpçak Türkçesi'nde *dişi, 'afif, dev anası, nisvân, uraġut*; Harezm Türkçesi'nde *baliġa, biklig, cemîle, epçi, tişi kişi, eremik, inç, iremik, işler*, *mü'mine*, *oşaḳ, zâhide*; Çağatay tanıkları sözlüğünde *atlıġ, atlıḳ, ėçi, inçü, inçi, tişi*; Eski Anadolu Türkçesi sözlüğünde yer alan sözcükler şunlardır: *bula, büke, dişi ehli, ersi, hatun kişi, kazda, uraġut, yavuklu* sözcükleri bulunur. Bu sözcükler alfabetik olarak yazılmıştır.

'Afif: İffetli, namuslu (K.T.S:3).

Atlıġ ve atlıḳ: Nişanlı kıza derler (Ç.T.S:100).

Baliġa:Yetişkin kadın (H.T.S:77).

Biklig: Kocalı kadın (H.T.S:96).

Bula: Ev hanımı (hizmetçiye göre) (E.A.T.S:145).

Büke: Hanım (E.A.T.S:153).

Cemîle: Güzel kadın (H.T.S:123).

Dev anası: Şişman kadın (K.T.S:60).

Dişi: Dişi, kadın (K.T.S:62).

Dişi ehli: Kadın (E.A.T.S:222).

Ėçi: Hâtûn-ı perde-nişîne derler (Ç.T.S:238).

Epçi: Kadın (H.T.S:174).

Eremik: Erkeğe benzeyen kadın (H.T.S:175).

Ersi: Erkeksi (E.A.T.S:269).

Ev kapaklığı: Aile kızı (D.L.T: I, 326-11).

Ev kızı: Aile kızı (D.L.T:I, 326-11).

Ewlük: Kadın (D.L.T:I, 251-9).

Hatun kişi: Kadın (E.A.T.S:343).

Işlar: Kadın (D.L.T:II, 150-12, 171-27).

İnç: Hanım, irfanlı kadın (H.T.S:261).

İnçü-inçi: İsmet-penah demektir (Ç.T.S:239).

İremik: Erkeksi kadın, erkeğe benzeyen kadın (H.T.S:263).

İşiler: Kadın (D.L.T: I, 117-18).

İşler: Kadın (D.L.T:I, 117-18, 153-12, 158-6, 314-16, 330-4, 477-24; III, 18-21, 57-17, 205-6, 432-18) (H.T.S:269).

Kazda: Gelinlik yaşa gelmiş kız (E.A.T.S:435).

Mama: Kadın (E.U.T.S:127).

Mü'mine: Mü'min kadın (H.T.S:416).

Nisvân: Kadınlar (K.T.S:201).

Oşaḳ: Huysuz kadın (H.T.S:450).

Tişi kişi: Kadın (E.U.T.S:241) (H.T.S:596).

Tişi: Dişi, kadın (E.U.T.S:241) (Ç.T.S:434).

Uraġut: Kadın (D.L.T: I, 138-20, 153-14, 178-28, 180-2, 201-14, 250-15, 253-3, 255-8, 257-16, 259-14, 275-7, 302-20, 311-17, 314-20, 509-11; II, 9-17, 56-3, 80-8, 107-7, 121-18, 126-6, 141-13, 142-4, 142-16, 146-19, 151-7, 153-25, 155-17, 156-19, 233-24, 239-17, 254-3, 265-22, 278-5, 302-10, 304-8, 307-5, 307-23, 330-16, 355-1; III, 36-23, 50-

10, 58-3, 64-4, 85-22, 91-15, 92-12, 121-26, 124-19, 185-11, 205-2, 206-1, 307-20, 399-8) (K.T.S:293) (E.A.T.S:695).

Yavuklu: Nişanlı kız (E.A.T.S:752).

Zâhide: Dindar kadın (H.T.S:706).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın anlamına gelen diğer sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Afife(t): Ehl-i iffet olan hatun (K.T:942) (M.L.O:14).

Âsiye: Mükedder, ye'sli kadın (L.O:552).

Behîre(t): Güzel, dilber karı ve kavmi meyanında muteber ve şerîfe olan karı (M.L.O:37).

Besleme: Boğaz tokluğuna tutulan ve ahretlik gibi ittihaz olunan hizmetçi kız (K.T:293) (L.O:50).

Büsre: Her şeyin tazesi, bir şeyin ucu ve başı, genç kız ve oğlan (L.O:571).

Çarşamba karısı: Cadı, mevhum bir cin; ve mc. Saçı taranmamış, mahûf kıyafetli kadın (K.T:497) (L.O:89).

Çeyiz halayığı:Gelinin çeyiz meyanında ve çeyizden ma'dûd olmak üzere götürdüğü cariye (K.T:488) (L.O:91).

Düttürü leylâ: Geveze karı (K.T:623) (L.O:128).

Efrâş: Ferşler, döşenecek nesneler ve karılar, avratlar, zenân (M.L.O:82).

Ehl-i iffet: Afif (L.O:653).

Erkeksi: Tavır ve hâlde erkeğe benzer(kadın) (K.T:91) (L.O:137).

Ev kadını: Eve bakan ve bakmasını bilen kadın (K.T:183).

Evden, evde: Kadınlar, harem (K.T:183).

Ganiye(t): Bi-ma'nâhü eyzan (gani) ve pek güzel olan hatun (M.L.O:111).

Görücü: Gelinlik kız arayıp bulmaya giden kadın (K.T:1198) (L.O:164).

Hâcce: [<<hacc>>dan sf.]Hacca gitmiş kadın, îfâ-yı hac etmiş hatun (K.T:534) (M.L.O:122).

Hadire(t): Ehl-i perde ve afife olan hatun (M.L.O:123).

Hamkâ: [<<ahmak>>müennesidir]Akılsız ve bön (kadın) (K.T:559) (L.N:195) (M.L.O:128) (L.O:630).

Hanım kız: Genç ve terbiyeli kız (K.T:1126).

Hâsın/hâsıne: Irz ehli, iffetli kadın. cemi hâsınât (L.N:204) (M.L.O:133) (L.O:634).

Hasnâ: [Müzekkeri yoktur.] Güzel (kadın). Hüsn ü cemâl sahibesi (K.T:549) (L.N:205) (M.L.O:134).

Hatun kişi: Kadın (K.T:1170).

Hatuncuk: Küçük veya az itibarlı kadın, kadıncağız (K.T:565).

Hâtûn-ı kıyâmet: Hazret-i Fâtimetü'z-zehrâ (L.N:210).

Havâcc: Hâcceler, hacı kadınlar (L.N:211) (M.L.O:136).

Havâsın: Hâssınlar, ehl-i ismet olan hatunlar (L.N:211) (M.L.O:137).

Hazâya: Haziyyeler, ziyade muhabbet edilen zevceler (M.L.O:139).

Haziyye(t): Ziyade muhabbet edilen zevce yahut cariye (M.L.O:140).

Helâle(t): İkinci kocasından boşanıp eski birinci kocasına tekrar nikâh olunan hatun (M.L.O:142).

Hotozlu: Hotoz giyen (kadın) (K.T:592).

Hunsâ: Burnunun ucu azca kalkık, gerisi basık olan karı (M.L.O:156).

Hûr: [Asıl Arabîde <<ahver>> sıfat-ı müşebbehesinin müennesi olann <<havrâ'>> cemi olup, gözleri iri ve siyahi pek siyah beyazı pek beyaz kızlar demektir. lisanımızda müfret gibi ve ekseriya tefrîde delâlet eden yâ'-i nisbetle <<hûrî>> kullanılır.] Ehl-i cennete mev'ûd olan hüsnâ kızların beheri, huri (K.T:561) (M.L.O:156).

Hûrü'l-ayn: İri gözlerinin siyahı pek siyah ve beyazı pek beyaz kızlar veya periler (K.T:561) (M.L.O:157) (L.O:645).

Husn: Hatun namahremden perhiz üzere olmak (M.L.O:157).

Husnâ: Ziyadesiyle ehl-i iffet ve namahremden perhiz-kâr olan hatun (M.L.O:157).

Islak karga: Miskin karı (K.T:1022).

İffetli: Kadınlara elkâb olarak kullanılıp rütbeten ismetliden aşağı addolunur (K.T:941).

İnâs: Ünsâ. Dişiler, kadınlar, kızlar:İnâs mekteb-i rüşdîsi; [Hemzenin zammıyla telâffuzu galattr.] (K.T:170) (L.N:269) (L.O:662).

İnci tanesi: Dürdâne, pek güzel çocuk veya kız (K.T:253) (L.O:190).

İsmet-penâh, ismet-me'âb:Namus ve iffetin istinâtgâhı hükmünde olan, pek namuslu kadın.[İnşâ lisanında âlî mertebe hatunlara mahsus olup sairlerine iffet vasfı verilir.] (K.T:939)

Kadın kadıncık: Terbiyeli toplu ve müdire kadın (K.T:1019) (L.O:201).

Kadın: [Aslı: Emretmek demek olan <<kadamak>> tan <<kadun>>, mu'arrebi: hâtûn]1. Kibar karısı, hanım, sittî, bânû:kadın efendi; büyük kadın. 2. Pâdişâhân-ı izâm hazerâtının harem-i muhteremleri: Kadın efendi hazretleri. 3. İnâs, nisâ tayfası: Kadınlara mahsus salon; kadınların yeri ayrıdır.4. hanımdan dun olarak teşrif unvanı (K.T:1019) (L.O:201).

Kadıncık: Küçük kadın (K.T:1019) (L.O:201).

Kâib: Tomurcuk memeli kız (L.N:308).

Ketbânû: Kadıncık (L.O:559).

Kız dalağı: Harben zapt olunan memleket ahalisinden tutulup halayık gibi satılan kız (K.T:868) (L.O:108).

Köroğlu: Hikâyâtı meşhur bir şaki; ve tahakkümünden kinayeten karı, zevce (K.T:1193).

Lenduha karı: Dev gibi (L.O:265).

Mahbube: Sevilip muhabbet olunan hatun (M.L.O:240).

Mahcûbe: Perde-nişîn kadın (L.N:366).

Mâh-peyker: Yüzü ay gibi güzel ve revnak-dâr olan (L.N:369) (M.L.O:242).

Mahtûbe(t): Tezevvüç için talep olunan kız (L.N:370) (M.L.O:243).

Mebşûre: Yaratılışı, boyu boşu, rengi latif kadın (L.N:389).

Memkûre(t): Endam ve azası kunt ve tıknaz olan karı (M.L.O:261).

Mesture: Ehl-i perde ve ehl-i iffet olan hatun (M.L.O:271) (L.O:725).

Mevtûa: Vaty olunmuş kadın (L.N:419).

Miskine(t): Miskin olan avrat (M.L.O:283).

Muhadder: Örtülü, ehl-i perde, eksik etek (M.L.O:290) (L.O:734).

Muhadderât: İsmetli hatunlar (L.N:439) (M.L.O:290) (L.O:734).

Muhaddere: Muhadderât. [<<hidr>>den smf. Tefa”ul] Ehl-i perde ve afif kadın. (K.T:1308) (M.L.O:290).

Muhsına(t): Haramdan sakınan hatun (M.L.O:295).

Muhsınât: Haramdan sakınıp ehl-i ismet ve iffet olan hatunlar, muhsınalar (M.L.O:295) (L.O:736).

Muhtecib: Muhtecibe. [<<hicâb>>dan sf. İfti’âl] Örtülü , örtünmüş, mestur (K.T:1297) (L.N:444) (M.L.O:295) (L.O:736).

Muhtecibât: Perde-nişîn kadınlar (L.N:444).

Mûsiye(t): Vasiyet eden hatun (M.L.O:304).

Mü'mine(t): Ehl-i îmân olan bir nefer hatun (M.L.O:325).

Mükahhal: Mükahhae. [<<kuhl>> den smf. Tef'îl] Kuhl sürülmüş, sürmeli (K.T:1396) (M.L.O:319).

Mükellel: Mükellele. [<<iklîl>>den smf. Tef'îl] Taçlı, başında taç bulunan, taçla müzeyyen (K.T:1397) (L.N:471) (M.L.O:320) (L.O:747).

Müntehişe(t): Matem ve musibet bengâmında saçını yolup yüzünü yırtar olan avrat (M.L.O:332).

Müsettere(t): Ehl-i perde olan hatun (M.L.O:338).

Nâime: Naz ve nimetle perverde olan kadın (L.N:533).

Nâkısatü'l-'akl: Kadın (L.N.:533) (M.L.O.:370)/Eksik etek (L.O:767).

Nev-ber: Memeleri yeni görünmeye başlayan kız (K.T:1474) (L.N:549) (M.L.O:383) (L.O:773).

Nezaketli/nezaketlü: Nazikliği ve zarafeti olan. [inşa lisanında kadınlar ve kızlar hakkında müstamel unvandır.] (K.T:1457).

Nisâ: [nisve ve nisvân gibi ism-i cem' olup müfredi yoktur.] Kadınlar, inâs: Tâ'ife-i nisâ (K.T:1457) (L.N:553) (M.L.O:387) (L.O:775).

Nisvân:[İsm-i cem' olup müfredi yoktur.] Kadınlar, inâs, tâ'ife-i nisâ: Nisvân hamamı (K.T:1458) (L.N:553) (M.L.O:387) (L.O:775).

Öksüz anası: Fukara çocuklarını görüp gözeten kadın (K.T:215) (L.O:300).

Perdegî: Mesture kadın, muhaddere (L.N:566) (L.O:782).

Perdeli: Irzlı, namuslu, afif, perdeli kadın (K.T:351).

Rahîm/rahîme: Sesi ince ve yavaş, sözü nerm ve lâtif olan kız: câriye-i rahîme (L.N:579) (M.L.O:406).

Refika: Arkadaşlık ya ortaklık veya yardaklık eden kadın (K.T:668).

Retka: Âlet-i tenâsülü nakıs olmakla tevlide gayr-ı sâlih kadın (K.T:659) (L.N: 588) (M.L.O:412) (L.O:792).

Sahibe(t): Malik ve mutasarrıf olan hatun (M.L.O:422).

Sâhibe-i hâne: Hanenin hanımı (K.T:801).

Sâlihât: Allah'ın emr-i şerifine mutabık olan efâl-i hayr ve Müslüman karıları (K.T:810) (M.L.O:425) (L.O:802).

Seklî: Veledini yavı kılmış olan avrat (M.L.O:432).

Selita(t): Dili zifir, bed-zebân ve dil-âzâr olan avrat (M.L.O:433).

Semehâ: Esmah ve eshâ olan hatun (M.L.O:433).

Sîb: Er görmüş kadın, gayr-i bâkir, galatı sîbe (L.O:813).

Süflâ: Süflî, esfel müennesi (K.T:726) (L.O:818).

Tılbe(t): Matlube ve maşuka olan hatun (M.L.O:512).

Ünâs: Ünsâlar, karılar, zenler, zenân (M.L.O:521).

Ünsâ: İnâs. Dişi, kadın, kız. [Cemi daha müstameldir.] (K.T:173) (L.N:735) (M.L.O:521) (L.O:869).

Velhâ: Hüzün ve aşk sebebiyle sersem olan hatun (M.L.O:529).

Veliyye: Veliyyât. Evliyâ'ullâhtan ma'dûd kadın (KT:1499) (M.L.O:529).

Vesîre(t): Semiz, tıknaz, makbul kadın (M.L.O:530).

Yosma: Zarif kıyafetli, edalı, işveli (K.T:1563) (L.O:430).

Zambak: Mutlaka kaplan post, güzel hatun (L.O:437).

Zen: Zenân. Karı, kadın, mer'e (K.T:687) (L.N:765) (M.L.O:544) (L.O:887).

Zenne: [Fa. <<zenân>>dan] Kadın cinsi, tâ'ife-i nisâ, inâs (K.T:689) (L.O:438).

Tablo 6: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Diğer Kadın Adları

Sözcükler	Kamus-ı Türkî	Lügat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lügâtı Osmâniyye	Lehçe-i Osmânî
Afife(t) (Ar.)	+	-	+	-
Âsiye(Ar.)	-	-	-	+
Behîre (t) (Far.)	-	-	+	-
Besleme (Tür.)	+	-	-	+
Büsre	-	-	-	+
Çarşamba karısı (Far.)+(Tür.)	+	-	-	+
Çeyiz halayığı (Ar.)+(Ar.)	+	-	-	+
Düttürü leylâ (Tür.)+(Ar.)	+	-	-	+
Efrâş (Ar.)	-	-	+	-
Ehl-i iffet (Ar.)	-	-	-	+
Erkeksi (Tür.)	+	-	-	+
Ev kadını (Tür.)	+	-	-	-
Evden, evde (Tür.)	+	-	-	-
Ganiye(t) (Ar.)	-	-	+	-
Görücü (Tür.)	+	-	-	+
Hâcce (Ar.)	+	-	+	-
Hadire(t) (Ar.)	-	-	+	-
Hamkâ (Ar.)	+	+	+	+
Hanım kız (Tür.)	+	-	-	-
Hâsın/hâsıne (Ar.)	-	+	+	+
Hasnâ (Ar.)	+	+	+	-
Hatun kişi (Tür.)	+	-	-	-
Hatuncuk (Tür.)	+	-	-	-
Hâtûn-ı kıyâmet	-	+	-	-

(Tür.)+(Ar.)				
Havâcc (Ar.)	-	+	+	-
Havâsın (Ar.,)	-	+	+	-
Hazâyâ (Ar.)	-	-	+	-
Haziyye(t) (Ar.)	-	-	+	-
Helâle(t) (Ar.)	-	-	+	-
Hotozlu (Far.)	+	-	-	-
Hunsâ (Ar.)	-	-	+	-
Hûr (Ar.)	+	-	+	-
Hûrü'l-ayn (Ar.)	+	-	+	+
Husn (Ar.)	-	-	+	-
Husnâ (Ar.)	-	-	+	-
Islak karga	+	-	-	-
İffetli (Ar.)	+	-	-	-
İnâs (Ar.)	+	+	-	+
İnci tanesi (Çin.)+(Far.)	+	-	-	+
İsmet-penâh, (Ar.)+(Far.) ismet-me'âb	+	-	-	-
Kadın (Tür.)	+	-	-	+
Kadın kadıncık (Tür.)	+	-	-	+
Kadıncık (Tür.)	+	-	-	+
Kâib (Ar.)	-	+	-	-
Ketbânū (Far.)	-	-	-	+
Kız dalağı (Tür.)	+	-	-	+
Köroğlu (Far.)+(Tür.)	+	-	-	-
Lenduha karı (Ar.)	-	-	-	+
Mahbube (Ar.)	-	-	+	-
Mahcûbe (Ar.)	-	+	-	-
Mâh-peyker	-	+	+	-

(Far.)				
Mahtûbe(t) (Ar.)	-	+	+	-
Mebşûre (Ar.)	-	+	-	-
Memkûre(t)(Ar.)	-	-	+	-
Mesture (Ar.)	-	-	+	+
Mevtûa (Ar.)	-	+	-	-
Miskine(t) (Ar.)	-	-	+	-
Muhadder (Ar.)	-	-	+	+
Muhadderât (Ar.)	-	+	+	+
Muhaddere (Ar.)	+	-	+	-
Muhsına(t) (Ar.)	-	-	+	-
Muhsınât (Ar.)	-	-	+	+
Muhtecib (Ar.)	+	+	+	+
Muhtecibât (Ar.)	-	+	-	-
Mûsiye(t) (Ar.)	-	-	+	-
Mü'mîne(t) (Ar.)	-	-	+	-
Mükahhal (Ar.)	+	-	+	-
Mükellel (Ar.)	+	+	+	+
Müntehişe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Müsettere(t) (Ar.)	-	-	+	-
Müvellid (Ar.)	+	+	+	+
Nâime (Ar.)	-	+	-	-
Nâkısatü'l-'akl (Ar.)	-	+	+	+
Nev-ber (Far.)	+	+	+	+
Nezaketli nezaketlü (Far.)	+	-	-	-
Nisâ (Ar.)	+	+	+	+
Nisvân (Ar.)	+	+	+	+
Öksüz anası (Tür.)	+	-	-	+

Perdegî (Far.)	-	+	-	+
Perdeli (Far.)	+	-	-	-
Rahîm/rahîme (Ar.)	-	+	+	-
Refika (Ar.)	+	-	-	-
Retka (Ar.)	+	+	+	+
Sahibe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Sahibe-i hâne(Ar.)+(Tür.)	+	-	-	-
Sâibe(t) (Ar.)	-	-	+	-
Sâlihât (Ar.)	+	-	+	+
Seklî (Ar.)	-	-	+	-
Selita(t)	-	-	+	-
Semehâ (Ar.)	-	-	+	-
Sîb	-	-	-	+
Süflâ (Ar.)	+	-	-	+
Tılbe(t) (Tür.)	-	-	+	-
Ünâs(Ar.)	-	-	+	-
Ünsâ (Ar.)	+	+	+	+
Velhâ	-	-	+	-
Veliyye (Ar.)	+	-	+	-
Vesîre(t)	-	-	+	-
Yosma	+	-	-	+
Zambak(Ar.)	-	-	-	+
Zen (Far.)	+	+	+	+
Zenne (Far.)	+	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
102	49	28	57	42

Yukarıda sözcüklerin toplam sayısı ve sözlüklere göre dağılımı verilmiştir. Aşağıda ise alıntılanan dile, yapısına ve sözlüğüne göre sayıları yüzdelik oranlarla verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 8 tane sözcük bulunur: %7,84

Arapça sözcük sayısı 59 tanedir: %57,84

Farsça sözcük sayısı 9 tanedir: % 8,82

Arapça tamalama sayısı 2 tanedir: %1,96

Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %0,98

Çince+Farsça şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1 tanedir: %0,98

Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 2 tanedir: %1,96

Türkçe tamlama sayısı 4 tanedir: %3,92

Yalnızca Kamus-ı Türkî 'de bulunan sözcük sayısı 13 tanedir: %12,74

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de buluan sözcük sayısı 6 tanedir: %5,88

Yalnızca Müntebât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunanlar 26 tanedir: %25,49

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de 7 tanedir: %6,86

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %4,90

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de buluan sözcük sayısı 15 'dir: %14,70

Lügat-ı Naci ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 5'dir: %4,90

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1 tanedir: %0,98

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 3'tür: %2,94

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %0,98

Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 3'tür: %2,94

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 10'dur: %9,80

Âsiye sözcüğü Arapça olup yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Besleme* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Büsre* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Efrâş* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Erkeksi* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ev kadını* Türkçe isim tamlamasıdır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Ev* ve *evden* sözcükleri aynı maddede yer alır Türkçe olup yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Görücü* Türkçe bir sözcüktür ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hamka* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Hanım kız* sıfat tamlaması yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hatun kişi* sıfat tamlamasıdır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hatuncuk* sözcüğü de yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Helâlet* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hotozlu* Farsça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hunsâ* Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *İnci tanesi* Çince ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş isim tamlamasıdır. *Kaib* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Ketbânû* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Lenduha karı* sıfat tamlaması yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mahbune* Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye' de bulunur. *Mahtubet* sözcüğü de Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mebşûre* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Memkûret* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Miskinet* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mevtuâ* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Musiyet* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mü'mînet* sözcüğü de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mü'mine* Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mükahhal* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mükellel* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Müntehişet* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Nâime* yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Nâkısatü'l-akl* Arapça bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî dışındaki

sözlüklerde bulunur. *Nev-ber* Farsça bir tamlamadır ve dört sözlükte de bulunur. *Öksüz anası* Türkçe bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Rahîm ve rahîme* tek bir madde başıdır. Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Refîka* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Retka* sözcüğü dört sözlükte bulunur. *Salihat* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Sîb* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Süflâ* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmâni'de bulunur. *Tılbet* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Velhâ* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Veliyye* Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Vesîret* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Yosma* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Seklî, selitat ve *semehâ* sözcüklerinin kökeni tespit edilememiştir ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur

Sahibe ve *sahibe-i hâne* aynı köktendir *sahibe* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sahibe-i hâne* Türkçe+Arapça şeklinde oluşmuştur ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Hûr ve *hûrü'l-ayn* sözcükleri aynı kökten türemiştir. *Hûr* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hûrü'l-ayn* tamlaması Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur.

Hazâya sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hazâya* ve *haziyyet* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir ve ikisi de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Nisâ ve *nisvân* aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir ikisi de incelenen dört sözlükte de bulunur.

Zen ve *zenne* aynı kökten türemiş sözcüklerdir ve *zen* dört sözlüktede bulunurken *zenne* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Omânî'de bulunur.

İnâs, ünâs ve *ünsa* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça'dır. *Ünâs* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunurken *ünsâ* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *İnâs* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur.

Kadın, kadıncık, sözcükleri Türkçe'dir ve üç farklı madde başı olarak bulunur. *Kadın, kadın/kadıncık* ve *kadıncık* maddelerinde Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur .

Özel adlandırmalar: *Kız dalağı* isim tamlaması Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmanî'de bulunur. *Köroğlu* sözcüğü benzetme yoluyla oluşmuş bir adlandırmadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Çarşamba karısı* Farsça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle deyimleşmiş bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Islak karga* sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş bir deyimdir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hâtûn-ı kıyâmet* tamlaması Türkçe +Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Düttürü leyla* sıfat tamlamasıdır bu tamlama özel bir adlandırmadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Hacca gitmiş kadınlar : *Hâcce, havâcc* bu sözcükler aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir ve *hâcce* Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Havacc* sözcüğü de Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Örtülü kadın demek olan *mahcûbe, muhtecib, muhtecibât* sözcükleri aynı kökten türemiştir. *Mahcûbe* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Muhtecib* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Muhtecibat* ise yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Mesture, müsetteret* sözcükleri aynı kökten türemştir. *Mesture* Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Müsetteret* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Muhadder* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Perdegi* sözcüğü Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

İffetli kadın anlamına gelen sözcükler şu şekilde yer alır. *Hâsın,hasıne, havâsın, husn, husnâ, muhsınat, muhsınât* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Hasın* ve *hasıne* tek bir madde başıdır Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Havâsın* Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Husn* ve *husnâ* sözcükleri yalnızca Mütehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Muhsınat* ve *muhsınât* sözcükleri iki farklı madde başıdır biri yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunurken diğeri hem Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de hem de Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Afifet , ehl-i iffet* ve *iffetli* sözcükleri aynı kökten türemişlerdir. *Afifet* sözcüğü Kamus-ı Türkî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ehl-i iffet* Arapça tamlamadır yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *İffetli* ise yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *İsmet-penâh* ve *ismet-me'âb* Arapça ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş

tamlamalardır ve tek bir madde başıdır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hadiret, muhaddere, muhadderât* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Hadiret* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Muhaddere* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Muhadderât* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Perdeli* Farsça bir sözcüktür ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Güzel kadın anlamına gelen sözcükler *behîre(t , ganiye(t), hasnâ, mâh-peyker, zambaktır*. *Behîret* Farsça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ganiyet* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hasna* sözcüğü Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Mah-peyker* Farsça bir tamlamadır Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Zambak* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.7. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN DIŞ GİYİMİ

Türkçe sözlükte giyim sözcüğü "1.Giyme işi. 2.Giyme biçimi. 3.Giysi." anlamlarına gelir.

Türk kültürünü meydana getiren önemli değerlerden birisi de şüphesiz giyim kuşam kültürüdür. Büyük uygarlıkların merkezi olan Orta Asya tarihi zenginliklerin yanı sıra giyim kuşam değerleriyle de Türk milletinin ince zevkini göstermektedir. Giyim kuşam Türk toplumunda geleneksel değerleri yansıtan önemli bir olgudur (Ayhan 2013:2).

İnsanın toplumsal yaşantısının bir ürünü olan kültür zaman süreci içerisinde ortaya çıkardığı ürünler ve kalıntıları ile aynı zamanda tarihe kaynak olma özelliğini de taşımaktadır. Maddi kültürün bir öğesi giyim, bir milletin milli kültürünü, gelenek ve göreneklerini, yaşam biçimini simgeleyen ve tanıtan en önemli unsurlardan biridir. Tüketimin en görünür biçimlerinden biri olan giyim, kimliğin kurulmasında önemli rol oynar. Giyim tercihleri insanların hem belli bir zaman dilimine uygun görünüşlere ilişkin güçlü normları hem de olağanüstü bir seçenek zenginliğini barındıran kültürün belirli bir biçimini kendi amaçları doğrultusunda nasıl yorumladıklarını gösteren eşsiz bir alandır (Crane 2000: 11).

Geniş coğrafyalara yayılmış Türklerin bozkır sahasında yaşayanları için başlıca giyim malzemeleri; koyun, kuzu, sığır, tilki ve az olmakla birlikte ayı derisi ile koyun, keçi, deve yünü olmasına karşın yerleşik hayata sahip Türklerde pamuk, keten ve yünlü dokuma ön plana çıkmıştır (Nalbant, Aman 2019 :1196).

Radloff 1856 yılında Orta Asya tarihi ve sanatı üzerine ilk çalışmalarını Altay kurganlarında yaptığı çalışmalarla başlatmıştır. Yenisey ve Orhun vadilerinde kazı yapan Almanların 1902 ve 1914 yılları arasında Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde yapmış olduğu kazılarda pek çok değerli yazma, pişmiş toprak, çeşitli duvar resimleri, heykeller ve tekstil ürünleri bulunmuştur. Türklerde erkekler genellikle deri pantolon, belden süslü kemerlerle sıkılan etekli ceketler, uzun kaftan, kürk, soğuk ve sıcak havalar için farklı farklı pelerinler, hırka, gömlek ve börkler (Tezcan 1983:260; Tavkul 1993:40-41; Kafesoğlu 2017:306); kadınlar ise şalvar, gömlek, cepken, dolama ya da kaftan, ayakkabı ve çeşitli başlıklar kullanmışlardır (Tezcan 1983: 262; Turan 2014:239-252).

Deriyi işlemeyi çok iyi bilen Türkler, derinin sağlam olması, deriden yapılan giysilerin kullanım sürelerinin uzun olması nedeniyle çok fazla tercih etmişler, günlük

hayattaki giyimlerinde, pantolon, çizme, kemer ve hatta başlıklarda bile kullanmışlardır (Nalbant, Aman 2019 :1197).

Selçuklu kadınlarının ev giysileri gömler, şalvar ve entariden oluşur. Şalvarlar bol paçalı, entariler uzun bol kollu, yakasız ve genellikle önden açıktır. Çoğu kez etek uçları, öndeki yırtmaç veya açık olan tıraz denilen bantlar konulmuştur (Apak, Gündüz, Eray 1997:9).

Osmanlı kadınları XVI. yy'e ait yazılı, resimli , yerli ve yabancı kaynaklara bakıldığında; sokak giysisi olarak ferace, yaşmak ve her zaman olmamak kaydıyla peçenin kullanıldığı görülür (Sevüktekin Apak, Onat Gündüz, Öztürk Eray 1997:5). Bunların dışında ev giysisi olarak vücudun alt kısmına giyilen ve çeşitli biçimlerde olan şalvarlar; topuklarına kadar inen, uzun yenli bürüncekten gömlekler, kısa veya uzun yenli hırka ceketler ve yine uzun ya da kısa yenli olabilen genellikle yakasız, önden açık üstlükler –entariler olduğunu göstermektedir.Şalvarların, dar, bol, diz boyundan bileğe kadar değişik uzunlukta olanları, paçaları dar ve bol olanları, bileğe göre düğmeyle ayarlanarak daralanları vardır (Apak, Gündüz, Eray 1997:11).

XVII. yy'de kadınların iç elbiseleri basit ve göynek şeklindedir. Üste giyilenler daha çok ipek, kadife ve saten kumaştan, zenginler için ise; brokar kumaştan yapılmış elbiselerdir. Elbiselerin kenarları şeritler ve saçaklar kullanılarak süslenmektedir. Elbisenin üzerine altın veya gümüş süslemesi bulunan bir kuşak sarılmıştır.Kadınlar sokakta , kol boyları çok uzun olan, ancak parmak uçları görünebilen feraceler giymişlerdir.Kışın feracenin üzerine kolları oldukça uzun olan kürkler giyilmiştir (Apak, Gündüz, Eray 1997:113).

XVIII. yy'de kadınların iç elbiseleri, saten veya altın işlemeli brokar kumaştan önü açık ve ilik düğmeli yapılmıştır. Elbisenin kolları bileklerde daralmaktadır. Bütün kadınlar, yaz aylarında "bürümcük" isimli ince kumaştan topuklara kadar uzun gömlek giymişlerdir (Apak, Gündüz, Eray 1997:118).

XIX. yy'de Türk kadınları, önden açık, düşük- uzun kollu, şam ipeğinden elbise ve yeşil kuşak ile ayak üzerine zengin görünümlü drapelerle düşen geniş şalvarlar giymişlerdir. Zengin kadınlar, iç çamaşırı olarak, ince ipek gömlekler giymişlerdir.İç gömlekleri, topuklara kadar uzun, ipek şalvarın üstüne giyilmektedir.İç gömleklerin üstüne de gene topuklara kadar uzun; diba, damıska ve canfes gibi zamanın çok

değerli ipeklerinden hazırlanmış elbiseler giyilmiştir (Apak, Gündüz, Eray 1997:9127).

Saray hazinesinden maaş alan kadınların giysileri, Harem' deki konumlarım belirleyecek özellikler taşırdı. Saray' da yer alan hiyerarşi içerisinde yaşayan saraylı kadının giysisi, halkın giysisine oranla daha lüks ve özenliydi. Saray giysilerinin dikiminde kullanılan kumaşlar, saray için kurulmuş özel atölyelerde, hassa nakkaşlarınca hazırlanan desenlere göre dokunurdu. Osmanlı kadın giysisi özellikleri taşıyan saraylıların giysilerinde, kadife, kemha, çatma, diba, serasker, atlas, serenk, canfes, tafta gibi kumaşlar kullanılırdı (Gürtuna 1997: 23-24).

1912-1913 Balkan Savaşları sonrasında göçmen olarak Kafkaslar, adalar ve Balkanlardan Anadolu'ya gelenlerin kıyafetlerinin farklı olması, giyim ve kuşamda tartışmaları yeniden alevlendirmiştir. Özellikle bu dönem içerisinde kadınların çalışma hayatına atılmalarıyla birlikte, eski giysiler yerine daha pratik ve rahat kullanımlı giysiler benimsenmiş, çarşaf ve peçe kullanımı giderek azalmıştır. Nitekim İttihat ve Terakki Partisi, Türk Ocakları ile kadın kıyafetini yeniden düzenlemeye çalışmıştır (Sevin 1973:140).

Osmanlı fermanları, kadınların giyimleri ve toplumsal yaşama katılmalarına ilişkin sınırlayıcı kurallar getirmiştir. Bu fermanlar, kadınların erkeklerle sandala binmelerini, ferace biçiminde yenilik yapmamalarını, ince kumaştan ferace giymemelerini, evlerinden belli zamanlarda çıkmalarını istemiştir. Feracelerin incelmesi ya da bedeni biraz daha sarmalaması, namusun elden gittiğine ve ayaklanmalara kadar gidebilmiştir (Küçükkırsoy 2016:20).

Osmanlı padişahlarının kadın kıyafetleri hakkında bir çok fermanları vardır. Devlet yeniliğe doğru giderken de kadın kıyafetiyle meşgul olmuştur. 3.Selim zamanında çıkarılan yasak fermanlarında feracenin kalın kumaştan yapılmaması emredilmiş ve kadınların tavır ve hareketleri tayin olunmuştur. Kadın taifesinin sokaklarda iştaha çekici tavırlarla dolaşmaları yasaklanmıştır (Küçükkırsoy 2016:20).

Kadınların kıyafetlerini, sokakta görünmelerini, erkeklerle olan ilişkilerini düzenleyen fermanlarda, onları tümüyle eve kapatmak, toplum yaşantısından dışlamak amacı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Ancak kadınlar çıkan fermanları dinlememişlerdir. Osmanlı kentli kadını, fermanlara karşı gelerek devlete karşı sessiz bir mücadele

başlatmıştır. Batıda kadınların oy hakkını kazanmak için örgütlü hareketleri başlattığı bir dönemde, Osmanlı'da kadın, her türlü haktan yoksundur. Siyasal hak mücadelesi verme kapasiteleri yoktur. Kızlar için tek öğretim kapısı, çok basit birdin bilgisi veren ilkokullardan (sübyan okulu) ibarettir. Bu okullar sadece kentlerde bulunduğu için kadınlar, ülkenin her tarafında eğitim şansı yakalayamamışlardır. Görüldüğü gibi Tanzimat Dönemi'ne kadar sözü edilen fermanlarla, kadınlar adeta dört duvar arasına kapatılmaya çalışılmıştır. Eğitim ve çalışma hakları verilmediği gibi, sokağa çıkmaları ve bazı kıyafetleri giymeleri yasaklanmıştır. Kadının toplumsal konumunun tartışılması, ancak 1839 Tanzimat Fermanı'yla başlayan modernleşme süreci ile söz konusu olmuştur (Küçükkırsoy 2016:21).

Toplumsal temellerini İslâm dininden alan ve toplumsal hayatta şer'i hukuku uygulayan Osmanlı'da kadın ve erkek hiçbir alanda eşit bir konumda görülmemekte, kadın ikincil bir konumda tanımlanmaktadır. Din temelinde düzenlenen toplumsal hayatta kadının görünmezliği söz konusudur. Bu bağlamda Osmanlı toplum yapısı daha çok cinslerin ayrılığı ilkesi üzerine kurulmuştur. Bu temel dayanak bağlamında kadın, topluma aktif katılımdan büyük ölçüde soyutlanmış, özel alanda tanımlanan, ev içi rollerle sınırlandırılmış ve kılık-kıyafeti çeşitli padişah fermanlarıyla tanımlanmıştır. Dar bir çerçeve içerisine sıkıştırılmış olan kadının toplumsal yaşamdaki rolü de oldukça sınırlandırılmıştır. Yasaların ve geleneğin öngördüğü cezalardan kurtulmak için çarşaf giymek zorunda kalan kadının, ticarî faaliyetlerden alıkonulması, kılık kıyafetlerinin düzenlenmesi söz konusu olmuş, hatta belli günlerde ev dışına çıkışlarını yasaklayan fermanlar çıkarılmıştır. Örneğin III. Osman (1754-1757) döneminde kadınların, padişahın kendisine ayırdığı gezinti günlerinin dışındaki günlerde İstanbul'da dışarıya çıkmaları yasaklanmıştır. Belirlenen günlerde de kadınlar sokağa çıkarken sade ve örtülü giyinmek zorunda bırakılmışlardır. Bu kurala uymayan kadınlar padişahın emriyle denize atılarak boğdurulmuşlardır (Küçükkırsoy 2016:22).

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde kadın dış giyimi ile ilgili sözcükler aşağıda yer verilmektedir. Uygur Türkçesi döneminde *urbaḳ*; Karahanlı Türkçesi döneminde *çupra, könglek, keyük, küpik, kübik, kürk, mindetü, otran, bertü, partu, terinçek, elbise*; Kıpçak Türkçesi döneminde *cübrek, çübrek, çüprek, etek, itek, ferve, geyik, ḫırḳa, im, keyesi, keymek, kiymek, kisve-kisvet, libas, meyzer, opraḳ, şalvar, şaşaḳ, ṭon*; Harezm Türkçesi döneminde *bukay, etek, ḫırḳa, içmek, iẓâr, kedim, keygü, keyim, könglek, terinçek, don, durrâ'a*; Çağatay Türkçesi döneminde *çapan, çıpan, etek, ṭon*; Eski Anadolu Türkçesi

döneminde *albağ*, *butluk, çağşır, çakşur, çelek, çintiyan, don, etek, geyese, geyesi, geyesi, geyesü, geyilür, geyme, geysi, giyesi, giyese,gönlek, gönlük, pîlven, tan, yelik* sözcükleri yer alır. Aşağıda bu sözcüklere alfabetik olarak yer verilmektedir.

Albağ: Ferâce (E.A.T.S:34).

Bertü: Üste giyilen hırka, pardesü (D.L.T:I, 416-5.).

Bukay: Elbise (H.T.S:111).

Butluk: Giysi üzerine giyilen şalvar (E.A.T.S:152).

Kėdgü: Giyim, giyecek, elbise (E.U.T.S:103).

Cübrek: Elbise, hırka (K.T.S:44).

Çübrek: Elbise, hırka (K.T.S:54).

Çüprek: Elbise, hırka (K.T.S:54).

Çupra: Eski elbise (D.L.T: I-421).

Çağşır: Şalvar (E.A.T.S:165).

Çakşur: Çakşır, paçaları mestli ve dar bir tür şalvar (E.A.T.S:166).

Çapan: Hırka manasındadır (Ç.T.S:507).

Çelek: Yelek (E.A.T.S:173).

Çıpan: Eski yamalı hırka (Ç.T.S:522).

Çintiyan: İçi astarlı büyük şalvar (E.A.T.S:181).

Don: Elbise (K.T.S:64) (H.T.S:151) (E.A.T.S:227).

Durrâ'a: Üste giyilen önü açık elbise, ferace (H.T.S:153).

Etek: Etek (D.L.T: I-68) (K.T.S:77) (H.T.S:181) (Ç.T.S:169) (E.A.T.S:606).

İtek: Etek (K.T.S:117).

Ferve: Kürk, kürklü kaftan (K.T.S:82).

Geyik: Elbise (K.T.S:86).

Geyese: Giysi (E.A.T.S:295).

Geyesi: Giysi (E.A.T.S:295).

Geyesü: Giysi (E.A.T.S:295).

Geyilür: Giysi (E.A.T.S:295).

Geyme: Giyecek (E.A.T.S:295).

Geysi: Giysi (E.A.T.S:295).

Giyesi: Giysi (E.A.T.S:302).

Giyese: Giysi (E.A.T.S:302).

Gönlek: Gömlek (E.A.T.S:307).

Gönlük: Gömlek (E.A.T.S:308).

Ḫırḳa: Hırka, önü açık kollu kazak (K.T.S:96) (H.T.S:229).

İçmek: Kürk (H.T.S:249).

İm: Elbise, don (K.T.S:110).

İẓâr: Peştamal (H.T.S:273).

Kedim: Giyim, giyecek (H.T.S:304).

Keygü: Giyecek (H.T.S:314).

Keyim: Giyecek (H.T.S:314).

Keyesi: Giysi (K.T.S:142).

Keymek: Elbise, kadın gömleği (K.T.S:142).

Kiymek:Elbise, uzun kadın gömleği (D.L.T I, 102) (K.T.S:151).

Kisve-kisvet: Elbise (K.T.S:150).

Küpik: Hırka (D.L.T: I, 408-22).

Kübik: Hırka (D.L.T: I, 408-22).

Kürk: Kürk (D.L.T: I, 353-18.) (K.T.S:169).

Libas: Elbise (K.T.S:172).

Meyzer: Peştamal (K.T.S:183).

Mindetü: İpek elbise (D.L.T:I, 491-9).

Opraḳ: Elbise (K.T.S:205).

Otran: Don, elbise (D.L.T: I, 108-19).

Partu: Üste giyilen hırka, pardesü (D.L.T:I, 416-5).

Pîlven: Giysi , elbise (E.A.T.S:568).

Şalvar: Şalvar (K.T.S:249).

Şaşaḳ:Yamalı ve eski elbise (K.T.S:250).

Terinçek: Kadın gömleği "iki parçadan yapılan kadın carı" şeklinde Oğuzca kökenli olarak verilmiştir (D.L.T I-510).

Tan: Ton, şalvar (E.A.T.S:643).

Ṭon: Kıyafet, elbise (D.L.T I,41) (K.T.S:280) (H.T.S:600) (Ç.T.S:499) (E.A.T.S:669).

Urbaḳ: Elbise, giyecek (E.U.T.S:266).

Yelik:Yelek (E.A.T.S:760).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın dış giyimine ait sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Akbiye(t): Kabâkar, libaslar, esvap, elbise (M.L.O:17).

Aselî: Bal gibi sarı renk olan ve evâilde müstamel olarak yehud tayfasına alâmet-i mahsusa olup omuz başlarında dikilen sarı kumaş parçası yahut Nasârâ'ya mahsus bir nevi şeker-reng libas (M.L.O:25).

Âsten:Esvap kolu, came yeni, küm (M.L.O:26).

Âstîn: Esvap yeni (K.T:34) (M.L.O:26) (L.N:38) (L.O:552).

Biniş: Mevkib mevkib kıyafeti, ferâce, sabkta at ve alay libası, büyük cübbe. (L.O.:56)/ulemanın bazı merasimde giydikleri geniş cüppe (K.T:335).

Bürde: Arap ridâsı, hırka (K.T:288) (L.N:76) (M.L.O:48) (L.O:571).

Bürnûs: Kadınların kırlarda ve teferrüç yerlerinde üste giydikleri bir nevi yeldirme (K.T:290) (L.N:76) (M.L.O:48).

Câme: Ruba, esvap, libas, çamaşır, melbûsât (K.T:466)/ Libas, kaftan (L.N:79) /beden örtüsü, sevb, libas, kabâ, roba (M.L.O:50) (L.O:573).

Câme-hâb: Gecelik (L.O:625).

Câme-i mûyî: Kürk (L.N:79).

Car: [<<izâr>>dan] Kadınların büründükleri değirmi çarşaf (K.T:464) (L.O:76).

Cilbâb: 1. Gömlek. 2. Arabistan'da kadınların giydikleri bir nevi ferace. (K.T:479)/çar. (L.N: 93) (M.L.O:59).

Çadır: Kadınların büründükleri çar (L.N: 98).

Çahçîr: Bir nevi bol paçalı libas, çakşır (M.L.O:63).

Çakşır: İnce kumaşlı uzun bir nevi şalvar (K.T:499) (L.O:85).

Çarşaf: [Fa. <<çâderşeb>>den olduğu maznundur] Kadınların tesettür ettikleri car (K.T:497) (L.O:89).

Çekme: İş işlerken üstten giyilen geniş pantolon veya şalvar vesaire (K.T:514).

Çekmen: 1. Cepken. 2. Yağmurluk. 3. Bol şalvar (K.T:514) (L.O:92).

Çintiyan: Taşraların bazı cihetlerinde köylü kadınların giydikleri uzun ve pek geniş şalvar (K.T:516) (L.O:582).

Dâmân: Etek, dâmen, libasın belden aşağı sarkı uzunca olan tarafı (K.T:599) (L.N:105) (M.L.O:68) (L.O.:586).

Dâmen: Etek, zeyil (K.T:599).

Dâmene: Dâmen, etek, zeyil (M.L.O:68).

Delk: Eski libas, câme-i köhne-i dervîş (K.T:617) (L.N:107) (L.O:587).

Dır':duru'. [Arabîde müennes olup, müzekkeri kadın kadın gömleği demektir.] Deri veya telden zırh, cübbe (K.T:606) (M.L.O:74). /Zırh gibi cenk libasıdır (L.N:111).

Dolama: Çuhadan entari gibi önü açık olarak kavuşturulur ve üstüne kuşak bağlanır eski bir libas (K.T:906) (L.O:121).

Don:1. Alelıtlak ruba, sevb, libas, câme: Kara don. 2. Belden aşağı giyilen ve bacakları örten libas, şalvar, tuman, dizlik (K.T:911) (L.O:122).

Dürrâ'a: Derâri'. Önü açık bir nevi üst libası ferace, biniş (K.T:603) (L.N:116).

Elbâs: Libaslar, siyâblar, câmeler, robalar (M.L.O:84).

Elbise: Libâs (K.T:153) (L.N:127) (M.L.O:84) (L.O:600).

Entari: 1. Basma ve patiska ve kumaş gibi ince bir şeyden mamul uzun libas. 2. Kadınların düz ve süssüz libası (K.T:171) (L.O:136).

Esvap: Sevbler, siyâblar, elbise, libaslar, câmeler, robalar (K.T:71) (L.N:141) (M.L.O:90) (L.O:607).

Etek: 1. Belden aşağı inen esvabın aşağı sarkan kısmı ve alelhusus köşeleri, zeyil, dâmen (K.T:69) (L.O:140).

Etekli: Bol etek libas (L.O:140).

Eteklik: 1. Belden aşağı sarkmak üzere giyilen roba, fistan, tennure. 2. Kadınların sıcak tutmak veya fistanı kabartmak için alttan giydikleri fusta (K.T:69). /Belden aşağı olan oyuncu libası, fistan, tennure (L.O:140).

Ezyal: Zeyl'i cemi. Etekler (K.T:86) (L.N:146) (M.L.O:94) (L.O:610).

Ferace: [Ar. <<ferciyye>>den] 1. Kadınların sokakta yaşmakla beraber giydikleri üst libası ki muhtelif biçimlerde olup en marufunun eteklerle bir boyda yakası vardır.2. Ziyy-i ulemâda bulunanların giydikleri pek geniş ve vasi kolları yarık bir nevi biniş (K.T:985) (L.O:144) (L.O:614).

Ferve: Kürk, postin (K.T:993)/ Ferve-i semmûr. Ferve-i beyzâ(L.N:157) (M.L.O:101) (L.O:615).

Ferve-i kürk: Beyaz kürk (K.T:993).

Fistan: 1. Arnavutların giydikleri ve belden dize kadar uzanan geniş ve çok kırmalı patiskadan mamul beyaz bir libas.2. Alafranga kıyafette kadınların giydikleri muhtelif biçimde kırmalı ve süslü entari (K.T:995)./Yun. Kadınlara mahsus bir nevi libas, eteklik (L.N:163) (M.L.O:106) (L.O:148).

Futa: Futa, peştamal (K.T:1008) (L.N:164) (L.O:149).

Gecelik entarisi: Erkek ve kadınların gece yatarken ve ev içinde giydikleri uzun gömlek (K.T:171).

Gecelik: Geceye mahsus:Gecelik kıyafet. Gece giyilen entari, gece vakti veya gündüzün dahi evin içinde giyilen esvap (K.T:1222) (L.O:152).

Gelinlik libas: İşleme entari, ziynetli oda, ve çadır. Gerdek, hacle (L.O:154).

Gelinlik: 1. Geline lâyık ve münasip yahut mahsus: Gelinlik esvap; gelinlik oda. 2.Gelinlik olmak sinninde bulunan, yetişmiş (K.T:1181) (L.O:154).

Giyim: 1. Giyilecek şey, ruba, libas, esvap:Askerin giyimi; giyim masrafı kendisine ait. 2. Birden giyilecek elbise vesaire takımı (K.T:1229) (L.O:161).

Giyinti: Giyilecek şey, ruba, esvap, çamaşır (K.T:1229) (L.O:161).

Gocuk:Yekpare tulum postundan yapılan kalın ve kaba kürk ki yolcular ve bekçilerle soğuklarda durmak mecburiyetinde bulunanlar giyer (K.T:971) (L.O:161).

Gömlek: [Aslı deri demek olan <<gön>>den gönlek ki deri üzerine ve çıplak tene giyilir.] 1. Esvabın altından giyilip bedenin yukarı kısmını örten ve ekseriya dizden yukarı kalıp bazen de ayağa kadar uzanan beyaz yumuşak bezden çamaşır, kamîs pîrâhen (K.T:1215) (L.O:163).

Guşe: Kürk (L.O:167).

Her günlük: Evde giyilen adi (elbise) (K.T:1507).

Hırka: 1. Bez kumaş parçası. 2. Dervişlerin giydikleri üst libas.3. cüppenin altına veya gecelik entarisi üstüne giyilen dize kadar veya daha kısa pamuklu libas. (K.T:578)/maruf libas. Dervşîşânesi de olur. Fi'l-asl bez parçası manasınadır (L.N:224) (M.L.O:149) (L.O:179).

Hırka: Yamadan yapılma libas (K.T:578) (L.O:641).

Kaba: Kaftan, libas, came, roba (K.T:1047) (L.N:303) (M.L.O:201) (L.O:683).

Kabâçe: Entari denilen bir nevi libas (M.L.O:201).

Kamis: Gömlek, pîrehen (K.T:1083) (L.N:312) (M.L.O:206) (L.O:686).

Kaput:Yağmurluk, aba (L.N:313) (L.O:211).

Kerrake: Dar cübbe, kadın cübbesi (K.T:1154) (L.O:693).

Kisâ: Kisve, libas (L.O:696).

Kisve: Galatı kispet. Kıyafet, libas (K.T:1168) (L.N:336) (M.L.O:221) (L.O:696).

Kolalı gömlek, frenk gömleği: Yeleğin altında giyilip göğsüyle yaka ve kolları görünen ve kola ile ütülü bulunan yeni icat gömlek (K.T:1215).

Küliçe:Yek-pare gocuk, kürk (L.O:699).

Küm: Libas yeni, kümha (K.T:1181) (L.O:699).

Kürk: 1. Tüyleri yumuşak ve güzel bazı hayvanların ve alelhusus tilki ve sansar ve gelincik gibileriyle aktâr-ı şimâliyye hayvancıklarının sûret-i mahsûsada tehyi'e olunmuş derisis ki sıcak tutmak için elbisenin içine veya süs için dışına kaplanır, ferve, post:Hayvanın cinsine ve yerine göre envâ'-i kesîresi vardır (K.T:1194) (L.O:261).

Lampasa: Uzun ve yırtmaçlı ve sayvanlı etek (K.T:1235) (L.O:264).

Lebâce: Önü açık elbise, hırka, cüppe (L.N:351).

Lebs: Giyecek şey, elbise (K.T:1237) (L.N:352) (M.L.O:231)/giydirip kuşatma, tezyin etme, giyme, giydirme, libâs, telbîs (L.O:702).

Libade: Teğelti dikişli pamuklu veya aba kısa hırka (K.T:1236) (L.O:266).

Libas: Elbise. Giyilecek şey, ruba, sevb, esvap (K.T:1237) (L.N:356) (M.L.O:234) (L.O:704).

Libs: Libas. (L.N:356)/Kâ'be-i muazzamaya örtülen örtü (M.L.O:234).

Lübûs: Libas, esvap, câme ve zırh ki cenk için iktisa olunur (M.L.O:235).

Lüheyka: Nebatatta kuyruk gibi ufak zamîme, zeyl (L.O:705).

Manto: [mantau'dan] üstlük sevb ki ekseriya kolsuz olur, alafranga hırmanî envaı. (K.T:1262)/ Üstten giyilen geniş libas, kaput, yağmurluk. Sako, harmânî, bornos (L.N: 378).

Marnel: Bahriye neferi kıyafeti, yakası açık ve derin çocuk ve kadın esvabı takımı (K.T:1256).

Maşlah: Altı üstü bir ve kol yerine yukarıdaki iki ucunda yarıkları olan bir nevi üstlük libas ki başlıca Araplara mahsus olup yeldirme yerine kadınlar tarafından dahi kullanılır (K.T:1353).

Melâbis: Melbesler, libaslar, elbise (L.N:398)(M.L.O:259).

Melbes: Melâbis. [<<libs>>ten] Giyilecek şey, giyecek, ruba, esvap, câme:Melbes ve me'kel (K.T:1399) (L.N:399) (M.L.O:259).

Melbûs: Melbûse. [<<lübs>>ten smf.] 1. Giyilmiş, kullanılmış (esvap). 2. Giyinmiş, esvap giymiş (K.T:1400) (L.N:399) (M.L.O:259) (L.O:719).

Melbûsât: Giyilecek şeyler, giyinti, esvap, elbise: Melbûsât ve me'kûlât (K.T:1400) (M.L.O :259).

Mevsim libası: Mevsimlik (L.O:727).

Mezbele: Süprüntülük, zeyil, kumâme, kenîse (L.O:728).

Mi'raz: Cariyeyi müşteriye arz etmeye mahsus olan esvap (M.L.O:282).

Mintan: [Belki Fa. <<nîmten>>den ki yarım beden demektir.] Kollu yelek ki basma vesaireden yapılıp eski kıyafette gömleğin üstüne giyilir (K.T:1410) (L.O:281).

Mûyî: Kıl ve tüyden ibaret masnu olan (M.L.O:309).

Mûyîn: Bi-ma'nâhü eyzan (mûyî) (K.T:1435) (M.L.O:309).

Mûyîne: Kürk, ferve (K.T:1435) (L.N:459) (M.L.O:309).

Münhedil: Sarkık, lâmpasa (L.O:750) (M.L.O:329).

Müzâl: [Ar. <<zeyl>>den] Uzun etek, kuyruk, esvabın sürüklenir yeri (K.T:1316).

Pâ-câme: Don, şalvar, çakşır gibi ayağa giyilen sevb (L.N:561).

Paça:Ayaktan yapılan taam ve ayaktan yapılan taama müşabih olan taam ve şalvarın aşağısı ve hayvanın ayağına doğru yerlerden ittihaz olunan kürk ve postin (K.T:340) (L.N:561) (M.L.O:397) (L.O:305).

Paçavra: Libas, çaput (K.T:340) (L.O:305).

Paltar: Libas, pırtı (L.O:306).

Palto: [paletot] Üstten giyilen kış libası. (K.T:347)/Maruf üst libası (L.N:562) (L.O:306).

Pardösü: [Fr. Pardessus] Yazlık ince palto ki başlıca setreyi tozdan muhafaza için sokakta giyilir (K.T:341)./Bütün elbisenin üstüne giyilen libâs-ı mahsus (L.N:562).

Peştemal: Öne tutulan futa.(K.T:356)(L.O:784)/hamamda bele bağlanan kumaş paresi (M.L.O:401) (L.O:314).

Pîrâhen: Gömlek, kamîs (K.T:366) (L.N:571) (M.L.O:402) (L.O:784).

Pîrehen: Gömlek, kamîs. [Pîrâhen gibi.] (K.T:366) (M.L.O:402) (L.N:572).

Postîn: Kürk, ferve (K.T:362)(L.N:573) (M.L.O:403) (L.O:785).

Ridâ: Başa ve belden yukarısına örtünecek ve bürünecek çar ve şal ve futa makulesi ve dervişin hırkası (K.T:661) (L.N:590) (M.L.O:413) (L.O:793).

Ruba: [İta. Roba. Zebanzedi:uruba] 1.Giyilecek şey, esvap, elbise: Bir kat ruba yaptırdım. 2. Esvap ve çamaşır ve yatak vesaireye müteallik eşya: Rubalarını ayrıca bir arabaya yükletmiş.3. Kadınların evde giydikleri bütün esvap, entari, gecelik: Bu kumaştan güzel ruba yapılır (K.T:673) (L.N:592).

Serâvîl: İç donu, şalvar (K.T:714) (L.N:613) (M.L.O:435) (L.O:810).

Setre: Üst libas, maruf çuha libas, ibtida sürtuku dendi (K.T:708) (L.O:340).

Setrî: Düz yakalı ve önü ilikli çuha libas ki bizce makâm-ı resmîde giyilir (K.T:708) (L.O:812).

Sevb: Beden örtüsü, libas, roba (K.T:462) (L.N:617) (M.L.O:438) (L.O:812).

Sirbâl: Gömlek (L.N:622) (M.L.O:443).

Sirvâl: Şalvar (L.O:815).

Siyâb: Sevbler, libaslar, beden örtüleri (K.T:462) (L.N:623) (M.L.O:443) (L.O:816).

Şalaki: [<<şal>> dan Yunanca kaidesince müteşekkil bir lügat olup şalcık demektir] Yünden ince bir cins kumaş ki kadın esvabı ve hırka ve yorgan yüzü vesaire olur. Lahuraki ismen ve maddeten buna benzer (K.T:765).

Şalvar: [Fa. <<şelvâr>> dan] Ekseri yünlü kumaştan ve kadınlarda bazen ipekten geniş üst donu (K.T:765) (L.N:632) (M.L.O:453) (L.O:359) (L.O:822).

Şebâne:Gecelik, şebîne.(K.T:768)(L.N:633)(M.L.O:454)(L.O:823)

Uzun etekli: Etekleri kaldırıp bele bağlanan eski bir nevi uzun esvap (K.T:70).

Üst baş: Elbise, câme (L.O:402).

Üst: Esvap, kıyafet (K.T:205) (L.O:402).

Vaşak: Bir nevi kürk. Fi'l-asl tilkiye şebîh bir canavarın ismidir (K.T:1492) (L.N:741) (M.L.O:526) (L.O:406).

Veşy: Bir nevi libas (L.N:746).

Vızvızî: Yelek (L.O:407).

Yanık: Yanmış yer, çuhanın yanığı, hırka, elin yanığı (L.O:413).

Yarım setre: Ceket (L.O:340).

Yedilik: Düğün haftasında giyilir yeni gelin libası (K.T:1545) (L.O:420).

Yeldirme: Kadınların kırlarda serbest gezinmek için ferace yerine giydikleri hafif üst libası ki baş örtüsüyle giyilir (K.T:1553) (L.O:420).

Zenne: Kadınlara mahsus esvap vesaire (K.T:689).

Zeyil: Ezyâl, züyûl. Etek, dâmen (K.T:651) (L.N:767) (M.L.O:546) (L.O:888).

Tablo7: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Dış Giyimi

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Akbiye(t) (Ar.)	-	-	+	-
Aselî (Ar.)	-	-	+	-
Âsten (Far.)	-	-	+	-
Âstîn (Far.)	+	+	+	+
Biniş (Far.)	+	-	-	+
Bürde (Ar.)	+	+	+	+
Bürnûs (Ar.)	+	+	+	-
Câme (Far.)	+	+	+	+
Câme-hâb (Far.)	-	-	-	+
Câme-i mûyî (Far.)	-	+	-	-
Car (Ar.)	+	-	-	+
Cilbâb (Ar.)	+	+	+	-
Çadır (Tür.)	-	+	-	-
Çahçîr (Far.)	-	-	+	-
Çakşır (Far.)	+	-	-	+
Çarşaf (Far.)	+	-	-	+
Çekme (Tür.)	+	-	-	-
Çekmen (Tür.)	+	-	-	+
Çintiyan	+	-	-	+
Dâmân (Far.)	+	+	+	-

Dâmen (Far.)	+	+	+	+
Dâmene (Far.)	-	-	+	-
Delk (Ar.)	+	+	-	+
Dır' (Ar.)	+	+	+	-
Dolama (Tür.)	+	-	-	+
Don (Tür.)	+	-	-	+
Dürrâ'a (Ar.)	+	+	-	-
Elbâs (Ar.)	-	-	+	-
Elbise (Ar.)	+	+	+	+
Entari (Ar.)	+	-	-	+
Esvap (Ar.)	+	+	+	+
Etek (Tür.)	+	-	-	+
Etekli (Tür.)	-	-	-	+
Eteklik (Tür.)	+	-	-	+
Ezyal (Ar.)	+	+	+	+
Ferace (Ar.)	+	-	-	+
Ferve (Far.)	+	+	+	+
Ferve-i kürk (Far.)+(Tür.)	+	-	-	-
Fistan (Ar.)	+	+	+	+
Futa (Far.)	+	+	-	-
Gecelik (Tür.)	+	-	-	+
Gecelik entarisi (Tür.)+(Ar.)	+	-	-	-
Gelinlik (Tür.)	+	-	-	+
Gelinlik libas (Tür.)+(Ar.)	-	-	-	+
Giyim (Tür.)	+	-	-	+
Giyinti (Tür.)	+	-	-	+
Gocuk (Bulg)	+	-	-	+
Gömlek (Tür.)	+	-	-	+
Guşe (Far.)	-	-	-	+
Harç (Ar.)	-	+	-	-

Her günlük (Far.)+(Tür.)	+	-	-	-
Hırka (Ar.)	+	+	+	+
Hırka (Ar.)	+	-	-	+
Kaba (Tür.)	+	+	+	+
Kabaçe (Tür.)	-	-	+	-
Kamis (Ar.)	+	+	+	+
Kaput (Fra.)	-	+	-	+
Kerrake (Ar.)	+	-	-	+
Kisâ (Ar.)	-	-	-	+
Kisve (Ar.)	+	+	+	+
Kolalı gömlek, frenk gömleği	+	-	-	-
Küliçe (Far.)	-	-	-	+
Küm (Tür.)	+	-	-	+
Kürk (Tür.)	+	-	-	+
Lampasa	+	-	-	+
Lebâce (Far.)	-	+	-	-
Lebs (Ar.)	+	+	+	+
Libade (Ar.)	+	-	-	+
Libas (Ar.)	+	+	+	+
Libs (Ar.)	-	+	+	-
Lübûs (Ar.)	-	-	+	-
Lüheyka	-	-	-	+
Manto (Fr.)	+	+	-	-
Marnel	+	-	-	-
Maşlah (Ar.)	+	-	-	-
Melâbis (Ar.)	-	+	+	-
Melbes (Ar.)	+	+	+	-
Melbûs (Ar.)	+	+	+	+
Melbûsât (Ar.)	+	-	+	-
Mevsim libası	-	-	-	+

(Ar.)				
Mezbele (Ar.)	-	-	-	+
Mi'raz (Ar.)	-	-	+	-
Mintan (Far.)	+	-	-	+
Mûyî (Far.)	-	-	+	-
Mûyîn (Far.)	+	-	+	-
Mûyîne (Far.)	+	+	+	-
Münhedil (Ar.)	-	-	+	+
Müzâl (Ar.)	+	-	-	-
Pâ-câme (Far.)	-	+	-	-
Paça (Far.)	+	+	+	+
Paçavra (Far.)	+	-	-	+
Paltar	-	-	-	+
Palto (Far.)	+	+	-	+
Pardösü (Fr.)	+	+	-	-
Peştamal (Far.)	+	+	+	+
Pîrâhen (Far.)	+	+	+	+
Pîrehen (Far.)	+	+	+	-
Postîn (Far.)	+	+	+	+
Ridâ (Ar.)	+	+	+	+
Ruba (İta.)	+	+	-	-
Serâvîl (Ar.)	+	+	+	+
Setre (Ar.)	+	-	-	+
Setrî (Ar.)	+	-	-	+
Sevb (Ar.)	+	+	+	+
Sirbâl (Ar.)	-	+	+	-
Sirvâl (Ar.)	-	-	-	+
Siyâb (Ar.)	+	+	+	+
Şalaki (Yun.)	+	-	-	-
Şalvar (Far.)	+	+	+	+
Şebâne (Far.)	+	+	+	+
Uzun etekli (Tür.)	+	-	-	-

Üst baş (Tür.)	-	-	-	+
Üst (Tür.)	+	-	-	+
Vaşak (Ar.)	+	+	+	+
Veşy (Ar.)	-	+	-	-
Vızvızî	-	-	-	+
Yanık (Tür.)	-	-	-	+
Yarım setre (Tür.)+(Ar.)	-	-	-	+
Yedilik (Tür.)	+	-	-	+
Yeldirme (Tür.)	+	-	-	+
Zenne (Far.)	+	-	-	-
Zeyil (Ar.)	+	+	+	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
122	86	52	51	78

Yukarıda toplam sözcük sayısı ve bu sözcüklerin sözlüklere göre dağılımı verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin hangi dile ait olduğu , yapısı, hangi sözlüklerde bulunduğu sayı ve yüzdelik oranlarıyla verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 20'dir: %16,39

Arapça sözcük sayısı 48'dir: %39,34

Farsça sözcük sayısı 29'dur: % 23,77

Fransızca sözcük sayısı 3'dür: %2,45

Bulgarca sözcük sayısı 1 tanedir: %0,81

İtalyanca sözcük sayısı 1'dir: %0,81

Yunanca sözcük 1 tanedir: %0,81

Türkçe tamlama sayısı 1'dir: %0,81

Türkçe tamlama yapısına uygun oluşturulmuş Arapça tamlama 1'dir: %0,81

Türkçe +Arapça tamlamalar 3 tanedir: %2,45

Farsça+ Türkçe yapısında oluşmuş tamlamalar 2 tanedir : %1,63

Farsça tamlama sayısı 2'dir: %1,63

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de geçenler 11 tanedir: %9,01

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de 6 tane sözcük bulunur: %4,91

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de 10 tane sözcük bulunur: %8,18

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de geçenler 16 tane sözcük bulunur: %13,11

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunan 5 tane sözcük bulunur: %4,09

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de 31 tane sözcük bulunur: %25,40

Lügat-ı Nacî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 3 tane sözcük bulunur: %2,45

Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 1 sözcüktür: %0,81

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan 1 tane sözcük vardır: %0,81

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 28'dir: %22,95

Elbise anlamına gelen sözcükler *akbiye(t), aselî, âsten, âstîn, câme, delk, dolama, don, elbâs, elbise, entari, esvap, etekli, eteklik, fistan, giyim, giyinti, her günlük, kabâçe, kisâ, kisve, küm, lebs, libas, libs, lübûs, maşlah, melâbis, melbes, melbûs, melbûsât, mevsim libası, mi'raz, münhedil, paçavra, paltar, ruba, setre, setrî, sevb, siyâb, uzun etekli, üst baş, üst, veşy, zenne* sözcükleridir. *Akbiyet* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Aselî* sözcüğü Arapça olup yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmânyye'de bulunur. *Âsten* ve *âstîn* sözcükleri aynı kökten türemiş ve aynı anlama gelen Farsça sözcüklerdir *âsten* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı

Osmâniyye'de bulunurken *âstîn* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Câme* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Delk* sözcüğü Arapça'dır Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Dolama* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Don* sözcüğü Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Elbâs* ve *elbise* sözcükleri ayn kökten gelir Arapça'dır. *Elbâs* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunurken *elbise* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Entâri* sözcüğü Arapça'dır Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Entari* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Etekli ve eteklik* sözcükleri yapım ekleri farklılaştırarak türemiş sözcüklerdir ve Türkçelerdir. *Etekli* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunurken *eteklik* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Fistan* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Giyim* ve *giyinti* sözcükleri aynı kökten türemiş Türkçe sözcüklerdir. İki sözcükte Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Her günlük* söz grubu Farsça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kabaçe* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Kisâ* ve *kisve* sözcükleri aynı kökten türemiştir. İkisi de Arapça'dır *kisâ* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur ve *kisve* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Küm* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Lebs, libas, libs, lübûs, melâbis, melbes, melbûs, melbûsât, mevsim libası* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Lebs* ve *libas* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Libs* sözcüğü Lügat-ı Nacî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Lübûs* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Maşlah* sözcüğü Arapça olup yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Melâbis* Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Melbes* sözcüğü Lehçe-i Osmâni dışındaki sözlüklerde bulunur. *Melbûs* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Melbûsât* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mevsim libası* Türkçe tamlama kurallarına uygun oluşmuş bir Arapça tamlamadır. Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mi'raz* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Münhedil* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Paçavra* Farsça'dır Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Paltar* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ruba* sözcüğü İtalyanca olup Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Setre* ve *setrî* aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir ve ikisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Uzun etekli* Türkçe tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Üst baş* Türkçe tamlama olup yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Üst* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Veşy*

sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Zenne* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Gömlek anlamına gelen sözcükler şöyle yer alır. *Dır', gömlek, kamis, kolalı gömlek, frenk gömleği, pîrâhen, pîrehen, sirbâldir*. *Dır'* sözcüğü Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Gömlek* Türkçe olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kamis* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Kolalı gömlek-frenk gömleği* yalnız Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Pîrâhen, pîrehen* sözcükleri aynı köktendir Farsça'dır dört sözlükte de bulunur. *Sirbâl* sözcüğü Arapça'dır Lehçe-i Osmânî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Alta giyilenler şu şekildedir. *Çahçîr, çakşır, çintiyan, dâmân, dâmen, dâmene, etek, ezyal, futa, lampasa, lüheyka , mezbele, müzâl, pâ-câme, paça, peştema, serâvîl, sirvâl, şalvar, zeyil*dir. *Çahçîr* ve *çakşır* sözcükleri aynı köktendir Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dâmân, dâmen, dâmene* sözcükleri aynı kökten türemiştir. Farsça'dır. *Dâmân* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Dâmen* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Dâmene* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Etek* sözcüğü Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ezyal, müzal* ve *zeyil* sözcükleri aynı köktendir. Üç sözcükte de Arapça'dır. *Ezyal* ve *zeyil* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Müzâl* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Gecelik anlamına gelen sözcükler şöyle yer alır. *Câme-hâb, gecelik entarisi, gecelik, şebâne* sözcükleridir. *Gecelik* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gecelik entarisi* Türkçe ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Câme-hâb* Farsça tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Şebâne* Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Dışa giyilen *biniş, bürde, bürnûs, câme-i mûyî, car, cilbâb, çadır, çarşaf, dürrâ'a, ferace, ferve, ferve-i kürk, gocuk, guşe, hırka, kaba, kaput, kerrake, küliçe, kürk, lebâce, libade, manto, mintan, mûyî, mûyîn, mûyîne, palto, pardösü, postîn, ridâ, şalaki, vaşak, vızvızî, yanık, yarım setre, yeldirme* sözcükleridir. *Biniş* sözcüğü Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bürde* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Bürnûs* sözcüğü de Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Câme-i mûyî* Farsça tamlama olup yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Câr* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Cilbâb*

sözcüğü Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. Çadır sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Çarşaf* sözcüğü Farsça olup Kamus-ı Tükî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dürrâ'a* sözcüğü Arapça'dır. Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Ferâce* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmanî'de bulunur. *Ferve* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Ferve-i kürk* tamlaması Farsça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Gocuk* sözcüğü Bulgarca'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Guşe* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hırka* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî' de bulunur. *Kaba* sözcüğü Türkçe olup dört sözlükte de bulunur. *Kaput* sözcüğü Fransızca'dır ve Lügat-ı Nacî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kerrake* sözcüğü Arapça'dır Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Küliçe* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kürk* sözcüğü Türkçedir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Lebâce* sözcğü Farsçadır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Libade* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Manto* sözcüğü Fransızca olup Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mintan* sözcüğüde Fransızca Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mûyî, mûyîn mûtîne* sözcükleri aynı kökten türemiş ve Farsça'dır. *Mûyî* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur, *mûyîn* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mûyîne* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Palto* sözcüğü Farsça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Pardösü* sözcüğü Fransızca'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Postin* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Rida* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Şalaki* sözcüğü Yunanca'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Vaşak* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Vızvızî* sözcüğü yansıma bir sözcüktür ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yanık* sözcüğü Türkçe'dir yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yarım setre* sıfat tamlaması Türkçe ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur.Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yeldirme* sözcüğü Türkçe olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Gelinlik anlamına gelen sözcükler *gelinlik libas, gelinlik, yedilik* sözcükleridir. *Gelinlik* yapım ekiyle türemiş bir Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gelinlik libas* Türkçe ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yedilik* sözcüğü tam olarak gelinlik anlamında değildir

düğün haftasında giyilen bir kıyafettir. Türkçe bir sözcüktür ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Diğer sözcükler *çekme, çekmen, marnel* sözcüklerdir. *Çekme* ve *çekmen* sözcükleri Türkçedir. *Çekme* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de *çekmen* sözcüğü ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Marnel* sözcüğü "yakası açık kadın esvabı takımıdır" ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

II.8. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN İÇ GİYİMİ

İç giyim, dış giyim eşyalarının altına giyilen kıyafetler olup, genellikle cilt ile doğrudan temas halindedirler, ancak tek kattan fazlasını oluşturabilirler (https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C3%A7_giyim).

Kadın iç giyimi ile ilgili Türkçe'nin tarihi süreçteki mevcut söz varlığı aşağıdaki gibidir.Uygur Türkçesi'nde bulunan sözcükler *çäkräk, ıçlaġu, öm, üm*, Karahanlı Türkçesi döneminde *artığ, bağırdak, ışton*, Kıpçak Türkçesi döneminde *iç ton, astar, biṭâne, don*, *işim, yişim,* Harezm Türkçesi metinlerinde *ışton*; Çağatay Türkçesi döneminde *tunbân*; Eski Anadolu Türkçesi döneminde *dız tonı, iç don, iç ton, im, tuman* dır.Bu sözcükler aşağıda alfabetik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Artığ: Kadın mintanı, göğüslük (D.L.T:I, 98-3).

Astar: Elbise vesairenin altına kaplanan bez (K.T.S:14).

Bagırdak: Kadın göğüslüğü (D.L.T:I, 502-7).

Biṭâne: Astar (K.T.S:33).

Çäkräk: Alttan giyilen, kısa giyim (E.U.T.S:60).

Dız tonı: İç donu (E.A.T.S:224).

Içlaġu: Elbise astarı (E.U.T.S:85).

İçlik: Astar (H.T.S:249).

İç don: Don (E.A.T.S:370).

İç ton: İç donu, urba (D.L.T: I, 315) (K.T.S:105) (E.A.T.S:370).

İşton: İç donu, don (H.T.S:270).

İşim: İç donu (K.T.S:116).

İm~işim~yişim: İç don, don (D.L.T: III, 19, DLT III, 254) (E.A.T.S:382) .

Öm: İç don (E.U.T.S:150).

Üm: İç donu (E.U.T.S:272).

Tuman: Don, şalvar (E.A.T.S:676).

Tunbân: Tummân demekdür, iç ṭonı manasındadır (Ç.T.S:498).

Yişim: İç donu (K.T.S:324).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın iç giyim sözcükleri alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Astar: Astar (K.T:33) (L.N:38) (L.O:24).

Balina: Bunun ince ve yassı pervazları ki kadın esvabının göğsünü düz tutturmak için içine dikilir ve korseye konur (K.T:275).

Çamaşır: Esvap altında giyilen gömlek, son vesaire (K.T:503).

Çamaşır takımı: Libas altına giyilen gömlek, don vesaire (L.O:86).

Dizlik: Dizce olan kısa don. Tuman (L.O:119).

Don: Türkî'de mutlaka libas, urba, câme manasına karadonlu beytullah, şalvar, tuman, dizlik (K.T:911) (L.O:122).

İç donu: Tenin üzerine ve pantolon ya şalvarın altında giyilen bir libas ki çamaşırdan ma'dûddur (K.T:911) (L.O:187).

İç gömleği: Altından giyileni (K.T:1215).

İç gömleği: Tene giyilen gömlek (K.T:236).

Korse: Kadınların göğüslerini düzgün tutmak için elbisenin altında giydikleri bâlîneli sert ve dik yelek (K.T:1094)/ korsa (L.N:338).

Serâvîl: İç donu, şalvar (K.T:714) (L.N:613) (M.L.O:435) (L.O:810).

Tebân: Tuman, dizlik, iç tonu, tuman paça (L.O:842).

Tenbân: Farisîde don, tuman, paça (L.O:853).

Tuman (toman): Bol ve kısa iç donu (KT:910) (L.O:386).

Tünbân: Don, iç donu. "tuman" bundan muharref imiş (L.N:727).

Tablo 8: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın İç Giyimi

Sözcükler	Kamus-ı Türkî	Lügat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye	Lehçe-i Osmânî
Astar (Far.)	+	+	-	+
Balina(Lat.)	+	-	-	-
Çamaşır (Far.)	+	-	-	-
Çamaşır takımı	-	-	-	+
Dizlik (Tür.)	-	-	-	+
Don (Tür.)	+	-	-	+
İç donu (Tür.)	+	-	-	+
İç gömleği (Tür.)	+	-	-	-
Korse (Fr.)	+	+	-	-
Serâvîl (Ar.)	+	+	+	+
Tebân (Far.)	-	-	-	+
Tenbân (Far.)	-	-	-	+
Tuman (toman) (Tür.)	+	-	-	+
Tünbân (Ar.)	-	+	-	-

Toplam Sözcük	Kamus-ı Türkî	Lügat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye	Lehçe-i Osmânî
15	9	4	1	9

Yukarıda iç giyim ile ilgili toplam sözcük sayısı ve incelenen sözlüklerdeki sözcük sayıları verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin hangi dile ait oldukları, yapıları ve sözlüklere göre dağılımı yüzdesel ifadelerle anlatılmıştır.

Türkçe sözcük sayısı 3'tür: %20

Arapça sözcük sayısı 2'dir: %13,33

Farsça sözcük sayısı 4 tanedir: %26,66

Fransızca sözcük sayısı 1'dir: %6,66

Latince sözcük sayısı 1 'dir: %6,66

Türkçee tamlamaların sayısı 3'dir: %20

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de geçeer 4 tanedir: %26,66

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de geçenler 1 sözcüktür: %6,66

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 4 tanedir: %26,66

Kamu-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de geçenler 1 tanedir: %6,66

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 3 sözcüktür: %20

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de ortak 1 tane sözcük bulunur: %6,66

Çamaşır takımında takım sözcüğünün kökeni bilinmemektedir.

Kıyafetlerin içine giyilenler *astar, iç gömleği, korse* sözcükleridir. *Astar* sözcüğü Farsça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *İç gömleği* Türkçe tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Korse* sözcüğü Fransızca'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lügat-ı Nâcî 'de bulunur.

İç çamaşır anlamına gelenler *çamaşır, çamaşır takımı, dizlik, don, iç donu, serâvîl, tebân, tenbân, tuman (toman), tünbân* sözcükleridir.

Çamaşır sözcüğü Farsça'dır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Çamaşır takımı* tamlamadır ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Don* ve *iç donu* sözcükleri aynı köktendir *don* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *İç donu* isim tamlamasıdır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Tebân, tenbân* sözcükleri aynı kökten türemiş Farsça sözcüklerdir. *Tebân* ve *tenbân* sözcükleri yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.*Tünbân* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Tuman* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dizlik* sözcüğü yapım ekiyle türemiş Türkçe'dir ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Serâvîl* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Sütyen anlamında *balina* sözcüğü yer alır. *Balina* sözcüğü Latince'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

II.9. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN AYAKKABILARI

Ayakkabı Türkçe Sözlük'te "Genellikle sokakta giyilen ve altı kösele, lastik vb. dayanıklı maddelerden yapılan giyecek, başmak, pabuçtur." (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde açıklanmıştır.

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde yer alan kadın ayakkabılarına ait söz varlığı şu şekildedir.Karahanlı Türkçesi dönemi *başak, başmak, büküm etük, etük büküm, izlik, mükin, mükin* Kıpçak Türkçesi döneminde *babuç, basḳıç* Eski Anadolu Türkçesi döneminde *babuc*dur.Bu sözcükler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir.

Babuc: Pabuç (E.A.T.S:84).

Babuç: Papuç (K.T.S:21).

Basḳıç: Pabuç (K.T.S:24).

Başak: Pabuç (D.L.T:I, 378-16; III, 417-6).

Başmak: Pabuç (D.L.T: I, 378-17, 466-22; III, 417-7) (E.A.T.S:103).

Büküm etük: Kadın pabucu (D.L.T: I, 395-16).

Etük büküm-: Kadın ayakkabısı (D.L.T: I, 395-16).

İzlik: Ayakkabı (D.L.T: I-104).

Mükim: Kadın pabucu (D.L.T: I, 395-17).

Mükin: Kadın pabucu (D.L.T:I, 395-18).

Şimdi ise Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın ayakkabıları alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Çedik: Vaktiyle kadınların ve tarik-i ilmî ricalinin yine o renkte kundura içinde giydikleri sarı mest ki altı dahi sarı meşinden olur (K.T:507) (L.O:91).

Çedik papuç: Zenne ayakkabı (L.O:91).

Kafeş: Pabuç denilen ayakkabı (M.L.O:203).

Midâs: Pabuç, arapların giydiği pabuç (L.N:425).

Mûze: Çizme (K.T:1428) (L.N:459) (M.L.O:309).

Pabuç: Ayakkabı, pabuç (K.T:338) (L.N:561) (M.L.O:397) (L.O:305).

Pâ-pûş: Ayağa giyilen şey (K.T:362).

Tablo 9: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Ayakkabıları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Çedik (Tür.)	+	-	-	+
Çedik papuç (Tür.+Far.)	-	-	-	+
Kafeş	-	-	+	-
Midâs (Ar.)	-	+	-	-
Mûze (Far.)	+	+	+	-
Pabuç (Far.)	+	+	+	+
Pâ-pûş (Far.)	+	-	-	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
7	4	3	3	3

Yukarıda ayakkabılarla ilgili toplam sözcük sayısı ve incelenen sözlüklerdeki ayakkab ile ilgili sözcük sayıarı verilmiştir.Şimdi de bu sözcüklerin alındığı diller ve yapısıyla birlikte incelenen sözlüklerdeki sözcük sayılarının benzerlik ve farlılıklarıyla yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 1'dir: %16,66

Arapça sözcük sayısı 1'dir: %16,66

Farsça sözcük sayısı 3'dür: %50

Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş tamlamaların sayısı 1'dir: %16,66

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de geçenler 1 sözcüktür: %16,66

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de geçenler 1 sözcüktür: %16,66

Yalnızca Lehçe-i Osmanî'de geçenler 1 sözcüktür: %16,66

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de geçen 1 sözcüktür: %16,66

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %16,66

Çedik sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Çedik pabuç* söz grubu Türkçe-Farsça şeklinde oluşmuştur yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Midas* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Müze* sözcüğü Farsça'dır Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Pabuç* sözcüğü Farsça'dır dört sözlükte de bulunur. *Pâ-pûş* sözcüğü Farsça olup yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. Kökeni tespit edilemeyen *kafeş* sözcüğü yer alır.

II.10. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN ELDİVENLERİ

Eldiven sözcüğü Türkçe Sözlük'te "Dış etkilerden korumak için ele giyilen kumaş, deri veya kauçuktan yapılan el giysisi." (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde açıklanmıştır.

Kıpçak Türkçesi döneminde *ḳuffaẓeyn*, Eski Anadolu Türkçesi döneminde ise *elçek* sözcüğü tespit edilmiştir. Bu sözcükler alfabetik olarak aşağıda yer amaktadır.

Ḳuffaẓeyn: Eldiven (K.T.S:161).

Elçek: Eldiven (E.A.T.S:262).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın eldivenleri anlamındaki sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Elcek: Eldiven (K.T:155).

Eldiven: [<<el>>den] Ele geçirilen deri ve gant yahut yün ve kumaştan el mahfazası, ellik, elçek.[<<eldivenlik>> tabiri galattır.] (K.T:156) (L.O:133).

Tablo10: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Eldivenleri

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Elcek (Tür.)	+	-	-	-
Eldiven (Tür.)+(Far.)	+	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügat-ı Osmaniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
2	2	0	0	1

Bu kategoride toplam sözcük sayısı ve bu sözcüklerin sözlüklere göre dağılımı yukarıda verilmiştir. Bu sözcüklerin hangi dilden olduğu ve yapılarıyla ilgili açıklamalar aşağıdadır. Bu ifadeler yüzdelik olarak verilmiştir.

1 tanedi Türkçedir: %50

1 tanesi Türkçe ve Farsça şeklinde oluşmuş bir yapıdır: %50

Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %50

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 1'dir: %50

Elçek sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Eldiven* sözcüğü Türkçe ve Farsça bir ekle oluşmuştur Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.11. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN ÖRTÜLERİ

Örtü sözcüğü Türkçe Sözlük'te "Örtmek için kullanılan şey, kuvertür." (http://sozluk.gov.tr) şeklide açıklanmıştır.

Türkçe'nin tarihi süreçte kadın örtülerine verilen adlar tespit edilip aşağıdaki gibi yazılmıştır. Uygur Türkçesi döneminde *baş örtüsi, ėşük, örtgü-örtkü*; Karahanlı Türkçesi dönemi eserlerinde *örtük , bürüncek, saraguç, yaşmak, közün , kölige* ; Kıpçak Türkçesi döneminde *örtük, bürünçek, çalma, derinçek, dülbenid, dülübenid, ṭulban, ṭulband, tülbent, güçeymen*, *mi'cer, piçe, serben/ser-bend, şâş, terinçek, yabov, yabuḳ, yaşınmak, kölgeç~külkėç*; Harezm Türkçesi döneminde *burḳa, bürüncük, bürünçük, çadır, çâdır, 'ışâbe, 'işâbe, niḳâb, taylasan, terençek, kendeş, yüzlük, körüş*; Eski Anadolu Türkçesi döneminde *bala, baş bağı, baş bezi, baş çenberi, bürüncek, çalma, çakmaklı, çelme, çenber derinçek, dirincek,durmaç, dutuk, engselik, güceymen, gücimen, nezkeb, vala, yapuk, yüzlük* sözcükleri tespit edilmiştir. Bu tespit edilen sözcükler alfabetik sıra ile aşağıda yer almaktadır.

Ėşük: Örtü (E.U.T.S:77).

Örtgü-örtkü: Örtü (E.U.T.S:153).

Örtük: Örtü (DLT: I, 103).

Bala: Baş örtüsü (E.A.T.S:90).

Baş bağı: Baş örtüsü (E.A.T.S:98).

Baş bezi: Baş örtüsü (E.A.T.S:98).

Baş çenberi: Baş örtüsü (E.A.T.S:99).

Burḳa: Kadınların örtündükleri peçe, tül, yaşmak, yüz örtüsü (H.T.S:113).

Bürüncük: Bürüncek, örtü, baş örtüsü (H.T.S:116).

Bürünçük: Bürüncek, örtü, baş örtüsü (D.L.T:I,510) (H.T.S:116) .

Bürüncek: Baş örtüsü, çarşaf (E.A.T.S:155).

Bürünçek: Kadınların baş örtüsü, peçe (K.T.S:40).

Çadır: Çadır, örtü, çarşaf (H.T.S:129).

Çâdır: Kadınların başlarına büründükleri örtü (H.T.S:129).

Çalma: Baş örtüsü, sarık (K.T.S:46) (E.A.T.S:168).

Çakmaklı: Baş örtüsü (E.A.T.S:166).

Çelme: Başörtüsü (E.A.T.S:173).

Çenber:Yazma, yemeni (E.A.T.S:173).

Derinçek: Kadının başına örttüğü dört köşe çember, baş örtüsü (K.T.S:59) (E.A.T.S:207).

Dirincek: Baş örtüsü (E.A.T.S:219).

Durmaç: İpekli şal (E.A.T.S:234).

Dutuk: Peçe, gelin duvağı (E.A.T.S:236).

Dülbenid: Tülbent (K.T.S:66).

Dülübenid: Tülbent (K.T.S:66).

Engselik: Kadın şalı (E.A.T.S:266).

'Işâbe: Türban (H.T.S:244).

'İşâbe: Sarık, tülbent (H.T.S:265).

Güceymen: Kadın baş örtüsü (E.A.T.S:324).

Gücimen: Kadın baş örtüsü (E.A.T.S:324).

Güçeymen: Baş örtüsü (K.T.S:88).

Kendeş:Yaşmak (H.T.S:308).

Közenek: Yaşmak, eskiden kadınların yüzlerine örtündükleri örtü (D.L.T: II, 157).

Kölgeç~külkėç: Kadınların başlarına bağladıkları bez, başa sarılan nesne (D.L.T:I, 448).

Körüş: Örtü, peçe (H.T.S:347).

Mi'cer: Baş örtüsü (K.T.S:184).

Nezkeb: Baş örtüsü (E.A.T.S:513).

Niḳâb: Peçe, yüz ötüşü (H.T.S:433).

Piçe: Peçe, yüz örtüsü (K.T.S:216).

Saraguç: Kadın yaşmağı (D.L.T:I,487-3).

Serben/ser-bend: Sarık, baş örtüsü (K.T.S:232).

Şâş: Başa örtülen örtü (K.T.S:250).

Taylasan: Başa ve boyna sarılan şal (H.T.S:574).

Terençek: Kadınların büründükleri nesne (H.T.S:585).

Ṭulban: Baş örtüsü, sarık, tülbent (K.T.S:283).

Ṭulband: Baş örtüsü, sarık, tülbent (K.T.S:283).

Tülbent: Sarık, baş örtüsü, tülbent (K.T.S:287).

Terinçek: Kadınların başlarına örttükleri dört köşe çember, baş örtüsü (K.T.S:271).

Vala: Baş örtüsü (E.A.T.S:716).

Yabov: Örtü, baş örtüsü (K.T.S:305).

Yabuḳ: Örtü, baş örtüsü (K.T.S:305).

Yapuk: Baş örtüsü (E.A.T.S:736).

Yaşınmak: Peçe, kadınların örtüsü (K.T.S:314).

Yaşmak: Yüz örtüsü (D.L.T: III,60).

Yüzlük: Örtü (H.T.S:704) (E.A.T.S:809).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın örtülerine ait sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Baş örtüsü: Kadınların baş ve boyun ve gerdanlarıyla saçlarını örttükleri bez (K.T:264) (L.O:302).

Baş sargısı: Kadınların hotoz üstüne bağladıkları örtü (L.O:332).

Boğazlık: Kürk sargı (L.O:58).

Bohça (boğça): Dört köşeli şal (K.T:315) (L.O:59).

Bohça şal: Dört köşe olan (L.O:59).

Boyun atkısı: Sargı, şal (K.T:325) (L.O:63).

Boyunluk: Bazen gerdenliğe denir, boyun şalı ve sargısı (K.T:325) (L.O:63).

Burka: Mukann'a, yüz örtüsü, baş bezi, tutuk (L.O:570).

Bürka: Yaşmak, yüz örtüsü (L.N:76) (M.L.O:48).

Bürünmek: 1. Örtünmek, sarılmak:İhrama bürüdü. 2. Yaşmak tutunmak (K.T:311) (L.O:73).

Cünne: Kadınların omuz ve baş örtüsü (L.N: 96).

Çit baş yemenisi: Çember (L.O:880).

Çit: Bir cins bez (K.T:525) (M.L.O:66) (L.O:101).

Destâr: Sarık, imame, tülbent (K.T:609) (L.N:110) (M.L.O:72) (L.O:589).

Dülbend [zebanzedi: tülbent]: Pek ince kumaş, tül (K.T:617).

Dülbent yahut tülbend: Pek ince ve seyrekçe beyaz bez, sarıklık bez. Pek beyaz şey: Dülbend lâle (K.T:632) (M.L.O:515) (L.O:390).

Erdiye(t): Ridâlar, baş ve omuz örtüleri (L.N:136) (M.L.O:88).

Fıçı çemberi: Bir değirmi bez, yemeni (L.O:582).

Gaz: Pek ince tül, tülbent, bürümcük (bürümcek) (K.T:960) (L.O:152).

Gevher-tâb: 1. Altın tel ile işlenilmiş nisvâna mahsus baş örtüsü. 2. Gayet ince tülbent (L.N:172).

Hassa: Tülbent (L.O:633).

Isâbe: Cerra. Sargı, bağ. (KT:938) sarık, tülbent, kaşbastı gibi ve alna enliliğine sarılan sargılar. .(L.N: 242)

Kelle-pûş: Bir nevi baş örtüsü, terpûş, serpuş (K.T:1179) (M.L.O:214) (L.O:227).

Kınâ: Başörtüsü, nikap, peçe (L.N:333) (M.L.O:219).

Külâh: 1. Eski tarzda baş kisveti ki üzerine sarık sarılırdı, serpuş, kalensüve.2. bilhassa dervîşânın baş kisveti ki ekseriya ucu sivri olur. (K.T:1175)/ baş örtüsü, serpuş (L.N:344) (M.L.O:226) (L.O:699).

Küleh: Külah, baş örtüsü (K.T:1179) (L.N:344) (M.L.O:226).

Lâle: Hüzâm, tülbent, lâle (L.O:701).

Lisâm: Yüz örtüsü, nikap (K.T:1237)/yaşmak, nikab (L.N:357) (L.O:704).

Makrama: Bazı köylü kadınların başlarına sardıkları nakışlı peştamal (K.T:1390) (L.O:711).

Maske: Nikab, yüz örtüsü (L.N:381).

Mermerşahî: Âlâ tülbent (L.O:821)/mermer kumaşının bir tür mahsusu (K.T:1328).

Mestur: Yaşmak veya peçe tutunan, açık gezmeyen (kadın). 2.Perdeli, namuslu. (K.T:1341)/setrolunmuş, örtülü, gizli (L.N:413) (L.O:725).

Mıkna/mıknaa: Baş örtüsü (L.N:423).

Mi'kab: Nisvâna mahsus olan baş örtüsü (M.L.O:280).

Micer: Nisvana mahsus bir nevi baş örtüsü (L.N:425) (M.L.O:279).

Namaz bezi: Kadınların namaz kılarken başlarına örttükleri bez (K.T:1471).

Nikap: Yüz örtüsü, peçe, yaşmak, lisâm, hicap (K.T:1467) (L.N:552) (M.L.O:386) (L.O:774).

Peçe: Kadınların sokakta yüze örttükleri kafes gibi seyrek örtü, tutuk nikap, lisâm, bürka (K.T:349) (L.O:311).

Perde:Hicap, zar, sürâdik, örtü, setr, peçe, namus. (L.O:782) (L.N:566) (M.L.O:399)/Yüze asılan örtü, nikap, peçe (K.T:351).

Pûşîde: Örtü, örtülü, mestur, hafî, mafüv (K.T:362) (M.L.O:403) (L.O:785).

Ridâ: Bazı dervişlerin şal gibi omuzlarına attıkları ve ihtiyaca göre seccade ve yorgan gibi de kullandıkları yün kumaş. (K.T:661)/ belden yukarıya mahsus örtü, car, şal gibi şeyler (L.N:590) (M.L.O:413) (L.O:793).

Rû-pûş: Yüz örtüsü (L.N:593) (M.L.O:416).

Sâbil: Argaç, pod, atkı (L.O:797).

Sakankur: Kertenkele derisine taklit delik yapılmış tülbent ve tül (K.T:767) (L.N:601) (M.L.O:423) (L.O:801).

Sarık: [<<sarmak>>tan] Baş kisvesi üzerine sarılan tülbent ve şal vesaire, imâme, destâr (K.T:805) (L.O:333).

Ser örtüsü: Yaşmak, firâce, câr, azar, zar (L.O:303).

Serpuş (ser-pûş): Başa giyilen şey (K.T:362) (L.N:615) (M.L.O:637) (L.O:811).

Südl: Perde, yaşmak, nikap, hicap (M.L.O:447).

Şal: 1. Omuza atılmaya veya boyuna sarılmaya mahsus yünden kumaş: Şala bürünmek. 2. Keşmir keçisi kılından veya ipekten geniş kuşak:Şal kuşanmış; belinde bir Trablus şalı var idi. 3. Keşmir keçisi kılından mamul kıymettar kumaş: Şal hırka (K.T:765) (M.L.O:453) (L.O:822).

Şâme: Karının baş örtüsü (M.L.O:453).

Şapka: Frenkelerin giydikleri muhtelif eşkâlde baş kisvesi ki ekserisi güneşe karşı siperlidir: Hasır şapka, silindir şapka. Esasen iklîm-i hârrede yaşayan halkın icadı olup, <<şebke>>, <<şebak>> ismi verilen bir serpuştan me'hûzdur (K.T:761) (L.O:360).

Şemle: Arapların baş örtüsü, kıldan örtü, sarık (L.O:825).

Takıye: Bir nevi baş örtüsü (M.L.O:473).

Taylasan: Başa ve boyna örtülen şal vesaire (L.N:668) (M.L.O:481).

Trablus şalı: Trablus Şam'da yapılan ipek kuşak sarılı beyazlı olup uçlarında uzun püsküllleri vardır (K.T:765).

Yaşmak: 1. Muhadderât-ı İslâmiyyenin sokakta ferace giydikleri vakit yüzlerine tutundukları ince beyaz tülbentten örtü ki biri yukarıdan ve biri aşağıdan gelir ki gözlerin önünde bir aralık bırakan iki parçadan ibarettir.2. Alelıtlak örtü, perde (K.T:1530) (L.O:417).

Yemeni: 1. Esasen Yemen'de yapılan veya Hint'te yapılıp Yemen tarikiyle gelen kalem-kârî şey, kalıpla basılıp el ile boyanmış tülbent ki mendil gibi kullanılır veya kadınlar tarafından başa bağlanırdı, 2. Kısa kenarlı kırmızı veya diğer renkte kaba pabuç ki hâlâ avam giyiyor: Yemeni giymek (K.T:1555) (L.N:755) (M.L.O:537) (L.O:422).

Yüz örtüsü: Peçe, pûşîde, nikâb, lisâm, tavak, tutuk (L.O:303).

Tablo 11: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Örtüleri

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntahabât-ı Lügat-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Baş örtüsü (Tür.)	+	-	-	+
Baş sargısı (Tür.)	-	-	-	+
Boğazlık (Tür.)	-	-	-	+
Bohça (Tür.)	+	-	-	+
Bohça şal (Tür.+Far.)	-	-	-	+
Boyun atkısı (Tür.)	+	-	-	+
Boyunluk (Tür.)	+	-	-	+
Burka (Ar.)	-	-	-	+
Bürka (Ar.)	-	-	+	-
Bürünmek (Tür.)	+	-	-	+

Cünne (Ar.)	-	+	-	-
Çit (Tür.)	+	-	+	+
Çit baş yemeni (Tür.)+(Tür.)+(Ar.)	-	-	-	+
Destâr (Far.)	+	+	+	+
Dülbend (Far.)	+	-	-	-
Dülbent yahut tülbend (Far.)	+	-	+	+
Erdiye(t) (Ar.)	-	+	+	-
Fıçı çemberi (Lat.)+(Far.)	-	-	-	+
Gaz (Fra.)	+	-	-	+
Gevher-tâb (Far.)	-	+	-	-
Hassa (Ar.)	-	-	-	+
Isâbe (Ar.)	+	+	-	-
Kelle-pûş (Far.)+(Far.)	+	-	+	+
Kınâ (Ar.)	-	+	+	-
Külâh (Ar.)	+	+	+	+
Küleh (Ar.)	+	+	+	-
Lâle (Far.)	-	-	-	+
Lisâm (Ar.)	+	+	-	+
Makrama (İng.)	+	-	-	+
Maske (Fra.)	-	+	-	-
Mermerşahi (Yun.)+(Far.)	+	-	-	+
Mestur (Ar.)	+	+	-	+
Mıkna/mıknaa (Ar.)	-	+	-	-
Mi'kab (Ar.)	-	-	+	-
Micer (Ar.)	-	+	+	-
Namaz bezi (Far.)+(Ar.)	+	-	-	-

Nikap (Ar.)	+	+	+	+
Peçe (Far.)	+	-	-	+
Perde (Far.)	+	+	+	+
Pûş (Far.)	-	-	-	+
Pûşîde (Far.)	+	-	+	+
Ridâ (Ar.)	+	+	+	+
Rû-pûş (Far.)	-	+	+	-
Sâbil (Ar.)	-	-	-	+
Sakankur (Ar.)	+	+	+	+
Sarık (Tür.)	+	-	-	+
Ser örtüsü (Far.)+(Tür.)	-	-	-	+
Serpuş (ser-pûş) (Far.)	+	+	+	+
Südl ?	-	-	+	-
Şal (Far.)	+	-	+	+
Şâme (Far.)	-	-	+	-
Şapka (Ar.)	+	-	-	+
Şemle (Ar.)	-	-	-	+
Takıye (Ar.)	-	-	+	-
Taylasan (Ar.)	-	+	+	-
Trablus şalı (?+Far.)	+	-	-	-
Yaşmak (Tür.)	+	-	-	+
Yemeni (Ar.)	+	+	+	+
Yüz örtüsü (Tür.)	-	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
59	32	21	24	40

Yukarıda örtülerle ilgili toplam sözcük sayısı ve incelenen sözlüklerdeki sözcük sayısı verilmiştir.Aşağıda ise bu sözcüklerin kökenleri, yapıları ve hangi sözlüklerden alındığı ile sözcük sayıları verilip yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 7 tanedir: %11,86

Arapça kökenli 23 tane sözcük bulunmaktadır: %38,98

Farsça sözcük sayısı 12 tanedir: %20,33

İngilizce sözcük sayısı 1'dir: %1,69

Fransızca sözcük sayısı 1 tanedir :%1,69

Türkçe+Farsça şeklinde oluşan sözcük sayısı 1'dir: %1,69

Türkçe+Arapça şeklinde oluşanlar 1 tanedir: %1,69

Türkçe tamlama şeklinde oluşmuş sözcükler 4'dür: %6,77

Farsça tamlama şeklinde oluşmuş sözcükler 4 tanedir: %6,77

Farsça + Türkçe sözcük sayısı 1 tanedir : %1,69

Yunanca+Farsça tamlama 1 tanedir: %1,69

Sadece Kâmus-ı Türkî' de bulunan sözcük sayısı 3 tanedir: %5,08

Sadece Lügat-i Nâcî' de bulunanlar 4 tanedir: %6,77

Sadece Müntehabât-ı Lügat-i Osmâniyye'de bulunanlar 5 tanedir: %8,47

Sadece Lehçe-i Osmânî'de buluanlar 13 tanedir: %22,03

Kâmus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî 'de bulunanlar 1 tanedir: %1,69

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî' de bulunanlar 12 tanedir: %20,33

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de bulunanlar 5 tanedir: %8,47

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 8 tanedir: %13,55

Südl ve Trablus sözcüklerinin kökeni bulunamamıştır.

Başa örtülenler şöyle yer alır. *Baş örtüsü, baş sargısı, bohça (boğça), bohça şal, çit baş yemenisi, çit, destâr, dülbend, dülbent yahut tülbend, fiçı çemberi, gaz, gevher-tâb, hassa, ısâbe, kelle-pûş, külâh, küleh, lâle, makrama, mermerşahî, mıkna/mıknaa, mi'kab, micer, namaz bezi, sakankur, sarık, ser örtüsü, serpuş (ser-pûş), şâme, şemle, takıye, yemeni* sözcükleri yer alır. *Baş örtüsü* Türkçe tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Baş sargısı* Türkçe tamlamadır yalnızca Lehçe-i Osmânî'dir. *Bohça* sözcüğü Türkçe'dir Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bohça şal* Türkçe ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur yalnızca Lehçe-i Osmânî'de yer alır. *Çit baş yemenisi* tamlamadır "çit ve baş" sözcükleri Türkçe yemeni sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Çit* sözcüğü tek başına bir madde başı olup Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Destâr* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Dülbend* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de yer alır. *Dülbent yahut tülbent* olan madde başı da Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Fıçı çemberi* Latince ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gaz* sözcüğü Fransızca'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gevher-tâb* Farsça tamlamadır ve yalnızca Lügat-ı Nacî'de bulunur. *Hassa* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Isâbe* sözcüğü Arapçadır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Kelle-pûş* Farsça tamlamadır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Külah* ve *küleh* Arapça sözcüklerdir ve *külâh* sözcüğü dört sözlükte de bulunurken *küleh* Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Lâle* sözcüğü Farsça'dır ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Makrama* sözcüğü İngilizce'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mermerşahi* Yunanca ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşur Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mıknaa* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Mi'kab* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Micer* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Namaz bezi* Farsça ve Arapça sözcüklerinin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Sakankur* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Sarık* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ser örtüsü* tamlaması yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ser-pûş* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Şâme* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Şemle* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de yer alır. *Takıye* Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Yemeni* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Başa ve boyna örtülen örtüler anlamına gelen *taylasan* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Başa ve omza bağlananlar: *Cünne, erdiye(t)dir. Cünne* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Erdiyet* sözcüğü de Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Başa ve yüze örtülen örtülerden *kınâ* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Boyna örtülen örtüler *boğazlık, boyun atkısı, boyunluk, sâbil* sözcükleri yer alır. *Boğazlık* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.*Boyunluk* ve *boyunluk atkısı* sözcük ve tamlaması Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sâbil* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Omuza örtülenlerde *Trablus şalı ridâ, şal,* sözcükleri yer alır. *Ridâ* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Şal* sözcüğü Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Trablus şalı* tamlaması ise yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Yüz örtüsü anlamına gelen sözcükler *burka, bürka, lisâm, maske, mestur, nikap, peçe, perde, rû-pûş, südl, yaşmak, yüz örtüsü*dür. *Burka* ve *bürka* sözcükleri Arapça'dır farklı madde başları olarak yer alır. *Burka* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bürka* sözcüğü de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır. *Lisam* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Maske* sözcüğü Fransızca'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Mestur* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Nikap* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Peçe* sözcüğü de Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Rû-pûş* Farsça tamlamadır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Südl* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Yaşmak* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yüz örtüsü* Türkçe tamlama ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Diğer örtü anlamına gelen sözcükler *bürünmek, pûşîde*dir. *Bürünmek* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Pûşîde* sözcüğü Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur.

II.12. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN AKSESUARLARI

Aksesuar sözcüğü Türkçe Sözlük'te "Giysiyi bütünleyen çanta, kemer, şapka, eldiven, mücevher vb. eşya." (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde açıklanmıştır.

Bu kategoride kadınların süs malzemesi olarak kullandıkları eşyaların adlarının oluşturduğu söz varlığı ele alınacaktır. Öncelikle Türkçe'nin tarihi dönemlerinde bulunan kadın aksesuarlarından tespit edilenler aşağıda yer alır. Orhun Türkçesi döneminde *bediz*; Uygur Türkçesi'nde *bediz, bilbaġı, ėtig, idig, itig, küntėkü, kümüş, künük, monçuḳ, munçuġ-munçuḳ, ėrdini, üncü, yaratıġ, yinçü, yitruḳ*; Karahanlı Türkçesi döneminde ise *kur , bakan, bezek, kümüş, monçuḳ, boğmak, didim, küpe, ökmek, tolgağ, toku, yüncü, yüzük*; Kıpçak Türkçesi'nde *beliġab, kemer, ḳor, bezek, bizek, kümüş, kömiş, baġ, biker, bilezik, bilezük, boyun bağı, fidde, güher, küher, ḫalḫal, ısırḳa, ısraġa, kübe, küpe, irgeç, ḳılâde, sızġa, sim, ṭavḳ, toġa, yençü, yinçü, yüzük, ziynet*; Harezm Türkçesi'nde *asırġa, bediz, bend, içḳur, tâc, kögüzlük, ḳur, töşik, bezek, dürr, itiġ, kümüş, lülü, tersik, bilezik, bilezük, boğmak, boġmuġ, güher, ḳırañ, nigîn, sim, süs, yinçü, yüncü, zînet, ziynet, ziyenet*; Çağatay Türkçesi döneminde *ḳur, ısırḳa, inçü-inçi, titregüç, üncü*; Eski Anadolu Türkçesi döneminde *altun tas, ayaklı küpe, baş örtüsi, bel tolaması, bezek, bizeg, bilezük, bogmag, boğmak, boguldum, boncug, ditreyik, göher, güceymen, gücimen, gümiş, hotaz, incü, inçü-inçi, kol bağı inci, kur kuşak, kurma, kurşak, ḳuşak, sakandırık, sakanduruk, satuk, top* sözcükleri tespit edilmiştir. Bu tespit edilen sözcükler alfabetik olarak aşağıda yer almaktadır.

Altun tas: Altın taç (E.A.T.S:37).

Asırġa: Küpe (H.T.S:56).

Ėtig: Süs, bezek, tazyinat (E.U.T.S:78).

Ayaklı küpe: Salkım küpe (E.A.T.S:74).

Ėrdini: Mücevherat (E.U.T.S:192).

Baġ: Kuşak (K.T.S:21).

Bakan: Halka, toka (D.L.T: I, 399-11, 432-7).

Bediz: Süs, bezeme (E.U.T.S:36) (H.T.S:84).

Bel tolaması: Kuşak (E.A.T.S:108).

Beliġab: Kuşak, kemer (K.T.S:27).

Bend: Kuşak (H.T.S:88).

Bezek: Süs (D.L.T: I, 385-7, 412-8; II, 99-19) (K.T.S:29) (H.T.S:94) (E.A.T.S:116).

Bizeg: Süs (E.A.T.S:135).

Bizek: Süs, bezek (K.T.S:33).

Bilbağı: Belbağı, kuşak, kemer (E.U.T.S:42).

Biker: Elbisenin üzerine yapılan süs (K.T.S:30).

Bilezik: Bilezik (K.T.S:31) (H.T.S:97).

Bilezük: Bilezik (K.T.S:31) (D.L.T:I,518).

Bogmag: Kolye, gerdanlık (E.A.T.S:136).

Bogmak: Gerdanlık, gelin gerdanlığı (D.L.T: I, 466-24) (H.T.S:105) (E.A.T.S:136).

Boġmuġ: Gerdanlık, kolye (H.T.S:105).

Boguldum: Gerdanlık, kolye (E.A.T.S:136).

Boyun bağı: Gerdanlık (K.T.S:35).

Boncug: Boncuk (E.A.T.S:137).

Didim: Geline gerdek gecesi giydirilen taç (D.L.T: I, 397-20).

Ditreyik: Küpe (E.A.T.S:223).

Dürr: İnci (H.T.S:154).

İtiġ: Süs, ziynet (H.T.S:181).

Fidde: Gümüş (K.T.S:83).

Göher: İnci (E.A.T.S:305).

Güher: Mücevher (K.T.S:88)/mücevher, inci (H.T.S:202).

Güceymen: Gelin tacı (E.A.T.S:324).

Gücimen: Gelin tacı (E.A.T.S:324).

Gümiş: Gümüş (E.A.T.S:328).

Ḫalḫal: Arap kadınlarının ayak bileklerine taktıkları bilezik (K.T.S:90).

Hotaz: Hotoz, sorgu (E.A.T.S:355).

İçḳur: Kuşak, kemer, uçkur (H.T.S:249).

İdig: Süs, bezek, ziynet (E.U.T.S:89).

İncü: İnci (E.A.T.S:383).

İnçü-inçi: İncü manasındadır (Ç.T.S:239) (E.A.T.S:384).

Isırḳa:Küpe(K.T.S:102)/ısraġa(K.T.S:102)ısraġa~ısırġak~isirġa~sırġa,ısırġa~sızġa (Ç.T.S:190).

İrgeç: Arap kadınlarının takındıkları bir çeşit boncuk (K.T.S:113).

İtig: Süs, bezek, tezyinat (E.U.T.S:101).

Kemer: Kemer, kayış (K.T.S:137).

Ḳılâde: Gerdamlık (K.T.S:143).

Ḳırañ: İnci, ziynet eşyası (H.T.S:318).

Kol bağı inci: İnci bilezik, iri taneli boncuklardan yapılan bilezik (E.A.T.S:466).

Kolluk: Bileklik (H.T.S:97) (E.A.T.S:121) (E.A.T.S:153).

Ḳor: Bel bağı, kemer, kuşak (K.T.S:154).

Kögüzlük: Gerdanlık (H.T.S:340).

Kömiş: Gümüş (K.T.S:157).

Kur kuşak: Süslü kuşak (E.A.T.S:481).

Kurma: Kuşak, kemer (E.A.T.S:482).

Kurşak: Kuşak (E.A.T.S:482).

Ḳuşak: Kuşak, bele sarılan sargı (D.L.T:I324) (K.T.S:165) (E.A.T.S:483).

Ḳur: Kuşak, kemer (H.T.S:353) (Ç.T.S:686).

Kübe: Küpe (DLT:III.217) (K.T.S:166/169).

Küher : Cevher (K.T.S:167).

Kümüş: Gümüş (E.U.T.S:122) (D.L.T:I, 371-11.) (K.T.S:168) (H.T.S:362).

Küntekü: Gerdanlık, boyuna takılan süs (E.U.T.S:123).

Künük: Gümüş (E.U.T.S:123).

Lülü: İnci (H.T.S:371).

Monçuḳ: İnci (E.U.T.S:131) (D.L.T: I, 475-26; II, 123-17; III, 121-13).

Munçuġ-munçuḳ: Boncuk, mücevherat, kıymetsiz taş (E.U.T.S:132).

Nigîn:Yüzük (H.T.S:433).

Ökmek: Kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka (D.L.T:I, 105-15).

Sakandırık: Gerdanlık (E.A.T.S:579).

Sakanduruk: Gerdanlık (E.A.T.S:579).

Satuk: Mücevher (E.A.T.S:586).

Sızġa: Küpe (K.T.S:236).

Sim: Gümüş (K.T.S:237) (H.T.S:523).

Süs: Süs, bezek (H.T.S:541).

Tâc: Taç (H.T.S:556).

Ṭavḳ : Gerdanlık (K.T.S:266).

Tersik: Gerdanlık (H.T.S:586).

Titregüç: Avratların zinetidür, boyunlarına ve kulaklarına takarlar (Ç.T.S:424).

Tolgağ: Kadın küpesi (D.L.T:II, 288-3).

Toġa: Toka (K.T.S:278).

Toku: Toka, kemer tokası (D.L.T: III, 226-21).

Top: Burma bilezik (E.A.T.S:671).

Töşik: Gerdanlık (H.T.S:604).

Üncü: İnci (E.U.T.S:272).

Ünçü: İnçü, demek durr ma'nasındadır (Ç.T.S:309).

Yaratıġ: Süs, bezek, tezyinat (E.U.T.S:286).

Yinçü: İnci, mücevherat (E.U.T.S:297).

Yitruḳ: Süs, el süsü (E.U.T.S:300).

Yençü: İnci, inciler (K.T.S:318).

Yinçü: İnci (K.T.S:324) (H.T.S:687).

Yünçü: İnci (D.L.T: III, 279-6) (H.T.S:702).

Yüzük:Yüzük (D.L.T :III,18) (K.T.S:333).

Zînet: Süs, bezek (H.T.S:713).

Ziynet: Süs, zinet (K.T.S:338) (H.T.S:714).

Ziyenet: Ziynet, süs, bezek (H.T.S:714).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın aksesuarları söz varlığı alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Alınlık:Kadınların alına taktıkları altınlı ve elmaslı süs (K.T:53) (L.O:15).

Ârâyiş: Zinet, süs (K.T:27) (L.N:33) (M.L.O:23) (L.O:550).

Avize: Asma şamdan ve küpe (M.L.O:28).

Âvîze-i gûş: Küpe (K.T:59) (L.N:43).

Ayak bileziği: Arap karılarının ayaklarına taktıkları halka, halhal (K.T:333) (L.O:55).

Bezek: [<<bezemek>>ten] Süs, ziynet, ârâyiş, zîb (K.T:292) (L.O:52).

Bezen: 1. Süs, ziynet, zîb (K.T:292).

Bilezik: [Aslı:bilek yüzüğü] Kadınların süs için bileklerine taktıkları halka ki altın, gümüş, elmaslı veya sırçadan olur, sivâr, mi'sam (K.T:333) (L.O:54).

Boğmuk: Gerdanlık, kılâde (K.T:316) (L.O:58).

Boncuk: Kadın esvabına takılır siyah ve küçükleri de vardır, habbe (K.T:323).

Broş: Kadınların göğüse veya başa taktıkları mücevheratlı büyük iğne (K.T:290) /mücevherattan uzunca bir iğne ile takılır salkımlı bir nevi kadın zineti (L.N:73) (L.O:66).

Çalpara: Raks ederken parmaklara takıp çaldıkları zil (K.T:496) (L.O:86).

Çanta:Meşin veya kumaş kaplı ve açılıp kapanan yukarı tarafı demir pervazından mamul torba ile çekmece arasında mahfaza ki muhtelif büyüklükte envaı olup, esvap ve çamaşır, evrak, yiyecek, akçe vesaire taşımaya yarar (K.T:504) (L.O:87).

Destine: El bileziği (L.N:110).

Dudu burnu: Hotoz (L.O:125).

Elmas iğne: Takılacak mücevher (L.O:188).

Engüşter: Yüzük, yüzük halkası (K.T:181) (L.N:134) (L.O:603).

Esdâl: Sedller, perdeler ve iciden tertip olunan gerdanlıklar (M.L.O:89).

Etek bağı: Kadınların fistanlarını ferace ve çarşafın altından görünmemek için kaldırıp bele bağladıkları şerit veya kaytan (K.T:69) (L.O:140).

Etvâk: Tavklar, gerdanlıklar, halkalar (K.T:126) (L.N:141) (M.L.O:92) (L.O:608).

Firkete: Kadınların saçlarını tutmaya mahsus maşa gibi çatal ve tel veya bağa (K.T:1007) (L.O:148).

Gerdanlık: Kadınların gerdanına taktıkları inci ve altın vesaire dizileri, gerdan süsü, kılâde, tavk (K.T:1157) (L.O:156).

Gerden-bend: Boyun bağı (K.T:1157) (L.O:622)/Gerdene bağlanan şey, kılâde, gerdanlık (L.N: 171) (M.L.O:114).

Geysû-bend: Saç bağı (M.L.O:114).

Gümüş: [Hafr demek olan <<gömmek>>ten] Maruf kıymetli beyaz maden ki altından sonra olup evânî-i beytiyye ve kadın süsleri vesaire imaline ve sikke darbına yarar, fıdda, sîm (K.T:1214).

Güşvâr: Küpe, kurt (K.T:1205)/"gûşvâre" de denilir (L.N:177) (L.O:624).

Halhal: Halâhil.Arap nisasının ayaklarına taktıklar bilezik (K.T:586)/ Arabistan kadınlarının ayaklarına taktıkları zinet, ayak bileziği (L.N:192) (M.L.O:126) (L.O:628).

Haseki küpesi: Ahilya (L.O:260).

Hâtem: Yüzük (K.T:565) (L.N:209).

Hicl: Ayak bileziği (M.L.O:150).

Hilye: Hulâ. Süs, ziynet, zîb (K.T:558) (L.N:228) (M.L.O:151) (L.O:642).

Hotoz: [Aslı: Tķ. Kutaz] 1. Kadınların kendi saçlarından veya yemeni vesaire ile yaptıkları baş süsü ve kisvesi (K.T:592) (L.O:181).

Huliy: Hilyeler, zinet, mücevherat, koyum (K.T:558) (L.N:234) (L.O:644).

Ikd: Ukûd. 1. Gerdanlık, boğmuk, kılâde:ıkd-ı gevherin. 2. Dizilmiş cevahir ve inci vesaire, dizi, dizilmiş şey (K.T:943) (L.N:242) (L.O:649).

İğne: Başa veya göğüse sokulmak üzere iğneye takılı mücevher (K.T:245).

İklîl: Tac (L.N:262) (M.L.O:172).

İnci: Kabuğu sedef denilen istiridye cinsinden bir hayvân-ı bahrînin içinden çıkan maruf zıkıymet taneler ki kadınlarca esbâb- zînettendir, lü'lü', dür:İnci takmak, dizmek. – Pek beyaz ve küçük güzel dişlerden de kinaye olur (K.T:253).

Kalâ'id: Kılâdeler (K.T:1078) (L.N:309) (M.L.O:204) (L.O:685).

Kılâde: Gerdanlık (K.T:1077) (L.N:333) (M.L.O:218) (L.O:695).

Kurdele: [Fr. Kaytan demek olan Cordelleden galat] Bir iki ve nihayet dört beş parmak eninde ipek kumaş ki başlıca kadın esvabında fiyonk vesair süse müteallik şeylere yarar. [Nişan asmakta kullanılan gibi kalıncalarına şerit ve kordon derler.] (K.T:1094) (L.N:341).

Küpe: Kadınların kulağına astıkları süs, kurta, gûşvâr (K.T:1188) (L.O:260).

Lâle: Halkalı boyun zinciri (L.O:701)/Eskiden üserâ ve mücriminin boynuna takılan bir nevi demir halka (K.T:1234) (L.N:349).

Mengel: İncik bileziği, halhal. (K.T:1421) (L.O:277).

Mengûş: Küpe (K.T:1421) (L.N:403) (M.L.O:263).

Mıntıka(mintaka): Menâtık. Kuşak, kemer.(K.T:1417) mıntak/mıntaka:miyân-bend (K.T:1417) (L.N:423) (M.L.O:278) (L.O:728).

Miyân-bend: Kuşak, kemer, mıntıka. (L.N:432)(M.L.O:284)

Mücevher: Mücevhere. [<<cevher>> den smf.] Elmasla donanmış, elmaslı, murassa (K.T:1294) (L.N:464) (M.L.O:313) (L.O:744).

Mücevherat: Elmas vesair zıkıymet taşlarla müzeyyen takımlar (K.T:1294).

Netafe(t): Küpe ki kulak ziynetidir (M.L.O:382).

Nigîn: Yüzük (K.T:1471) (L.N:552) (M.L.O:385) (L.O:774).

Nitâk: Futa tabir olunan nesne ki karılar kuşanırlar ve kuşak, kemer ve kemer-gâh, bel, miyan (K.T:1462) (L.N:554) (M.L.O:388) (L.O:775).

Oya: [<<oymak>> tan] Kadın çamaşır ve esvabının vesair bazı şeylerin kenarına iğne ile yapılan veya hazır alınıp dikilen ipek veya keten ve iplikten oymalı süs, dantelâ: Yakası oyalı; oyalı yemeni. [Avrupa-kârî olanlarına ekseriya dantelâ denilip, oya ism-i Türkîsi yerlisine yani kadınlarımızın elle yaptıkları tarz-ı kadimine mahsus kalmıştır; hâlbuki hepsi oya olduğundan, ecnebi malıyla beraber bir ecnebi lügatinin de ithaline hacet yoktu.] (K.T:226) (L.O:295).

Özen bezen: Özenerek külfetle edilen sahte ziynet (K.T:292).

Pîrâye: Donatma, ziynet (K.T:366) (L.N:572) (M.L.O:402) (L.O:784).

Pirâyiş: Ziynet (L.O:784) (M.L.O:402).

Salkım küpe: Zincirlerle asılı birkaç taştan mürekkep küpe (K.T:810).

Ser-pîç: Başa takılan bir nevi cevahirli ziynet (M.L.O:437).

Sertaç: İfttihar, baş tacı (K.T:715) (L.O:833).

Sidl: Bi-ma'nâhü eyzan (südl) ve inciden tertip olunan sarkık gerdanlık (M.L.O:440).

Sivâr: Esvire, esâvir. Bilezik (K.T:739) (L.N:623).

Süs: Ziynet, zîb, bezek, ârâyiş (K.T:747) (L.O:356).

Şenâtir: Şentereler, ayak parmakları, ağır küpeler (L.O:826).

Taç: Gelinlerin başa koydukları murassa ziynet (K.T:371)/ hükümdarlarların giydikleri baş kisve-i mahsûsası.2. meşayihten olan zevatın giydikleri baş kisve-i mahsusası (L.N:647)/Padişahlık nişanı olup başına vazolunan ziynetli daire, iklîl ve külah, sikke, imame (M.L.O:467) (L.O:833).

Takım: Takılacak şey, süs için takılan mücevherat vesaire (K.T:867) (L.O:366).

Tarak: Kadınların saçlarını tutturmak ve bu vesile ile de süs için başlarına taktıkları tarak gibi ziynet aleti (K.T:879) (L.O:368).

Tavk: Etvâk. Gerdanlık, boyun ziyneti (K.T:902) (L.N: 667) (M.L.O:480) (L.O:841).

Tecemmül: Tecemmülât. [<<cemâl>> den mş. Tefa"ul] Süs, ziynet, zîb ü zîver.= cm. Ziynet ve dârât için ihtiyar olunan ağır kıymetli eşya (K.T:382) (L.N:674) (M.L.O:484) (L.O:844).

Tırâz: Üslûp, ruşen, zib, ziynet (K.T:878) (L.N:723) (M.L.O:512) (L.O:862).

Tîc: Taçlar, padişah taçları, iklîller (M.L.O:513).

Tîcân: Taçlar (K.T:456) (L.N:723) (M.L.O:513) (L.O:863).

Tiksâr: Taç, iklîl gibi halka (L.O:863).

Toka: Kopçalı, başlı halka (K.T:903) (L.O:382).

Yâre: Kadınların kollarına taktıkları bilezik. "ceriha" manasında Türkçe olduğundan meselâ "yâre-i kalb" gibi terkipler yanlıştır (L.N:753).

Yek-dâne: Bir nevi gerdanlık (L.N:754).

Yüzük: Parmağa takılan üstü elmas altın veya gümüş halka, hâtem engüşter (K.T:1563) (L.O:435)

Zeyn: Ziynet (K.T:694)/Bâkî'nin "hengâm-ı şeb ki küngüre-i kasr-ı âsmân/ zeyn olmış idi şu'lelenüp şem'-i ahterân" beytinde olduğu gibi "müzeyyen" manasında kullanılmaz olmuştur (L.N:767) (M.L.O:546) (L.O:888).

Zîb: Ziynet, düzgün, beze, bezek (K.T:693) (L.N:768) (M.L.O:547) (L.O:889).

Zîver: Bi-ma'nâhü eyzan (ziynet) (K.T:694) (L.N:769) (M.L.O:548) (L.O:890).

Ziynet: Bezek, süs, zîb: İlm ü kemâl sahibine zîb ü zeyn, zîb ü zînet verir; kadın gibi ziynetine mail olmak erkeğe yakışmaz (K.T:694) (M.L.O:549) (L.O:890).

Zuhref: Altın, zer, zeheb ve hüsün, revnak, letafet, ziynet (M.L.O:549).

Zuhruf: Yaldız, sathî nümâyiş, sahte zinet (K.T:683) (L.N:770).

Tablo 12: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Aksesuarları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Alınlık (Tür.)	+	-	-	+
Ârâyiş (Far.)	+	+	+	+
Avize (Far.)	-	-	+	-
Âvîze-i gûş (Far.)	+	+	-	-
Ayak bileziği (Tür.)	+	-	-	+
Bezek (Far.)	+	-	-	+
Bezen (Far.)	+	-	-	-
Bilezik (Tür.)	+	-	-	+
Boğmuk (Tür.)	+	-	-	+
Boncuk (Tür.)	+	-	-	-
Broş (Fr.)	+	+	-	+
Çalpara (Far.)	+	-	-	+
Çanta (Tür.)	+	-	-	+
Destine (Far.)	-	+	-	-
Dudu burnu (Erm.)+(Tür.)	-	-	-	+
Elmas iğne (Ar.) (Tür.)	-	-	-	+
Engüşter (Far.)	+	+	-	+
Esdâl (Ar.)	-	-	+	-
Etek bağı (Tür.)	+	-	-	+
Etvâk (Ar.)	+	+	+	+
Firkete (İta.)	+	-	-	+
Gerdanlık (Far.)	+	-	-	+
Gerden-bend (Far.)	+	+	+	+
Geysû-bend (Far.)	-	-	+	-

Gümüş (Tür.)	+	-	-	-
Güşvâr(Far.)	+	+	-	+
Halhal (Ar.)	+	+	+	+
Haseki küpesi (Far.)+(Tür.)	-	-	-	+
Hâtem (Ar.)	+	+	-	-
Hicl	-	-	+	-
Hilye (Ar.)	+	+	+	+
Hotoz (Tür.)	+	-	-	+
Huliy (Ar.)	+	+	-	+
Ikd (Ar.)	+	+	-	+
İğne (Tür.)	+	-	-	-
İklîl (Ar.)	-	+	+	-
İnci (Çin.)	+	-	-	-
kalâ'id (Ar.)	+	+	+	+
Kılâde (Ar.)	+	+	+	+
Kurdele (Fra.)	+	+	-	-
Küpe (Tür.)	+	-	-	+
Lâle (Far.)	+	+	-	+
Mengel	+	-	-	+
Mengûş (Far.)	+	+	+	-
Mıntıka(mintaka) (Ar.)	+	+	+	+
Miyân-bend (Far.)	-	+	+	-
Mücevher (Ar.)	+	+	+	+
Mücevherat (Ar.)	+	-	-	-
Netafe(t)	-	-	+	-
Nigîn (Far.)	+	+	+	+
Nitâk (Ar.)	+	+	+	+
Oya (Yun.)	+	-	-	+
Özen bezen (Tür.)	+	-	-	-
Pîrâye (Far.)	+	+	+	+

Pirâyiş (Far.)	-	-	+	+
Salkım küpe (Tür.)	+	-	-	-
Ser-pîç (Far.)	-	-	+	-
Sertaç (Far.)	+	-	-	+
Sidl (Ar.)	-	-	+	-
Sivâr (Ar.)	+	+	-	-
Süs (Lat.)	+	-	-	+
Şenâtir	-	-	-	+
Taç (Far.)	+	+	+	+
Takım (Ar.)	+	-	-	+
Tarak	+	-	-	+
Tavk (Ar.)	+	+	+	+
Tecemmül (Ar.)	+	+	+	+
Tırâz (Far.)	+	+	+	+
Tîc (Ar.)	-	-	+	-
Tîcân (Ar.)	+	+	+	+
Tiksâr	-	-	-	+
Toka (Tür.)	+	-	-	+
Yâre (Far.)	-	+	-	-
Yek-dâne (Far.)	-	+	-	-
Yüzük (Tür.)	+	-	-	+
Zeyn (Ar.)	+	+	+	+
Zîb (Ar.)	+	+	+	+
Zîver (Far.)	+	+	+	+
Ziynet (Ar.)	+	-	+	+
Zuhref (Ar.)	+	+	+	+
Zuhruf (Ar.)	+	+	-	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
81	62	38	34	54

Yukarıda aksesuarlarla ilgili toplam sözcük sayısı ve incelenen sözlüklere dağılımı verilmiştir. Aşağıda ise alıntı sözcük sayısı, tamlamalar, sözlük karşılaştırmaları ve bu sözcüklerin yüzdelik oranları bulunur.

Türkçe sözcük sayısı 12'dir: %14,63

Arapça sözcük sayısı 25'dir: %30,86

Farsça sözcük sayısı 20'dir: %24,69

Çince sözcük sayısı 1'dir: %1,23

Franszca sözcük sayısı 2'dir: %2,46

İtalyanca sözcük sayısı 1'dir: %1,23

Yunanca 1 tane sözcük bulunur: %1,23

Latince sözcük sayısı 1'dir: %1,23

Türkçe tamlamalar 2'dir: %2,46

Farsça tamlamaların sayısı 6'dır: %7,40

Farsça+ Türkçe şeklinde oluşmuş tamlamaların sayısı 2 tanedir: % 2,46

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 8 'dir: % 9,75

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 3 tanedir: % 3,70

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de bulunanlar 8 'dir: %9,87

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de 5 tane sözcük bulunur: % 6,17

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunanla 5 tanedir: %6,17

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmâni'de bulunanlar 20 tanedir: %24,69

Lügat-ı Nacî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 2 tane sözcük bulunur: %2,46

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 1'dir: %1,23

Kamus-ı Türkî , Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 6 tanedir: %7, 40

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 21 tanedir: %25,92

Süs-takı anlamına gelen sözcükler *ârâyiş, bezek, bezen, çalpara, gümüş, hilye, huliy, inci, mücevher, mücevherat, özen bezen, pîrâye, pirâyiş, süs, takım, tecemmül, tırâz, zeyn, zîb, zîver, ziynet, zuhref, zuhruf* tur. *Ârâyiş* sözcüğü Farsça'dır dört sözlükte de bulunur. *Bezek* Farsça bir sözcüktür Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bezen* sözcüğü Farsça'dır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Özen bezen* ikilemesi yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Çalpara* Farsça'dır Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gümüş* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hilye* ve *huliy* sözcükleri Arapça'dır ve aynı kökten gelmiştir. *Hilye* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Huliy* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *İnci* Çince bir sözcüktür ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Mücevher* ve *mücevherat* aynı köktendir. *Mücevherat* "mücevherler" demek olup Arapça'dır *mücevher* dört sözlükte de bulunur. *Mücevherât* yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Takım* sözcüğü de mücevherler takılarla aynı anlamdadır Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Pirâye* ve *pirâyiş* aynı kökten türemiş Farsça sözcükleridir. *Pirâye* sözcüğü dört sözlükte de bulunur ve *pirâyiş* sözcüğü de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Süs* sözcüğü Latince olup Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Tecemmül* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Tırâz* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Zuhref ve *zuhruf* sözcükleri aynı kökten türemiş sözcüklerdir ve Arapçadır. *Zuhref* sözcüğü dört sözlükte de bulunurken *zuhruf* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Zîb sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Zeyn ve *ziynet* sözcükleri Arapça'dır ve aynı kökten türemiştir. *Zeyn* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Ziynet* ise Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur.

Bilezik anlamına gelen sözcükler *bilezik, destine, sivâr, yâre*dir. *Bilezik* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Destine* Farsça'dır yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Sivâr* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Yâre* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Küpe anlamına gelen sözcükler *avize, âvîze-i gûş, güşvâr, haseki küpesi, küpe, mengûş, netafe(t), salkım küpe, şenâtir* böyledir. *Âvize* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Âvize-gûş* tamlaması Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Güşvâr* sözcüğü Farsça'dır Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Haseki küpesi* tamlaması Farsça ve Türkçe'nin birleşmesiyle oluşur. Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Küpe* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mengûş* Frasça'dır Lehçe-i Osmânî'nin dışındaki sözlüklerde bulunur. *Netafet* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Salkım küpe* Türkçe bir sıfat tamlamasıdır. Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Şenatir* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kolye anlamına gelen *boğmuk, esdâl, etvâk, gerdanlık, gerden-bend, ıkd, kalâ'id, kılâde, lâle, sidl, tavk, yek-dâne* sözcükleri bulunur. *Boğmuk* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Esdâl* ve *sidl* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça'dır. İkisi de Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Etvak, tavk* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Etvâk* ve *tavk* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Ikd, kalâ'id* ve *kılâde* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça'dır. *Ikd* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'nin dışındaki sözlüklerde bulunur. *Kalâ'id* ve *kılâde* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Gerdanlık, gerden-bend* sözcükleri Farsça'dır. *Gerdanlık* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gerden-bend* tamlaması dört sözlükte de bulunur. *Lâle* Farsça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Yek-dâne* Farsça tamlamadır ve yalnızca Lügat-ı Nâci'de bulunur.

Halhal anlamına gelen *ayak bileziği, halhal, hicl, mengel* sözcükleri yer alır. *Ayak bileziği* Türkçe bir tamlamadır Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Halhal* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Hicl* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mengel* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kıyafeti süslemek için takılan malzemeler *boncuk, broş, elmas iğne, iğne, oya* sözcükleri şeklinde bulunur. *Boncuk* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Broş* sözcüğü Fransızca'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *İğne* sözcüğü Türkçe'dir ve *elmas iğne* sıfat tamlaması da elmas Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuştur. *Elmas iğne* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

İğne sözcüğüde yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Oya* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Başa takılan aksesuarlar *alınlık, dudu burnu, hotoz, iklîl, ser-pîç, sertaç, taç, tîc, tîcân* şeklinde yer alır. *Alınlık* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dudu burnu* Farsça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de yer alır. *Hotoz* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmanî'de bulunur. *İklil* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ser-pîç* Farsça bir tamalama olup yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sertaç* Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Taç* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Tîc* Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Tîcân* sözcüğü Arapça olup dört sözlükte de bulunur.

Yüzük anlamına gelen sözcükler *engüşter, hâtem, nigîn, yüzük* şeklinde yer alır. *Engüşter* sözcüğü Farsça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Hâtem* sözcüğü Arapça olup Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Nigîn* sözcüğü de Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Yüzük* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kuşak-kemer anlamında *etek bağı, kurdele, mıntıka(mintaka), miyân-bend, nitâk* sözcükleri yer alır. *Etek bağı* Türkçe bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kurdele* sözcüğü Fransızca olmanın yanında Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Miyan-bend* Farsça bir tamlamadır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Nitak* ve *mıntıka/mintaka* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Mıntıka/mintaka* ve *nitak* sözcükleri dört sözlükte de bulunur.

Diğer aksesuarlar *çanta, firkete, geysû-bend, tarak, toka*dır. *Çanta* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Firkete* sözcüğü İtalyanca kökenlidir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Geysû-bend* Farsça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Tarak* sözcüğü de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Toka* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.13. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE MAKYAJ MALZEMELERİ

Fransızca "maquillage" kelimesinden Türkçeye geçmiş olan "makyaj" terimi, yüzü güzelleştirmek için kaş, göz, kirpikler, yanak ve dudaklara çeşitli maddeler sürülerek yapılan işlemin adıdır (TDK 2005:1334). Eskiden makyaja "yüz yazmak" denilmiştir. Reşat Ekrem Koçu "yüz yazmak" hakkında şu bilgileri veriyor: "Eski Türk kadınının süslenmesinde allıklı, aklıklı, rastıklı, sürmesi, yapma lâden benli yüz makyajı karşılığı kullanılmış bir deyimdir. Hünerli, zevkli kızlar, kadınlar yüzlerini kendileri yazarlardı. Ham elliler ise, bu işte bilgisi kabul edilmiş kadınlara başvururlardı (Koçu 1967 :248). Türkçede "yüz yazmacısı" olarak adlandırılan bu kadınlara Arapçada "mâşıta" veya "meşşâta" denir..

Osmanlı kadınının "beyaz"lığını sokağa çıkmadığı için güneş yüzü görmemeye bağlar Thevenot ve şöyle der: "Türkiye'de kadınlar, güzel kusursuz ve beyazdırlar, çünkü sokağa az çıkarlar ve dışarıya çıktıkları zaman da örtülüdürler. Onlar tabii güzelliklerine suni ilaveler yaparlar. Kendilerine çekicilik vermek için kaş ve kirpiklerini sürme dedikleri siyah renkli bir maddeyle boyarlar. Tırnaklarına koyu kırmızı renkli kına dedikleri maddeyi sürerler." (Altunbay 2015:55).

Kadınların makyaj malzemeleri Türkçe'nin tarihi dönemlerindeki sözcükler şu şekildedir.Karahanlı Türkçesi döneminde *bezek, enğlik, kirşen, üstübeç*; Kıpçak Türkçesi döneminde *bezevü, enlik, sürme;* Harezm Türkçesi döneminde *kirşen, sürme*; Çağatay Türkçesi döneminde *enilik, tüzlük* Eski Anadolu Türkçesi'nde *aglık, ağlık, düzgün* sözcükleri bulunur.Bu sözcükler alfabetik olarak aşağıda sıralanmıştır.

Aglık: Allık, pudra (E.A.T.S:22).

Ağlık: Üstübeç, yüze sürülen beyaz makyaj malzemesi (E.A.T.S:26).

Düzgün: Allık, aklık, yüz boyası (E.A.T.S:248).

Bezevü: Yüze sürüle aklık (K.T.S:29)/ bezek şekli bulunmaktadır (D.L.T:IV86).

Enilik: Kadınların kullandıkları kırmızı yüz boyası, allık (DLT:I,115) (K.T.S:73/74) (Ç.T.S:241).

Kirşen: Kadınların yüzlerine sürdükleri pudra (D.L.T:II-353) (K.T.S:150) .

Sürme: Göze çekilen sürme (K.T.S:246) (H.T.S:540).

Opa: Kadınların yüzlerine sürdükleri düzgün "üstübeç" (D.L.T :I, 86) .

Tüzlük: Rastık (Ç.T.S:471).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan makyaj malzemelerine ait sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Al: Kadınların yüze sürdükleri pembe düzgün (K.T:47).

Âlgûne: Kadınların yüzlerine sürdükleri pembe düzgün, kızlık (K.T:52) (L.N:27) (M.L.O:19).

Allık: Kadınların yüze sürdükleri al düzgün (K.T:52).

Düzgün: Kadınların yüzlerine sürdükleri ak ve kızıl (K.T:625) (L.O:128).

Gül-gûne: Bir nevi kadın düzgünü (L.N:178) (M.L.O:118).

Hâlî: Düzgün, pîrâye takınıcı, kendini donatıcı (M.L.O:126).

İktihâl: Kuhl, sürme çekmek (L.O:658).

Kehâl: Göze çekilen sürme (M.L.O:213).

Kühl: Süs için göz kenarına sürülmüş boya, sürme (K.T:1151) (L.N:343) /kuhl (M.L.O. :223) (L.O:699).

Mil: Göze sürme sürmeye mahsus kemikten veya fil dişinden düz hilâl (K.T:1443) (L.N:428).

Rastık: Kaşa sürdükleri madenî kara boya, vesme (K.T:654) (L.O:323) (L.O:789).

Sûde-rû: Rû-sûde, yüzü sürülmüş olan (M.L.O:444).

Sürme: Göz kenarlarına ve kirpiklere sürülen siyah boya ki en ziyade Araplarca mer'î olup erkekler tarafından dahi kullanılır, kühl (K.T:719/744) (L.N: 628) (M.L.O:449) (L.O:355).

Yüz yazısı: Köylerde gelinin yüzüne sürdükleri boyalar ve yapıştırdıkları teller ve pullar (K.T:1528).

Zîb: Ziynet, düzgün, beze, bezek (M.L.O:547).

Tablo 13: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Makyaj Malzemeleri

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Al (Tür.)	+	-	-	-
Âlgûne (Far.)	+	+	+	-
Allık (Tür.)	+	-	-	-
Düzgün (Tür.)	+	-	-	+
Gül-gûne (Far.)	-	+	+	-
Hâlî (Ar.)	-	-	+	-
İktihâl (Ar.)	-	-	-	+
Kehâl (Ar.)	-	-	+	-
Kühl (Ar.)	+	+	+	+
Mil (Ar.)	+	+	-	-
Rastık (Far.)	+	-	-	+
Sûde-rû (Far.)	-	-	+	-
Sürme (Ar.)	+	+	+	+
Yüz yazısı (Tür.)	+	-	-	-
Zîb (Ar.)	-	-	+	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
15	9	5	8	5

Yukarıda makyajla ilgili sözcüklerin toplam sayısı ve incelenen sözlüklerdeki sayıları verilmiştir. Aşağıda bu sözcükler kökenleri, yapısı ve sözlüklerdeki ortak ve farklı sözcük sayısıyla yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 2'dür: %18,75

Arapça sözcük sayısı 7'dir: %46,66

Farsça sözcük sayısı 1'dir: %6,25

Türkçe tamlama sayısı 1'dir: %6,25

Farsça tamlama 3 tanedir: %18,75

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunanlar 3 tanedir: %18,75

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 4 sözcük bulunur: %25

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de 1 tane sözcük bulunur: %6,25

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de 2 tane sözcük bulunur: %12,50

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de 2 tane sözcük bulunur: %12,50

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye de bulunan 1 sözcük vardır: %6,25

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye 'de bulunan sayısı 1'dir: %6,25

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 1 tanedir: %6,25

Yüze sürülen malzemelerinden *al, âlgûne, allık, düzgün, gül-gûne, hâlî, sûde-rû, yüz yazısı, zîb* sözcükleri yer alır. *Al* ve *allık* sözcükleri Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Âlgûne* sözcüğü Farsça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Gul-gûne* Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî ile Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Düzgün* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hâlî* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sûde-rû* Farsça tamlamadır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Yüz yazısı*

Türkçe tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Zîb* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Göze sürülen *iktihâl, kehâl, kühl, mil, sürme,* sözcükleri yer alır. *İktihal, kehal, kühl* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *İktihal* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kehâl* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Kühl* sözcüğü de dört sözlükte bulunur. *Sürme* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Mil* sözcüğü de Arapçadır. Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Kaşa sürülen makyaj malzemesi olan *rastık* sözcüğü Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.14. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADINI İLGİLENDİREN KÜLTÜREL SÖZ VARLIĞI

Kültür sözcüğü Türkçe Sözlük'te "1. Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.2. Bir topluma veya halk topluluğuna özgü düşünce ve sanat eserlerinin bütünü." (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde tanımlanmıştır.

Türk toplumunun kültürünü, geleneğini, anânelerini yansıtan Türkçe'nin tarihi dönemlerinden itibaren tespit edilen sözcükler şu şekildedir. Uygur Türkçesi'nde *ḳızaşı, şımnanç, şnanç* Karahanlı Türkçesi'nde *bodhuğ, didek, ḳalın, sep*; Kıpçak Türkçesi'nde *cihâz, iseb, kabîn, ḳalın, kirtek, mehr*; Harezm Türkçesi'nde *ḥına, ḳına, kâbîn, ḳalın, mehr*; Eski Anadolu Türkçesi'nde *ḥına, gerdek yeri, ḳına, ḳalın, kalınglık, saçı, tuvah, tuvak* sözcükleri bulunur. Bu sözcükler aşağıda olduğu gibi alfabetik olarak verilmiştir.

Bodhuğ: Boya; kına (D.L.T: II, 11-3, 304-23).

Didek: Gelin giderken yat kimselere görünmemek için örtülen örtü (D.L.T:I, 408-11).

Cihâz: Çeyiz (K.T.S:43).

Ḥına: Kına (H.T.S:228) (E.A.T.S:349).

Gerdek yeri: Gelin odası (E.A.T.S:292).

İseb: Gelin çeyizi (K.T.S:114).

Ḳına: Kına (H.T.S:317) (E.A.T.S:450).

Kâbîn: Ağırlık, mehir (K.T.S:121) (H.T.S:277).

Ḳalın:Çeyiz(D.L.T:III, 371-18, 371-20, 372-3) (K.T.S:124) (H.T.S:283) (E.A.T.S:409).

Kalınglık: Mehir, nikâh bedeli (E.A.T.S:409).

Ḳızaşı: Düğün, düğün ziyafeti, düğün şöleni, toy (E.U.T.S:178).

Kirtek: Gerdek, gerdek odası (K.T.S:150).

Mehr: Kadına erkek tarafından verilen nikâh bedeli (K.T.S:179) (H.T.S:382).

Saçı: Gelinin başına saçılan bozuk para (E.A.T.S:574).

Sep: Gelinin malı olan çeyiz (D.L.T:I, 319-6).

Şımnanç: Rahibe, zahide (E.U.T.S:217) Şnanç (E.U.T.S:218).

Tuvah: Duvak (E.A.T.S:684).

Tuvak: Duvak, peçe (E.A.T.S:684).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadını ilgilendiren kültürel sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Ağırlık: Geline verilen mihr-i mu'accel akçesi, kâbîn (K.T:40) (L.O:9).

Al basmak: Loğusalara musallat olan bir nevi yılancığa utulmak (KT:267).

Al: Ekser loğusalara arız olan bir nevi yılancık:al bastı (K.T:47).

Arûsî: Gelinlik ve düğün (M.L.O:24) (L.O:550).

Avrat pazarı: Vaktiyle cariye pazarı[el-yevm istanbul'da bir mahallenin ismidir (K.T:955).

Bağırdak: Âdet görmüş kadınların tutundukları bez (K.T:269).

Baş kundağı: Zenânın toplu, sade başı (L.O:254).

Cihaz (çeyiz): Gelinin pederi evinden kocası evine ve beraberinde getirdiği elbise ve eşya ve takımlar.[lisanımızda en müstameli bu olup zebanzedi:cehiz] (K.T:488)/ "tezyinat" makamında da kullanılır. Uslûb-ı Fârsî üzere "cehiz" suretinde dahi irat olunabilir.kesr ile de lügattir (L.N:100) (M.L.O:59).

Çeyiz: Gelinin levâzımat ve tetimmâtı (K.T:525) (M.L.O:66) (L.O:95)

Dağarcık(tağarcık): Köylü kadınların çocuklarını koyup omuzladıkları meşin torba (K.T:864) (L.O:107).

Dest-peymân: Damadın geline verdiği ağırlık hediyesi (M.L.O:73).

Dokurcın: Gelin çeyizi kafesi (K.T:903).

Duvak: Gelinin veya yeni doğmuş çocuğun başına takılıp yüzünü örten tülden ve telli süslü örtü (K.T:622) (L.O:126).

Ergenlik: Dul kadın bekâra vardığında bekârlık hakkı olarak verdiği hediye (K.T:91).

Gelin dokurcunu: Çeyiz kafesi (L.O:120).

Gelin duvağı: Müzeyyen yüz perdesi (L.O:154)/ Tutuk, nikab, mukanna'a (L.O:126).

Gelin eşyası: Çeyiz (L.O:154).

Gerdek gecesi: Zifaf gecesi (K.T:1157).

Gerdek: Zar, gerilmiş, gelin odası, haclegâh-ı arûs (K.T:1157) (L.O:156).

Görümlük: Güveyin geline taktığı yüz görümü hediyesi (K.T:1198).

Hacle: Gelin odası, gerdek [Zaten mahal beyan ettiğinden, <<haclegâh>> demek abestir.] (K.T:541) (L.N:184) (M.L.O:122) (L.O:626).

Harem: İslâm evlerinin kadınlara mahsus dairesi (K.T:545) (L.N:200) (M.L.O:131).

Harem-serâ-y: Harem dairesi (K.T:546) /kadınlara mahsus dâ'ire-i fâhire (L.N:200).

Hınnâ: Kına, saç ve sakala kadınların parmaklarının uçlarına sürdükleri maruf sarımtırak pembe boya ve bunun esası olan toz (K.T:560).

İddet: Karı kocasından boşanır ise yüz gün, kocası vefat eder ise yüz otuz günden ibaret olan müddet ki o müddet zarfında mezkûre karı başka kocaya akd-i nikâh olunmaz (K.T:929) (M.L.O:165) (L.O:653).

İhtitâb [<<hitbe>>den mş. İfti'âl] Nikâhla isteme, kız veya kadını tezevvüce talip olma (K.T:80) (L.N:259) (M.L.O:170) (L.O:657).

İmam evi: Mukaddema kadın tevfikhanesi (K.T:162) (L.O:661).

Kâbîn: Akit esnasında zevç tarafından zevceye taahhüt olunan nikâh akçesi ki müfârakat takdirinde itasına mecburdur, mihr-i mü'eccel (K.T:1136) (L.N:304) (M.L.O:202) (L.O:683).

Kafes: Tekke ve cami gibi yerlerde kadınlara mahsus mahal ki kafesle ayrılmış olur (K.T:1077).

Kına gecesi: Gelin olacak kıza kına koydukları gece ki vaktiyle düğünün eyyam-ı ma'dûdesinden idi (K.T:1083).

Kına gecesi: Vaktiyle geline kına sürdükleri gece (K.T:1222).

Kına: [Ar. <<hınnâ>>dan galat] Cezîretü'l-Arab'da hasıl olan bir nevi nebat ki kurusunun tozu kadınların parmak uçlarını ve ihtiyarların saç ve sakallarını kırmızımsı bir renkte boyamalarına yarar (K.T:1083) (L.N:333) (M.L.O:219) (L.O:233).

Kundak: Kadınların yemeniye sararak sade baş bağlamaları (K.T:1116).

Kundaklamak: (Kadın başını) sade yemeni ile ve saçlarını yemeninin içine toplayarak bağlamak (KT:1116) (L.O:254).

Memhûre: Mehri yani bedel-i nikâhı verilmiş kadın (L.N:400) (M.L.O:261).

Mihr (mehr): Mühür. [<<mîm>>in kesriyle galattır.] Esnâ-yı münâkehada zevç tarafından zevceye tayin olunan akçe ki iki nevi olup <<mehr-i mu'accel>> müfârakat veya vefat vukuunda verilmesi iktiza eden meblâğdan ibarettir, nikâhlık, kalın, kâbîn (K.T:1436) (L.N:395) (M.L.O:257) (L.O:729).

Mihr-i mu'accel: Ağırlık, sadak, gaybet (L.N:395) (L.O:729).

Mihr-i mü'eccel: Müfârakat vukuunda zevceye verilmek üzere akd-i nikâh esnasında tayin olunan meblâğ (K.T:1426) (L.N:395) (L.O:729).

Mühûr: Mehrler, kâbinler, nikâh akçeleri (M.L.O:318).

Nahl: Bal mumundan mamul ağaç taklidi ki bilâhare gelin odasına konmak üzere gelinin önünde getirilir ve masnû' meyveler ve şükûfeler ile ve altın veya gümüş varaklar ile tezyin olunur idi (K.T:1455) (L.N:531).

Nihle(t): Zevceye verilen mehir ve kâbîn ve dava, iddia (M.L.O:385).

Nuhl: Nihleler, zevceye verilen mehir ve kâbînler ve davalar, iddialar (M.L.O:389).

Rahibe kızlar: Bacılar (L.O:788).

Rahibe: [Lügat-i müvellede] Manastırda oturan Hristiyan uhrevî kız, tarike-i dünyâ (K.T:657).

Raht-ı arûs: Gelin eşyası, çeyiz takımı (L.O:788).

Saçı: 1. Gelinin başına serpilmesi mutat olan akçe ve darı vesaire. 2. Taşrada geline verilen hediye (K.T:801) (L.O:325).

Sadâk: Zevce mihhri, kâbîn, nikâh bedeli (K.T:821) (M.L.O :420) (L.O:798).

Sağdıç: Gelinin sağında giden kılavuz kadın, yenge (K.T:806) (L.O:326).

Sırça: Gelinlere takılan camdan tel, renkli camdan boncuk envaı (K.T:715) (L.O:343).

Tel: Altın ya gümüş veyahut bakır vesaireden iplik gibi ince dökülmüş şey ki gelin süsü olur ve nakış işlemede kullanılır (K.T:432) (L.O:375).

Yapık: Gelinin yüzüne yapıştırdıkları yufka elmas (K.T:1522) /yapuk (L.O:415).

Yapıştırma: Gelinin yüzüne yapıştırdıkları yufka elmas vesaire (K.T:1521).

Yüz görümü: Güveyinin geline görümlük alması, hediyesi (K.T:1198) (L.O:164).

Zenâne: Zenne, harem dairesi kadın harcı şey (L.O:887) (M.L.O:544).

Tablo 14: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadını İlgilendiren Kültürel Söz Varlığı

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügat-ı Osmânî**	**Lehçe-i Osmânî**
Ağırlık (Tür.)	+	-	-	+
AL (Tür.)	+	-	-	-
Al basmak (Tür.)	+	-	-	-

Arûsî (Ar.)	-	-	+	+
Avrat pazarı (Ar.+Far.)	+	-	-	-
Bağırdak (Tür.)	+	-	-	-
Baş kundağı (Tü.)(Yun.)	-	-	-	+
Cihaz (çeyiz) (Ar.)	+	+	+	-
Çeyiz (Ar.)	+	-	+	+
Dağarcık	+	-	-	+
dest-peymân (Far.+Far.)	-	-	+	-
Dokurcın (Tür.)	+	-	-	-
Duvak (Tür.)	+	-	-	+
Ergenlik (Tür.)	+	-	-	-
Gelin dokurcını	-	-	-	+
Gelin duvağı (Tür.)	-	-	-	+
Gelin eşyası (Tür.)+(Ar.)	-	-	-	+
Gerdek	-	-	-	+
Gerdek gecesi	+	-	-	-
Görümlük (Tür.)	+	-	-	-
Hacle (Ar.)	+	+	+	+
Harem (Ar.)	+	+	+	-
Harem-serâ-y (Ar.+ Far.)	+	+	-	-
Hınnâ (Ar.)	+	-	-	-
İddet (Ar.)	+	-	+	+
İhtitâb (Ar.)	+	+	+	+
İmam evi (Ar.+Tür.)	+	-	-	+
Kâbîn (Far.)	+	+	+	+
Kafes (Ar.)	+	-	-	-
Kına (Ar.)	+	+	+	+
Kına gecesi (Ar.+Tür.)	+	-	-	-

Kına gecesi (Ar.+Tür.)	+	-	-	-
Kundak (Yun.)	+	-	-	-
Kundaklamak (Yun.)	+	-	-	+
Memhûre (Ar.)	-	+	+	-
Mihr (mehr) (Ar.)	+	+	+	+
Mihr-i mu'accel (Ar.)	-	+	-	+
Mihr-i mü'eccel (Ar.)	+	+	-	+
Mühûr (Ar.)	-	-	+	-
Nahl (Ar.)	+	+	-	-
Nihle(t) (Ar.)	-	-	+	-
Nuhl (Ar.)	-	-	+	-
Rahibe (Ar.)	+	-	-	-
Rahibe kızlar	-	-	-	+
Raht-ı arûs (Ar.)	-	-	-	+
Saçı (Ar.)	+	-	-	+
Sadâk (Ar.)	+	-	+	+
Sağdıç (Tür.)	+	-	-	+
Sırça (Tür.)	+	-	-	+
Tel (Erm.)	+	-	-	+
Yapık (Tür.)	+	-	-	+
Yapıştırma (Tür.)	+	-	-	-
Yüz görümü (Tür.)	+	-	-	+
Zenane (Far.)	-	-	+	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
53	39	12	17	30

Yukarıda kadına ait kültürel sözcükler incelenen sözlüklerde ve toplam sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda ise sözcüklerin yapısı, sözcüklerin kökeni ve sözlüklere göre kıyaslanmış ve yüzdelik oranlarıyla verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 11 dir: %20,75

Arapça sözcük sayısı 19'dur: %35,84

Farsça 2 tane szcük bulunur: %3,77

Yunanca 2 tane sözcük bulunur: %3,77

Ermenice 1 tane sözcük bulunur: %1,88

Türkçe tamlamaların sayısı 3'tür: %3,77

Arapça+Farsça tamlamalar 2 tanedir: %3,77

Farsça 1 tane tamalam vardır: %1,88

Türkçe + Arapça tamlamalar 1 tanedir: %1,88

Mastarla oluşmuş söz grubu 1 tanedir : %1,88

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunanlar 15 tanedir: %28,30

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de geçen sözcük sayısı 4 tanedir: %7,54

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de geçen sözcük sayısı 6 'dır: %11,32

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de geçenler 2 tanedir: %3,77

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 11 tanedir: %20,75

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye de geçenler 1 tanedir: %1,88

Müntehabât-ı Lügat-ı Osmaniyye ve Lehçe-i Osmânî de geçenler 2 tane sözcüktür: %3,77

Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmâni'geçenler sözcük sayısı 1 tanedir: %1,88

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 5'tir: %9,43

Gebelikle ilgili kültürel söz varlığından *al basmak* söz grubu Türkçe olup yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Al* sözcüğü de Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Evlilikle ilgili kültürel sözcükler *ağırlık, arûsî, cihaz , çeyiz, dest-peymân, dokurcın, duvak, ergenlik, gelin dokurcunu, gelin duvağı, gelin eşyası, gerdek gecesi, gerdek, görümlük, hacle, iddet, ihtitâb, kâbîn, kına gecesi, kına gecesi, kına, memhûre, mihr (mehr), mihr-i mu'accel, mihr-i mü'eccel, mühûr, nahl, nihle(t):, nuhl, raht-ı arûs, saçı, sadâk, sağdıç, sırça, yüz görümü* şeklinde yer alır. *Ağırlık* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Arûsî* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Cihaz* ve *çeyiz* aynı anlama gelen sözcüklerdir ve Arapça'dır. *Cihaz* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Çeyiz* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Dest-peyman* Farsça bir tamlamadır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Dokurcın* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Gelin dokurcını* Türkçe bir tamlama olup yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Duvak* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gelin duvağı* Türkçe bir tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ergenlik* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gelin eşyası* Türkçe ve Arapça sözcüklerin birleşmesiyle Türkçe tamlama şekline göre oluşmuştur ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gerdek* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gerdek gecesi* tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Görümlük* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hacle* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *İddet* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *İhtitâb* sözcüğü Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Kabin* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Kına gecesi* aynı sözlükte bulunan iki farklı madde başıdır yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kına* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Memhûre, mihr (mehr), mihr-i mu'accel, mihr-i mü'eccel, mühûr* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Memhûre* sözcüğü Lügat-ı Nâcî'de ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mihr(mehr)* dört sözlükte de bulunur. *Mihr-i muaccel* tamlaması Lügat-ı Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mihr-i mü'eccel* tamlaması ise Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Mühûr* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Nahl, nihlet* ve *nuhl* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Nahl* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Nihlet* ve *nuhl* sözcükleri de yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı

Osmâniyye'de bulunur. *Raht-ı ârus* Arapça tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Saçı* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sadâk* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışıdaki sözlüklerde bulunur. *Sağdıç* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yüz görümü* Türkçe tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî 'de bulunur.

Kültürle ilgili süs sözcükleri *hınnâ, sırça, tel, yapık, yapıştırma* yer alır. *Hınna* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Sırça* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Tel* sözcüğü Ermenice'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yapık* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yapıştırma* da Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Baş örtüyle ilgili kültürel sözcükler *baş kundağı, kundak, kundaklamak*tır. Bu üç sözcükte aynıdır. *Baş kundağı* Türkçe ve Yunanca şeklinde oluşmuş tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kundak* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kundaklamak* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

İnanışla ilgili sözcükler *imam evi, kafes, rahibe kızlar, rahibe* şeklinde bulunur. *İmam evi* Arapça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş tamlamadır. Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kafes* sözcüğü Arapça'dır ve Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Rahibe* yalnızca Kamus-ı Türkî'de *rahibe kızlar* sıfat tamlaması da yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. Bu sözcükler inançla igilidir.

Diğer kültürel sözcükler *avrat pazarı, bağırdak, dağarcık(tağarcık), harem, harem-serâ-y, zenâne* bulunur. *Avrat pazarı* Arapça ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Bağırdak* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Dağarcık* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmanî'de bulunur. *Harem* ve *harem-serâ-y* sözcükleri Arapça'dır ve *harem* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde, *harem-serâ-y* sözcüğü de Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nacî'de bulunur. *Zenâne* sözcüğü Farsça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.15. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE GEBELİKLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

Gebe sözcüğü Türkçe Sözlükte 1.Karnında yavru bulunan (kadın veya hayvan), yüklü, hamile, iki canlı, aylı. 2. İçinde oğulcuk veya dölüt bulunan (döl yatağı) (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde açıklanmıştır.

Gebelik kavramının insanların ve hayvanların büyük çoğunluğunun soy devamı için zorunlu bir durum olduğu dikkate alındığında, bu kavramın dillerde en eski dönemlerde bile adlandırılmış olması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Dil ürünleri doğal olarak aranan her sözcüğü ve yapıyı barındıramasa da kimi kavramların varlığı düşünülmektedir. Örneğin, Orhon yazıtlarında gebe anlamında herhangi bir sözcük yer almamaktadır. Ancak bu durum, yazıtların içeriği ve hacmiyle ilgilidir. Aynı biçimde hacimli bir metin olan Kutadgu Bilig'de gebe anlamında herhangi bir sözcüğe rastlanmamıştır. Divanü Lugati't-Türk'te1 de "gebe kısrak" için kullanılan kulnaçı sözü dışında bir sözcüğe rastlanmaz. Sözlük niteliğinde bir metin olan Divanü Lugati't-Türk'te gebe anlamında herhangi bir sözcüğün olmayışı ilginç bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır (Çetin 2008:191).

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde gebelikle ilgili sözcükler şu şekildedir.Uygur Türkçesi'nde *ağırlık, boğaz, emizmek, evinlig, içlig, toğum, toğurğuluk, toğurmak;* Karahanlı Türkçesi metinlerinde *beşikliğ uragut, emikliğ işler*; Kıpçak Türkçesi'nde *aylı, aylu, toğurmak, tuvur-, balala-, bollaş-, botlaçı, doğur-, emüz-, emzir-, emzür-, kebe, nifâs, tovur-, umsun-, yükli, yüklü* Harezm Türkçesi'nde *hâmile, ḥâmile, toğurğuluk, balala-, emdür-, emzir-, emzür-, yüklü, yüklüg* ; Çağatay Türkçesi'nde *hâmile, balaladı*; Eski Anadolu Türkçesi'nde *agırlıg, aş yermek, aylı, sütlü, toğurmak, yüklü* sözcükleri yer alır. Bu sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Agırlıg: Hamile (E.A.T.S:20).

Ağırlık: Gebe, hamile (E.U.T.S:7).

Aş yermek: Aşermek (E.A.T.S:62).

Boğaz: Bolmak'la hamile olmak (E.U.T.S:46).

Ėmizmėk: Emzirmek (E.U.T.S:71).

Ėvinlig: Gebe, hamile (E.U.T.S:78).

Aylı: Gebe, hamile (K.T.S:18) (E.A.T.S:76).

Aylu: Gebe, hamile (K.T.S:18).

Balala-: Doğurmak, yavrulamak (K.T.S:23) (H.T.S:76).

Balaladı: Yavruladı (Ç.T.S:332).

Beşikliğ uragut: Beşikli, emzikli kadın (D.L.T:I,509-11).

Bollaş-: Gebe olmak (K.T.S:34).

Botlaçı: Hamile, yüklü (K.T.S:35).

Doğur-: Doğurmak (K.T.S:63).

Emikliğ işler: Emzikli kadın (D.L.T:I,153-12).

Emür-: Emzirmek (D.L.T:III, 264-12).

Emüz-: Emzirmek (D.L.T:I, 180-4, 180-2; II, 264-11, 264-14) (K.T.S:73).

Emdür-: Emdirek, emzirmek (H.T.S:171).

Emzir-: Emzirmek (K.T.S:73) (H.T.S:172).

Emzür-: Emzirmek (K.T.S:73) (H.T.S:172).

Ḥâmile: Hamile gebe (H.T.S:213).

İçlig : Gebe, yüklü (E.U.T.S:88).

Kebe: Gebe, hamile, karnı büyük (K.T.S:135).

Nifâs:Loğusalık hâli (K.T.S:201).

Sütlü: Emzikli kadın (E.A.T.S:624).

Tovur-: Doğurmak, dünyaya getirmek (K.T.S:281).

Toğum: Doğum, tevellüt (E.U.T.S:243).

Toġurġuluḳ: Doğurma, doğum zamanı (E.U.T.S:243) (H.T.S:598).

Toġurmaḳ: Doğurmak.(E.U.T.S:243)-toḫurmaḳ (K.T.S:279) (E.A.T.S:665).

Tuvur-: Doğurmak, dünyaya getirmek (K.T.S:286).

Umsun-: Kadınların gebe iken bir şeyi arzu etmek, aş ermek (K.T.S:293).

Yükli: Hamile (K.T.S:332).

Yüklü: Hamile (K.T.S:332) (H.T.S:701) (E.A.T.S:801).

Yüklüg: Hamile, gebe (H.T.S:701).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan gebelikle ilgili sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Âbisten: Gebe olan dişi (L.N:16).

Ahmâl: Hamiller, hamuleler (K.T:78) (L.N:23) (M.L.O:16) (L.O:543).

Ârende: Getirici, hamil olan (M.L.O:23).

Aş yermek: Gebe kadın yemek beğenmeyip münasebetsiz şeyler arzu etmek (K.T:1548).

Aş ermek: Gebe hatunlar matbûhtan tiksinip, me'kûlden iğrenip abur cubur arzu etmek, vehhâm , tâlvâse (L.O:25).

Âver: Götürücü, hamil, havi, sahip olan (K.T:58) (M.L.O:28) (L.O:554).

Bâr: Yük, hamule, sıklet, ağırlık, meyve-ber (L.O:559).

Bâr-dâr: Hamile, gebe olan ve müsmir, yemiş verici ve yemişi hâlâ üzerinde olan (M.L.O:34).

Bâr-ver: Yemiş verici, yemişi hâlâ üzerinde olan ve gebe, hamile olan (M.L.O:34).

Doğurtgan: Çocuk doğuran (dişi) (K.T:900)/çok yavrulu (L.O:120).

Ebe örekesi: Cahil ebelerin doğurttukları kadınları oturttukları bir cins iskemle (K.T:198) (L.O:302).

Ebe iskemlesi: Vaz-ı haml edecekleri men için yapılmış bir işkence aleti ki ebe örikesi dahi denir (K.T:67) (L.O:129).

Emzikli: Memede çocuğu bulunan, çocuğa meme veren (kadın) (K.T:166) (L.O:135).

Gebe kalmak: İltikâh (K.T:1143) (L.O:152).

Gebe: Karnında cenin bulunan, hamil: Gebe kadın; gebe kısrak (K.T:1143) (L.O:152).

Gebelik: Kadın veya dişi hayvanın hamil olması, haml, hıbâle (K.T:1143) (L.O:152).

Girân-bâr: Gebe kadın, hayvan (L.N:173) (M.L.O:115).

Habel: Gebe kalmak (L.N:182).

Habl: Gebelik, haml (K.T:540) (L.O:625).

Haiz: Malik, sahip, taşıyan, hâmil (K.T:539).

Hamile: Gebe (kadın).[Arap fesahatince hamil demek iktiza ederse de, lisanımızda bu suret müstameldir.] (K.T:539) (L.N:195) (M.L.O:128) (L.O:630).

Haml: Gebelik, habl (K.T:559) (L.N:195) (M.L.O:128).

Helâl süt vermek: Emzirmek (L.O:356).

Hublâ: Hamile, gebe olan avrat (L.N:232) (M.L.O:154) (L.O:644).

İki canlı: Gebe kadın (K.T:467).

İkiz doğurmak: Bir vaz'-ı hamlde iki çocuk dünyaya getirmek (K.T:246) (L.O:188).

Îlâd: 1. Doğurma. 2. Doğurtma (K.T:247) (L.N:264) (M.L.O:174).

İntaç: Doğurmak ve husule getirmek (K.T:171) (L.N:273) (M.L.O:180) (L.O:665).

Karnı burnunda: Dokuz aylık hâmil, vaz'-ı hamli takarrüp etmiş (kadın) (K.T:1023) (L.O:215).

Kaygın deve: Gebe (L.O:223).

Loğusa: Yatakta manasına vaz-ı haml etmiş kadın, nüfesa (L.O:267).

Lohusa: Yeni doğurmuş kadın, doğurup daha yataktan kalkmamış, nefsâ' (K.T:1238).

Lohusalık: Yeni doğurmuş ve henüz yataktan kalkmamış kadının hâli, nifâs (K.T:1238).

Lota: Ebe tabiplerin çocuk alacak mengenesi (L.O:267).

Mahbel: Gebelik müddeti (M.L.O:240) (L.O:709).

Mahmule(t): Yük, bâr, hamule, haml (M.L.O:241).

Mizkâr: Daima erkek doğuran dişi (L.N:433).

Murzı': Çocuğa süt emzirir olan hatun (L.N:452) (M.L.O:302).

Murzı'a: [<<rızâ'>>dan sf. İf'âl.- Arabîde <<murzı'>> suretinde de müstamel ise de, lisanımızda bu surette istimali abestir.] Çocuk emziren, süt veren, memede çocuğu olan kadın, emzikli hatun.2. Ücret mukabilinde başkasının çocuğuna meme veren kadın, sütanne, sütnine (K.T:1325) (L.N:452) (M.L.O:302).

Nefsâ: Loğusa, yeni doğurmuş kadın (K.T:1466) (L.N:544).

Nevâfis: Nüfesâlar, loğusa hatunlar (M.L.O:382).

Nifâs: Loğusalık, yeni doğurmuş kadının hali (K.T:1465) (L.N:552) (M.L.O:385) (L.O:774).

Nüfesâ: Loğusa hatun, çocuk doğuran hatun (M.L.O:390).

Rızâ: Emzirme, irzâ-ı veled (L.O:793).

Sevindiren: Yalancı gebelik illeti, habl-i kâzib (L.O:341).

Ter döşeği: Loğusanın yatırıldığı döşek (K.T:392).

Ûlâtü'l-ahmâl: Gebe kadınlar (L.N:23).

Vaham: Gebe kadın aş vermek (L.N:738) (M.L.O:523).

Vahmâ: Aş veren gebe kadın (L.N:738) (M.L.O:524).

Vaz'-ı haml: Doğurma, tevlit (K.T:559) (K.T:1493) (L.N:742) (L.O:873).

Vehâm (vihâm): Aş erme, gebe kadının iştahı (K.T:1488) (M.L.O:528) (L.O:876).

Velut: Çok doğuran kadın (L.N:744).

Vurçuk: Vurulan, kurulan şey, ebe örikesi (L.O:408).

Yük: Gebelik, haml, habl (K.T:1565) (L.O:433).

Yüklü: Gebe, hamil (K.T:1566).

Yüklü hanım: Hamil, borç (L.O:433).

Tablo15: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Gebelikle İlgili Söz Varlığı

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Âbisten (Far.)	-	+	-	-
Ahmâl (Ar.)	+	+	+	+
Ârende (Far.)	-	-	+	-
Aş ermek (Tür.)	-	-	-	+
Aş yermek (Tür.)	+	-	-	-
Âver (Far.)	+	-	+	+
Bâr (Far.)	-	-	-	+
Bâr-dâr (Far.)	-	-	+	-
Bâr-ver (Far.)+(Tür.)	-	-	+	-
Doğurtgan (Tür.)	+	-	-	+
Ebe örekesi (Tür.)+(Yun.)	+	-	-	+
Ebe iskemlesi (Tür.)+(Yun.)	+	-	-	+
Emzikli (Tür.)	+	-	-	+
Gebe kalmak (Tür.)	+	-	-	+

Gebe (Tür.)	+	-	-	+
Gebelik(Tür.)	+	-	-	+
Girân-bâr (Far.)	-	+	+	-
Habel (Ar.)	-	+	-	-
Habl (Ar.)	+	-	-	+
Haiz (Ar.)	+	-	-	-
Hamile (Ar.)	+	+	+	+
Haml (Ar.)	+	+	+	-
Helâl süt vermek (Ar.)+(Tür.)	-	-	-	+
Hublâ (Ar.)	-	+	+	+
İki canlı (Tür.)+(Far.)	+	-	-	-
İkiz doğurmak (Tür.)	+	-	-	+
Îlâd (Ar.)	+	+	+	-
İntaç (Ar.)	-	+	+	+
Karnı burnunda (Tür.)	+	-	-	+
Kaygın deve	-	-	-	+
Loğusa (Yun.)	-	-	-	+
Lohusa (Yun.)	+	-	-	-
Lohusalık (Yun.)	+	-	-	-
Lota	-	-	-	+
Mahbel (Ar.)	-	-	+	+
Mahmule(t) (Ar.)	-	-	+	-
Mizkâr (Ar.)	-	+	-	-
Murzı' (Ar.)	-	+	+	-
Murzı'a (Ar.)	+	+	+	-
Nefsâ (Ar.)	+	+	-	-
Nevâfis (Ar.)	-	-	+	-
Nifâs (Ar.)	+	+	+	+
Nüfesâ (Ar.)	-	-	+	-
Rızâ (Ar.)	-	-	-	+
Sevindiren (Tür.)	-	-	-	+

Ter döşeği (Tür.)	+	-	-	-
Ûlâtü'l-ahmâl (Ar.)	-	+	-	-
Vaham (Ar.)	-	+	+	-
Vahma(Ar)	-	+	+	-
Vaz'-ı haml (Ar.)	+	-	+	+
Vehâm (vihâm) (Ar.)	+	-	+	+
Velut (Ar.)	-	+	-	-
Vurçuk (Tür.)	-	-	-	+
Yük (Tür.)	+	-	-	+
Yüklü (Tür.)	+	-	-	-
Yüklü hanım (Tür.+Tür.)	-	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
56	28	18	22	30

Yukarıda gebelikle ilgili sözcük sayısı ve incelenen sözlüklerdeki sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin kökenleri, yapıları ve incelenen sözlüklerde kıyaslaması yapılmıştır. Bu sözcüklerin yüzdelik oranları verilmiştir.

Türkçe sözcük sayısı 7'dir: %12,5

Arapça sözcük sayısı 22'dir: %39,28

Farsça sözcük sayısı 4'dür: %7,14

Yunanca sözcük sayısı 3'dür: %5,35

Türkçe tamlama sayısı 4'dür: %7.14

Mastarla oluşarak deyimleşmiş yapı 3 sözcük bulunur: %5,35

Arapça tamlama sayısı 3'dür: %5,35

Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %1,78

Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş tamlama 1 tanedir: %1,78

Arapça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1 tanedir: %1,78

Türkçe+Yunanca şeklinde oluşmuş tamlamalar 2 tanedir: %3,57

Farsça tamlama sayısı 2'dir: %3,57

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 7 tanedir: %12,50

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcükler 5 tanedir: %8,92

Yalnızca Müntehabât-ı Lügat-ı Osmâniyye 'de 6 tane sözcük bulunur: %10,71

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözük sayısı 9 tanedir: %16,07

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunanlar 1 tanedir: %1,78

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 11 tanedir: %19,64

Lügat-ı Naci ve Müntehabât-ı Lügât-i Osmâniyye'de ortak 4 tane sözcük vardr: %7,14

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcükler 1 tanedir: %1,78

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcükler 3 tanedir: %5,35

Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcükler 2 tanedir: %3,57

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de buunan sözcük sayısı 3'tür: %5,35

Gebe anlamına gelen sözcükler *âbisten, ahmâl, ârende, hamile, haml, mahmule(t), ülâtü'l-ahmâldır. Âbisten* yalnızca Lügat-ı Nâcî'de geçer. *Ârende* Farsça ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Ahmal, haml, hamile, mahmule(t)* aynı kökten türemiş sözcüklerdir. "hml" sülasisinden türeyen Arapça sözcüklerdir. Ama

hepside sözcük değeri kazanıp sözlüklerde yer almıştır. *Ahmal* ve *hamile* sözcükleri dört sözlüktede bulunmaktadır ama *haml* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunmamaktadır. *Mahmule(t)* sözcüğü yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır. *Ülâtü'l-ahmâl* Arapça bir tamlamadır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Habel, habl, hubla, mahbel sözcükleri aynı kökten türemiştir. Kökü "hbl" 'dir ve üçüde gebe anlamına gelir. *Habel* yalnızca Lügat-i Nâcî'de bulunmaktadır. *Habl* ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Hubla* ise Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Mahbel* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmânî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. Üçüde gebe anlamındadır. Bu sözcüklerin hepsi Arapça'dır.

Bir de Türkçe kökenli sözcüklerden oluşan gebelik terimleri bulunur. Bunlarda *gebe, gebelik, yük, yüklü, yüklü hanım* gibi sözcüklerdir. *Gebe* ve *gebelik* sözcükleri Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yük* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yüklü* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Yüklü hanım* sıfat tamlaması yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Bâr sözcüğü etrafında oluşmuş gebe anlamına gelen *bâr, bâr-dâr, bâr-ver girân-bâr* sözcükleri yer alır.*Bâr, bâr-ver, bâr-dâr* Farsça'dır ve "ver" ve "dâr" ekleri isimden isim yapan ek gibi "lı" görevinde kullanılır. *Bâr* "yük" demektir. *Bâr-dâr* "yüklü yani hamile kadın" demektir. *Bâr* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bâr-dâr* ve *bâr-ver* tamlamaları Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Girân-bâr* sözcüğü Farsça tamlamadır. Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Gebelik terimleri içinde aşermek anlamına gelen *aş ermek, aş yermek, vaham, vahma, veham* sözcükleri yer alır.*Vaham* ve *vahma* sözcüklerin açıklamalarında "aş vermek" şeklinde yapılmıştır ama Arapça da *vaham* ve *vahma* "aşermek" anlamındadır. Bu iki sözcükte Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer almaktadır. *Veham (viham)* sözcüğü de *vaham* ve *vahma* sözcükleri "vhm" kökünden türemiş sözcüklerdir. *Veham (viham)* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Aş yermek* ve *aş ermek* sözcükleride Türkçe olup aynı anlama gelirler Bir kadının gebeliği sırasında herhangi bir şey (yiyecek vb.) arzulamasıdır. *Aş yermek* söz grubu yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Aş ermek* ise Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Deyimleşmiş gebe anlamına gelen özel adlandırmalar *iki canlı* söz grubunda ise "hamile" anlamında kullanılmıştır. Bu iki söz grubu Türkçe olup *iki canlı* söz grubu

yalnızca Kamus-ı Türkî'de geçmektedir. *Karnı burnunda* da Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de geçmektedir. *Kaygın deve* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Emzirmekle ilgili sözcükler *emzikli, helâl süt vermek, rızâ* dır. *Emzikli* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de geçer. *Helâl süt vermek* söz grubu ise yalnızca Lehçe-i Osmânî'de geçer. *Rızâ* sözcüğü Arapça ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan bir sözcük olup Ahmet Vefik Paşa'nın "emzirmek" için kullandığı bir sözcüktür. *Emzikli* Türkçe bir sözcük olup "em-" kökünden türemiştir. *Helal süt vermek* Arapça ve Türkçe sözcüklerle oluşmuş mastarla oluşturulan cümle şeklinde deyimdir.

Yeni doğum yapmış kadınlar için kullanılan sözcükler *loğusa, lohusa, lohusalık, nefsâ, nevâfis, nifâs, nüfesâ* sözcükleridir. *Loğusa, lohusa, lohusalık* sözcükleri Yunanca'dan alınmıştır. *Nefsâ, nevâfis, nifâs, nüfesâ* sözcükleride Arapça'dan alıntıdır. Aynı kökten türemiştir. Bu sözcükler "nfs" kökünden türemiştir. *Loğusa* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Lohusa* ve *lohusalık* sözcükleri ise yalnızca Kamus-ı Türkî'de yer alır. Diğer sözcüklerde *nefsâ* Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî de bulunur. *Nevafis* ise yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır. *Nifas* sözcüğü taranan dört sözlükte bulunur. *Nüfesa* ise yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır.

Diğer sözcükler *âver ,doğurtgan, ebe örekesi , ebe iskemlesi , ikiz doğurmak, ilâd, intaç, lota, mizkâr, murzı' murzı'a, sevindiren, ter döşeği, velut, vurçuktur Âver* sözcüğü Farsça olup Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Doğurtgan* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ebe örekesi* ve *ebe iskemlesi* tamlamalarının ikisi de Türkçe+Yunanca şeklinde oluşmuştur ve iki tamlamada Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *İkiz doğurmak* mastarla oluşmuş Türkçe bir söz grubudur ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *İlâd* ve intaç sözcükleri Arapça'dır. *İlâd* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *İntaç* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Lota* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Murzı'* ve *murzı'a* sözcükleri aynı kökten türemiştir ve *murzı'* sözcüğü Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Murzı'a* Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Mizkâr* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Sevindiren* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ter döşeği* Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Velut* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Vurçuk* sözcüğü Türkçe'dir ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

II.16. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN HASTALIKLARI

Hastalık sözcüğü Türkçe Sözlükte Organizmada birtakım değişikliklerin ortaya çıkmasıyla sağlığın bozulması durumu, rahatsızlık, çor, dert, sayrılık, illet, maraz, maraza, esenlik karşıtı (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde tanımı yapılmıştır.

Türkçe'nin tarihi dönemlerine ait eserlerin söz varlığının oluşturduğu sözlüklerden tespit edilen kadın hastalıklarıyla ilgili sözcükler şu şekildedir.Karahanlı Türkçesi'nde *barın, kısır;* Kıpçak Türkçesi'nde *don, ḥayż, töre, tüvün, 'ukr*; Harezm Türkçesi'nde *ḥayż, ḫaşî, tegün;* Eski Anadolu Türkçesi'nde *aslık, kısır, togurmayıcı* sözcükleri yer alır.Bu sözcükler alfabetik olarak aşağıda yer almaktadır.

Aslık: Cinsel organı bitişik olduğu için cinsel ilişkide bulunamayan kadın (E.A.T.S:61).

Barın: Aybaşı kanı boşanmak (D.L.T:II, 141-22).

Don: Kadınların aybaşısı (K.T.S:64).

Ḥayż: Kadınların aybaşısı (K.T.S:94) (H.T.S:224).

Ḫaşî: Kısır (H.T.S:219).

Kısır: Doğurmayan insan veya dört ayaklı hayvan; kısrak (D.L.T:I, 236-3, 364-23, 364-24; III, 88-20) (E.A.T.S:452).

Tegün: Kısır kadın (H.T.S:578).

Togurmayıcı: Kısır (E.A.T.S:666).

Töre: Kadınların aybaşısı (K.T.S:282).

Tüvün: Kısır, doğurmaz (K.T.S:288).

'Ukr: Doğum yapmayan kısır kadın (K.T.S:292).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın hastalıklarıyla ilgili sözcükler alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Âdet görmek: Hayız gelmek, (kız) bâliğa olmak (K.T:1197) (L.O:164).

Ağrı tutmak: Kadın doğuracağı vakitteki ağrılara duçar olmak (K.T:40) (L.O:10).

Âkır: Kısır: zevce-i 'âkıre (K.T:943) (L.N:24) (M.L.O:17) (L.O:545).

Akim: Akîme[<<ukm, akm>>dan şş.] evladı olmayan, doğurmayan (kadın), doğurtmayan (erkek):Bu adam akim, bu kadın akimedir.[arabîde müennesi tâ'-i te'nisle ve tâ'sız dahi olur] (K.T:945)/Kısır (L.N:25) (M.L.O:17) (L.O:545).

Akîme(t): Çocuğu olmayan kısır hatun (M.L.O:17).

Akîr: Mecruh, yaralı olan ve çocuğu olmayan (M.L.O:17).

Aslık: Âlet-i tenâsülü nâkıs olup tezevvüç ve tenasüle yaramayan (karı) retkâ.=bu noksân-ı tabî'î:aslık illeti (K.T:37).

Aybaşı: Kadınların âdet görmesi, hayız (K.T:60).

Bî-mahsûl: Akîm (L.O:568).

Çocuk düşürmek: Döl saktı (L.O:128).

Çocuk düşürtmek: Bir gebe hatunun ceninini zamanından evvel tevlit ettirmek, ıskat ettirmek (K.T:627).

Fatîm: Memeden ve fetanet sahibi, zeyrek olan (M.L.O:97).

Hâiz: Hayız yani aybaşı gören avrat (M.L.O:124).

Haml-i kâzib: Kadının hamil imiş gibi şişmesini mucip hastalık (K.T:559).

Havâiz: Haizeler, hayzı olan karılar (M.L.O:136).

Hayız: Kadınlara beher ay arız olan hâl ki rahimden kan akmasını mucip olur, âdet, aybaşı (K.T:563) (L.N:214).

Hayz: Nisa tayfasına arız olan aybaşı (M.L.O:138).

İhtinâk-ı rahm: Vaktiyle rahmin tıkanmasından münba'is zannolunan ve ale'l-ekser kadınlarda zuhur eden asabî bir hâl ve maraz (K.T:80).

İ'kar: Hatunun rahmini alil etmek (M.L.O:171).

Kısır: Akim, hiç doğurmaz, hâlen doğurmaz ve gebe kalmaz, âkır (K.T:1130) (L.O:236).

Kısırlık: 1. Doğurmaz adam veya kadın yahut hayvanın hâli, ukm (K.T:1130) (L.O:236).

Mehaz: Doğurma ağrısı (K.T:1306).

Nifas: Kadın hayız görmek (K.T:1465) (L.N:552) (M.L.O:385).

Nifâsî: Nifâsiyye. Loğusalığa mensup ve müteallik (K.T:1465).

Pus: Memenin emziği üzerinde hâsıl olan kabuk (K.T:361) (L.O:320).

Retka: Ferci bitişik olup cimaya gayr-ı kâbil olan avrat (K.T:659) (L.N:588) (M.L.O:412).

Sütü dönmüş: Bir teessürden sütü çalkanmış (kadın) (K.T:634).

Ta'kîm: Akîm ve kısır kılmak (K.T:417) (L.N:657) (M.L.O:473).

Tams: Âdet görme, hayız (K.T:887) (L.O:838).

Ukm: Kısırlık, erkek veya kadının çocuğu olmaması (K.T:944) (L.N:730) (M.L.O:518) (L.O:865).

Ukr: Kısırlık, doğurmaz kadın veya dişi hayvanın hâli (KT:943) (L.N:730) (M.L.O:518) (L.O:865).

Usret-i hayz: Kadınları muntazaman âdet görmemesi (K.T:936).

Tablo16: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Hastalıkları

Sözcükler	Kamus-ı Türkî	Lügat-ı Nâcî	Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye	Lehçe-i Osmânî
Âdet görmek (Ar.)+(Tür.)	+	-	-	+
Ağrı tutmak (Tür.)+(Tür.)	+	-	-	+
Âkır (Ar.)	+	+	+	+
Akim (Ar.)	+	+	+	+
Akîme(t) (Ar.)	-	-	+	-
Akîr (Ar.)	-	-	+	-
Aslık (Tür.)	+	-	-	-
Aybaşı (Tür.)	+	-	-	-
Bî-mahsûl (Ar.)	-	-	-	+
Çocuk düşürmek (Tür.)	-	-	-	+
Çocuk düşürtmek (Tür.)	+	-	-	-
Fatîm (Ar.)	-	-	+	-
Hâiz (Ar.)	-	-	+	-
Haml-i kâzib (Ar.)+(Ar.)	+	-	-	-
Havâiz (Ar.)	-	-	+	-
Hayız (Ar.)	+	+	-	-
Hayz (Ar.)	-	-	+	-
İhtinâk-ı rahm(Ar.)	+	-	-	-
İ'kar (Ar.)	-	-	+	-

Kısır (Tür.)	+	-	-	+
Kısırlık (Tür.)	+	-	-	+
Mehaz (Ar.)	+	-	-	-
Nifas (Ar.)	+	+	+	-
Nifâsî (Ar.)	+	-	-	-
Pus (Lat.)	+	-	-	+
Retka (Ar.)	+	+	+	-
Sütü dönmüş (Tür.)	+	-	-	-
Ta'kîm (Ar.)	+	+	+	-
Tams (Ar.)	+	-	-	+
Ukm (Ar.)	+	+	+	+
Ukr (Ar.)	+	+	+	+
Usret-i hayz (Ar.)	+	-	-	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
32	23	8	14	12

Yukarıda kadın hastalıklarıyla ilgili toplam sözcük sayısı ve incelenen sözlüklerde bulunan sözcük sayıları verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin kökenleri, yapıları ve sözlükler arasında mukayese yapılarak yüzdeleri verilir.

Türkçe sözcük sayısı 4'dür: %12,50

Arapça sözcük sayış 19'dur: %59,37

Latince sözcük sayısı 1'dir: %3,12

Türkçe söz grupları 4 tanedir: %12,50

Arapça sözcük 3 tanedir: %9,37

Arapça+Türkçe tamlama şeklinde oluşmuş sözcük 1 tanedir: %3,12

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 9'dur: %28,12

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 7'dir: %21,87

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 2'dir: %6,25

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunanlar 1 tanedir: %3,12

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 6 tanedir: %18,75

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 4'dür: %12,50

Ay başı anlamındaki sözcükler *âdet görmek, aybaşı, hâiz, havâiz, hayız, hayz, nifas, tams* sözcükleridir. *Adet görmek* söz grubu Arapça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî 'de bulunur. *Aybaşı* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hâiz, havâiz, hayız* ve *hayz* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. "hyz" kökünden türemiştir. *Hâiz, havâiz, hayz* sözcükleri yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hayız* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Nifâs* Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Tams* sözcüğü Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kısır anlamındaki *âkır, akim, akîme(t), akîr, bî-mahsûl, i'kar, kısır, kısırlık, ta'kîm, ukm, ukr* sözcükleri yer alır. *Akim, akîmet, ta'kim*,*ukm* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Akim* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Akîmet* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.*Ta'kim* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Ukm* sözcüğüde dört sözlükte bulunur.*Kısır* ve *kısırlık* sözcükleri Türkçe'dir ve ikisi de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Âkır , akir, i'kar* ve *ukr* sözcükleri de aynı kökten türemiş Arapça'dır. *Âkır* ve *ukr* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Akir* ve *i'kar* sözcükleri yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Bî-mahsûl* "bî" eki olumsuzluk ifade eder mahsul vermeyen anlamında Arapça sözcüktür ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Hamilelik hastalıkları ile *çocuk düşürmek, çocuk düşürtmek, haml-i kâzib, mehaz* sözcükleri yer alır. *Çocuk düşürmek* ve *çocuk düşürtmek* Türkçe'dir. *Çocuk düşürmek* yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur ve *çocuk düşürtmek* de yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Haml-i kâzib* Arapça tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Mehaz* sözcüğü de Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

Diğer kadın hastalıklaıyla ilgili sözcükler *ihtinâk-ı rahm, nifâsî, pus, retka, sütü dönmüş, usret-i hayzdır.İhtinâk-ı rahm* Arapça tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Nifasî* sözcüğü de Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'dir. *Pus* sözcüğü Latince'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Retka* sözcüğü Arapça'dır ve Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Sütü dönmüş* Türkçe bir söz grubudur ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Usret-i hayz* Arapça bir tamlamadır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur.

II.17. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN ORGANLARI

Organ sözcüğü Türkçe Sözlük'te "Vücudun, belirli bir görev yapan ve sınırları kesin olarak belirlenmiş bölümü, örgen, uzuv" (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde açıklanmıştır.

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde kadın organları söz varlığı tespit edildiği şekliyle şu şekilde yer alır.Uygur Türkçesi'nde *bağır, ėmig, umai*; Karahanlı Türkçesi'nde *bağır, ėmig, emik, em, imçek, köküs, sügrüğ, tılak*; Kıpçak Türkçesi'nde *bağır, am, amçuk, bögür, dös, döş, emcek, imçek, kögüs, köküs, kövüs;* Harezm Türkçesi'nde *bağır, amçıḳ, emcek, emcek, emük, ferç, kögüs, köküs, rahm, sîne*; Çağatay tanıkları sözlüğünde *ėmçek, kögrek* ; Eski Anadolu Türkçesi'nde *bağır, bicik, döş, emcek, ėmçek, emecek, ferç, gögüs,gögüz,göğüz, göküs, oğul yatağı, süd çeşmesi* sözcükleri yer alır ve bu sözcükler alfabetik olarak aşağıda yer almaktadır.

Ėmig : Meme (E.U.T.S:71).

Am: Dişilik organı (K.T.S:8).

Amçıḳ: Kadının çocuk doğumaya yarayan uzvunun adı olan sözcüğün küçültülmüş şekli (H.T.S:43).

Amçuk: Dişilik organı (K.T.S:8).

Bağır: Kara ciğer, göğüs (E.U.T.S:31) (K.T.S:21) (H.T.S:73) (E.A.T.S:85).

Bağır: Göğüs (E.A.T.S:87).

Bicik: Meme (E.A.T.S:116).

Bögür: Göğüs, böğür (K.T.S:36).

Dös: Göğüs, döş, kaburga altı (K.T.S:65).

Döş: Göğüs, döş, kaburga altı (K.T.S:65) (E.A.T.S:232).

Emcek: Meme (K.T.S:72) (H.T.S:170) (E.A.T.S:264).

Ėmçek: Avrat memesine denir (Ç.T.S:233) (E.A.T.S:264).

Emecek: Meme (E.A.T.S:264).

Emük: Göğüs, meme (H.T.S:172).

Emik: Meme. Erkek memesine de böyle denir (D.L.T: I, 72-22, 407-5; II, 70-1).

Em: Kadının dişilik aygıtı (D.L.T: I, 38-5, 335-9).

Ferc:Vajina (E.A.T.S:281).

Ferç: Dişilik organı , edep yeri (H.T.S:190).

Gögüs: Göğüs (E.A.T.S:304).

Gögüz: Göğüs (E.A.T.S:304).

Göğüz: Göğüs (E.A.T.S:304).

Göküs: Göğüs (E.A.T.S:306).

İmçek: Meme (D.L.T: I, 366-4) (K.T.S:110).

Kögrek: Göğüs (Ç.T.S:743).

Kögüs: Göğüs (K.T.S:156) (H.T.S:340).

Köküs: Göğüs (K.T.S:156) (D.L.T: I, 230-6) (H.T.S:341).

Kövüs: Göğüs (K.T.S:160).

Oğul yatağı: Döl yatağı, rahim (E.A.T.S:529).

Rahm: Rahim, döl yatağı (H.T.S:476).

Sîne: Göğüs (H.T.S:524).

Süd çeşmesi: Meme (E.A.T.S:621).

Sügrüğ: Kadının avret yeri (D.L.T: I, 478-10).

Tılak: Kadının kadınlık aygıtı avret yeri (D.L.T: I, 335-3, 411-25).

Umai: Kadın uzvu, rahim, döl yatağı (E.U.T.S:265).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın organ isimleri alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Baylık: Döl yatağı, rahim (K.T:278) (L.O:46).

Bistân: Pistân, memenin başı (M.L.O:46).

Döl yatağı: Rahim (K.T:632) (L.O:124).

Durû': Zar'lar, memeler, pistanlar (M.L.O:77).

Emcek: Nedâ, pistân, meme (L.O:134).

Emcik: [<<emmek>>ten] Meme, sedy, pistân (K.T:124) (L.O:134).

Emzik: Meme ucu düğmesi, sa'dâne kap, burnu lülesi, mübezzel, meme yerine verilen bulamaç ve badem ezmesi vesaire bu makule şey vaz ettikleri kap, yülime (K.T:166) (L.O:134).

Erhâm: Rahimler, ana karınları, döl yatakları, hısımlar, akrabalar (K.T:88) (M.L.O:88) (L.O:604).

Etbâ: Tıbîler, memeler, pistânlar (M.L.O:91).

Hülü: Bir nevi kız memesi (L.O:182).

Kız memesi: Hülü (L.O:238)/ şeftali, hülü pistân, zehir (K.T:1126) (L.O:276).

Kız memesi limon: Petavi (L.O:238).

Mebiz: [<<beyz>>den sm.] Dişilerin rahminde cenine esas olan yumurtacıkların bulunduğu mahal, oğulduruk (K.T:1271)/ kadınlarda rahmin iki yan tarafında oldukça beyzi'ş-şekl olan ve yumurtalık denilen uzuvdur ki tavuk ve emsali hayvanatın yumurtlaması gibi tâ'ife-i nişanın dahi yumurtası bu uzuv vasıtasıyla husul bulur. Hayızlarını görmeleri bu uzuvdan yumurta husule geldiğine işarettir. Hasıl olan yumurtalarda bir tarafı rahme merbut, diğer ucu vasi ve saçaklı olduğu hâlde yumurtalığı kuşatmış bir nefîr yani mecra vasıtasıyla rahme gelir ki bu yumurta eğer huveynât-ı menviyeden birine tesadüf etmiş ise rahimde büyüyüp cenin olur.etmemiş ise mahvolur

gider. Yumurta yumrtalığın bir tarafı yanık kabarcığı gibi içi su dolu olarak kabarıp yırtılmasıyla huruç eder. Yumurtalık her kadında iki tanedir (L.N:388) (L.O:715).

Mehbil: Rahim, döl yatağı (K.T:1436)/fercin ağzından rahme giden yol, tarik-i zeker (L.N:395) (M.L.O:256) (L.O:718).

Mehâbil: Mehbiller, rahimler, döl yatakları (K.T:1435) (L.N:395) (M.L.O:256).

Meme: Emcik, sedy, sair başlı yahut topça şeyler (K.T:1406) (L.O:276).

Merâzı': Murzı'lar, memeler ki ondan süt emilir (M.L.O:265).

Merza': Meme, pistân (M.L.O:268).

Meşîme(t): Döl yatağı ve son tabir olunur ince zar ki rahimde döl onun içinde hasıl olup doğduğunda bu dahi beraber veya biraz sonraca defolunup çıkar (K.T:1354) (L.N:415) (M.L.O :272) (L.O:725).

Oğulduruk: Döl yatağı, oğlan yatağı, yumurtalık, mehbil, balık yumurtası (K.T:209) (L.O:290).

Pistân: Meme, sedy (K.T:355) (L.N:572) (M.L.O:402) (L.O:784).

Rahim: Ehrâm. Döl yatağı: Rahm-i mâderde iken. (K.T:660) (L.N:579) (M.L.O:406) (L.O:788).

Sa'dâne(t): Karıların memeleri başları (M.L.O:20) (L.O:798).

Seâlîl: Sü'lûller, memeler, pistânlar (M.L.O:428) (L.O:805).

Sedâyâ: Memeler (L.N:608).

Sedy: Sedâyâ. Meme, pistân (K.T:460)/ kadının ve erkeğin memesi (L.N:608) (M.L.O:430) (L.O:806).

Sine: Göğüs, sadır ve meme, pistân (K.T:759) (L.N:621) (M.L.O:442) (L.O:815).

Südî: Sedyler, memeler (M.L.O:447).

Sü'lûl: Meme, pistan (M.L.O:448).

Zehdân: Döl yatağı, rahim. "zeh" döl manasınadır (L.N:764) (M.L.O:547).

Tablo17: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Organları

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Baylık (Tür.)	+	-	-	+
Bistân (Far.)	-	-	+	-
Döl yatağı (Tür.)	+	-	-	+
Durû' (Ar.)	-	-	+	-
Emcek (Tür.)	-	-	-	+
Emcik (Tür.)	+	-	-	+
Emzik (Tür.)	+	-	-	+
Erhâm (Ar.)	+	-	+	+
Etbâ (Ar.)	-	-	+	-
Hülü (Ar.)	-	-	-	+
Kız memesi (Tür.)	+	-	-	+
Kız memesi limon (Tür.)	-	-	-	+
Mebiz (Ar.)	+	+	-	+
Mehâbil (Ar.)	+	+	+	-
Mehbil (Ar.)	+	+	+	+
Meme (Tür.)	+	-	-	+
Merâzı' (Ar.)	-	-	+	-
Merza' (Ar.)	-	-	+	-
Meşîme(t) (Ar.)	+	+	+	+
Oğulduruk (Tür.)	+	-	-	+
Pistân (Far.)	+	+	+	+
Rahim (Ar.)	+	+	+	+
Sa'dâne(t)	-	-	+	+

(Ar.)				
Seâlîl (Ar.)	-	-	+	+
Sedâyâ (Ar.)	-	+	-	-
Sedy (Ar.)	+	+	+	+
Sine (Far.)	+	+	+	+
Südî	-	-	+	-
Sü'lûl (Ar.)	-	-	+	-
Zehdân (Far.)	-	+	+	-

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
30	16	10	18	20

Yukarıda kadın organ adlarıyla ilgili toplam sözcük sayısı ve sözlüklerdeki sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda ise bu sözcüklerin kökeni, yapıları ve sözlükler arası kıyası yapılacaktır.

Türkçe sözcük sayısı 6'dur: %20

Arapça sözcük sayısı 16'dir: %53,33

Farsça sözcük sayısı 4 tanedir: %13,33

Türkçe tamlamalar 2 tanedir: %6,66

Türkçe tamlamaya bir sözcüğün daha eklenmesiyle oluşan söz grubu 1 tanedir: %3,33

Kökeni belirlenemeyen sözcük 1 tanedir (südî) : %3,33

Yalnızca Lügat-ı Nacî'de geçenler 1 tanedir. %3,33

Yalnız Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 7 tanedir: %23,33

Yalnızca Lehçe-i Osmanî'de bulunan sözcük sayısı 3 tanedir: %10

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 7 tanedir: %23,33

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de geçen sözcük sayısı 1 tanedir: %3,33

Kamus-ı Türkî ve Lügat-i Nâcî ve Lehçe-i Osmânî'de geçenler 1 tane sözcük bulunur: %3,33

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 6 tanedir: %20

Rahim anlamında *baylık, döl yatağı, erhâm, mebiz, mehbil, mehâbil, meşîme(t), oğulduruk, rahim, zehdân* sözcükleridir. *Baylık* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Döl yatağı* Türkçe bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Erham* ve *rahim* sözcüğü de Arapça'dır. *Erham* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Rahim* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Mebiz* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Oğulduruk* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Zehdan* sözcüğü Farsça'dır ve Lügat-ı Naci ile Müntehabât-ı Lügat-ı Osmâniyye'de bulunur. *Mehbil* ve *mehabil* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Mehbil* dört sözlükte de bulunur. *Mehâbil* sözcüğü ise Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Meşimet* sözcüğü de Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Meme ve ucu anlamına gelen *bistân, durû', emcek, emcik, emzik, etbâ, hülü, kız memesi, kız memesi limon, meme, merâzı', merza', pistân, sa'dâne(t):, seâlîl, sedâyâ, sedy, sine, südî:, sü'lûl* sözcükleri yer alır. *Bistân* ve *pistân* sözcükleri Farsça'dır. *Bistan* yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Pistan* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Duru'* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Emcek, emcik, emzik* sözcükleri aynı kökten türemiş Türkçe'dir. *Emcek* sözcüğü yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Emcik* ve *emzik* sözcükleri Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Etbâ* sözcüğü Arapça yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Hülü* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kız memesi, kız memesi limon, meme* sözcükleri aynıdır ve Türkçe'dir. *Meme* sözcüğü Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kız memesi* tamlaması ise Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kız memesi limon* ise yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Merâzı'* ve *merza'* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. İkisi de yalnızca

Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sa'danet* sözcüğü Arapça'dır ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Seâlil* ve *sü'lûl* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Seâlîl* sözcüğü Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sülûl* sözcüğüde yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sedaya* ve *sedy* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Sedâya* sözcüğü yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Sedy* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Sine* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Südî* sözcüğünün kökeni bulunamamıştır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Sine* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

II.18. OSMANLI TÜRKÇESİ SÖZLÜKLERİNDE KADIN MESLEKLERİ

Meslek sözcüğünü Türkçe sözlük "Belli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş iş" (http://sozluk.gov.tr/) şeklinde ele almıştır.

Kadınlar öğretmenlik mesleğini Darülmuallimat'tın açılmasından önce de yapar. Mahalleler de bilgili kadınlar erkek ve kız çocuklarına bazen sadece kız çocuklarına Kur'an okumayı ve bazı dini bilgileri öğretir. Hafız olan bu kadınlar bu işi ya evlerinde ya da cami de yapar ve bu iş karşılığında da öğrenci ailesinden bir miktar ücret alır. Ancak Darülmuallimat kız öğretmen okulunun açılması ile çağdaş anlamda öğretmenlik mesleği doğar. 1870'de Darülmuallimat'tan mezun olan kızlar öğretmen olarak atanarak devletin resmi memureleri olur. Darülmuallimattan mezun olan muallim hanımlarla, Osmanlı Türk kadını çalışma yaşamına sanayi alanından önce eğitim alanıyla girer (Ortaylı 1983:183).

Osmanlı Devleti'nde evin pek dışına çıkmayan kadınlar, Kadınlar Dünyası'nın yazar kadrosu tarafından cesaretlendirilir. Bu cesaretle kadınlar Dersaadet Telefon Anonim Şirket-i Osmaniyesi'nde çalışmak için müracaat ederler. 200 müslüman kadının başvuru yaptığı şirkette uzun bir mücadele sonunda 7 Müslüman 120 gayrimüslim kadın şirkette çalışmaya başlar. Bedra Hanım ve onunla beraber işe başlayan altı Osmanlı kadını (Hamiyet Derviş, Bedia Şekip, Mediha Enver, Refika Mustafa, Semiha Hikmet, Nezihe Mustafa) kendilerinden sonra gelenlere öncü olur; bir yıl sonra Feride Yaver adlı diğer bir Osmanlı kadını yine aynı posta idaresinde pul memuru olarak işe başlar (Karakışla 2001:47).

1918 yılında İstanbul Postanesi'nde çalışan 90 kadının 85'i Müslüman Osmanlı kadınıdır (Karakışla 2001:27).

I.Dünya savaşı sırasında erkek nüfusun savaşa gitmesi sebebiyle devlet dairelerinde çalışmaları için kadınlar işe alındı.

II.Meşrutiyet döneminde kurulmuş olan kadın örgütlerinden biri olan Kadınları Çalıştırma Cemiyet-ı İslamiyesi'nin getirdiği en önemli yeniliklerden biri I. Dünya Savaşı sırasında kadınlardan oluşturdukları "Amele (İşçi) Taburları"dır. II. 10 Eylül 1333 (1917) tarihinde Birinci Ordu-yu Hümayun'a bağlı olarak kurulan bu taburla I. Dünya Savaşı sırasında hem cephe gerisinde kalan kadınların geçimlerini temin etmek, hem de ordunun ihtiyaçlarını karşılamak amaçlanmıştır. (Karakışla 1999:16)

Osmanlı'da kadınlar bankada, işçi olarak, Şekercilik, tahin ve bisküvi imalatı, konserve imalatı, tütün imalatı, kereste imalatı, halı sanayii, dokuma sanayiinin diğer kolları (elbise, kravat, çamaşır, gömlek, şapka, şemsiye imalatı vb.), sigara kağıdı imalatı, matbaacılık ve diğer kağıt imalatı, sabun imalatı, kimya ürünleri imalatı vb. iş alanlarında çalışmışlardır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun genelinde dokumacılık evlerde tezgahlarda ya da küçük atölyelerde yapılır. Yün ve pamuk eğirme işi Osmanlı kadınlarının günlük uğraşıdır. Dokumacılığın yaygın şekilde yapılmasından dolayı olsa gerek dokuma terminolojisine kadınlara özgü isimler girmiştir. Yün bükücüye gazala, ipek çekiciye kabbabe denmesi gibi (Vatter 1998:58).

Kadınların yoğun şekilde çalıştıkları sektörlerden biri de halı sanayidir. Halıcılık dışarıda atölyelerde yapılabildiği gibi evlerde de yapılır. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru sanayi ve ticari bir anlam ifade eden halıcılık özellikle Avrupalı tüketicilerin gözdesi olunca ev sanayine dönüşür. Uşak, Gördes, Kula gibi yerlerde hemen hemen her evde bir halı dokuma tezgahı vardır. Batı'nın yoğun ilgisi karşısında kimi yerleşim yerlerinde -Uşak ve köylerinde- halkın yaşam tarzı ve çalışma şekli değişir. Halıcılığın daha karlı bir iş olduğunu gören Uşaklı köylüler tarım yapmayı bırakıp halıcılığa yönelir (Quataert 1999:273). Bursa'da ipek kumaş dokumacılığı gelişmiştir.

Türkçe'nin tarihi dönemlerinde kadın meslekleri söz varlığı şu şekildedir.Orhun Türkçesi'nde *bedizçi;* Uygur Türkçesi'nde *arwışçı, yumuşçı* Karahanlı Türkçesi'nde *awurta;* Kıpçak Türkçesi'nde *yumuşçı, yumuşçu, daye, doġurud-, ḥâdim, tapn, tapuçı/tapukçı, toġurtmak;* Harezm Türkçesi'nde *ėgūş, hadime, ḫıdmetkâr, ḫıdmetci, raḳḳaṣ, oyunçı-oyunçu*; Eski Anadolu Türkçesi'nde *ağıtcı, avurda, avırdalık, avurdalık, aylakçı, bezekçi, daya, tapucı, tapuçı/tapukçı, tatu, taya, toğurtmak, yumuşcı, yüz yazıcı* sözcükleri yer alır.Bu sözcükler aşağıda alfabetik olarak verilmiştir.

Ağıtcı: Para karşılığında ölü evinde ağlayan kadın (E.A.T.S:25).

Âgūş: Uşak hizmetçi, kul (H.T.S:31).

Avurda: Ebe (E.A.T.S:69).

Avırdalık: Ebelik (E.A.T.S:68).

Avurdalık: Ebelik (E.A.TS:69).

Awurta: Daya (D.L.T: II, 144-10).

Arwışçı: Büyücü, afsuncu, sihirbaz (E.U.T.S:21).

Aylakçı: Hizmetçi (E.A.T.S:76).

Bedizçi: Süsleme ustası (KT G11).

Bezekçi: Süsleyen, süs yapan (E.A.T.S:116).

Daya: Dadı (E.A.T.S:194).

Daye: Dadı, çocuk bakıcısı (K.T.S:57).

Doğurud-: Doğutmak (K.T.S:63).

Ḫâdim: Hizmetçi (K.T.S:89).

Hadime: Kadın hizmetçi (H.T.S:208).

Ḫıdmetkâr: Hizmetkâr, hizmetçi (H.T.S:228).

Ḫıdmetci: Hizmetçi (H.T.S:230).

Raḳḳaṣ: Raks eden (H.T.S:478).

Oyunçı-oyunçu: Oyuncu (H.T.S:453).

Tapn: Hizmetçi, yumuşçu (K.T.S:262).

Tapucı: Hizmetçi (E.A.T.S:650).

Tapuçı/tapukçı: Hizmetçi (K.T.S:263) (E.A.T.S:650).

Tatu: Dadı (E.A.T.S:655).

Taya: Dadı (E.A.T.S:656).

Toğurtmak: Doğurtmak, doğum yaptırmak (K.T.S:279) (E.A.T.S:665).

Yumuşcı: Hizmeti (E.A.T.S:797).

Yumuşçı: Hizmetçi (E.U.T.S:305) (K.T.S:330).

Yumuşçu: Hizmetçi, işte kullanılan uşak (K.T.S:330).

Yüz yazıcı: Gelin yüzünü tel, pul vs. ile süsleyen (E.A.T.S:808).

Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan kadın meslekleri alfabetik olarak aşağıda verilmiştir.

Aktris: [Fr.. actrice] Tiyatro oyuncu kızı [<<aktör>>ün müennesidir.] (K.T:44)/ Tiyatroda oynayan, oyunun bir şahsını tecessüm ettiren kız, kadın (L.N: 26).

Âmûz-gâr: Öğretici, muallim, mualime (L.N.:30).

Âmûz-gârî: Muallimlik, muallimelik (L.N:31).

Bacı kadın: Eski daye, dadı (L.O:201).

Bakıcı: Ceffâr, falcı, çingene, marifetleri gösteren hilekâr/bakan, hizmet eden, bir işe takayyü eden (K.T:272) (L.O:36).

Bezekçi: Gelinleri tezyin edip giydiren kadın, meşşâta (K.T:292) (L.O:52).

Bohçacı: Bohçaya sarmak, bohça içinde istif etmek, paket yapmak (K.T:316) (L.O:59).

Çamaşırcı karı: Dükkânda ve evlerde ücretle çamaşır yıkayan karı veya büyük bir konakta yalnız çamaşır yıkamaya mahsus hizmetçi karı (K.T:504) (L.O:86).

Çengi (çingi): Def çalarak ve şarkı söyleyerek göbek atmak gibi oyunların nvaını icra eden rakkase ki başlıca Çingene kızlarından olur (K.T:517) (L.N:100) (M.L.O:65) (L.O:582).

Dâdâ: Çocuk bakıcı olan cariye (M.L.O:67)/ dade (L.O:585)/Dadı (L.N:103).

Dadı: Çocuğa bakmakla muvazzaf kadın hizmetçi, lala müennesi, Çocuk dadısı; şu çocuğu dadısına verin; daha dadısının kucağından çıkmamış (K.T:597) (L.O:107).

Daye: Dadı, bir veya birkaç çocuğa bakmaya mahsus hizmetçi karı (K.T:602) (L.N:106) (M.L.O:69) (L.O:586).

Dikişçi: Dikiş diken kadın, terzi kadın (K.T:643).

Doğurtmak: 1. Bir kadın veya dişinin doğurmasını teshil etmek, ebelik veya hekimlik etmek, tevlit ettirmek (K.T:899) (L.O:120).

Düzgüncü: 1. Kadınların sürdükleri boyaları yapan ve satan adam. 2. Geline düzgün süren kadın (K.T:625).

Ebe: Doğurtma sanatını icra eden kadın veya tabip, kâbil, kâbile; ebe kadın, ebe tabip (K.T:67) (L.O:129).

Elekçi: 1. Elek yapan ve satan adam veya karı. 2. Çingene karısı. Açık saçık ve namusu şüpheli (kadın) (K.T:157)/Eleği yapanlardan kinaye, pejmürde-hâl, açık saçık, açık meşrep (L.O:133).

Gassale : Ölü yıkayan karı (K.T:967) (L.O:621).

Gömlekçi: Kolalı gömlek yapan ve satan adam (K.T:1215).

Hafıza: Hıfz ve muhafaza edici olan dişi ve hissolunann nesnenin eserini zihinde sabit eyleyen kuvvet-i bâtıne, ezberlemek ve unutmamak kuvveti ve Kur'ân-ı Azîmü'ş-Şân'ı ezberlemiş olan hatun (M.L.O:124).

Halayık:Cariye, harpte tutulmuş veya satın alınmış kız veya kadın:çerkez halayık, Arap halayık, halayıklar (KT:586). / halîka'nın cemi. Mahlukat, hususiyle insanlar: kâffe-i halâ'ik. Bu manada "halayık" suretinde yazılmamalı. Müfredi kullanılmaz. Hizmetçi, cariye manasında kullanılan "halayık" Türkçeleşmiş bir kelimedir. Müfret hükmündedir (L.N: 191) (L.O:628).

Hâliye(t): Düzgün ve pîrâyiş takınıcı olan avrat (M.L.O:127).

Haseki ağası, haseki kadın: Âsâkir-i hâssa ve hadâyık-ı hâssa bostancılar zabitanı (L.O:633).

Hâzına: Çocukları terbiye eden kadın, dâye (L.N:216).

Hizmetçi kız: Besleme, yanaşma kız (K.T:1126) (L.O:238).

İşçi: Dikiş ve nakış gibi el işiyle meşgul kadın veya kız (K.T:242) (L.O:195).

Kabile: Ebe kadın (L.N:303) (M.L.O:202) (L.O:683).

Kâbil-i imkân: Gebe hatunların çocuklarını almak fen ve sanatını bilen, ebe, ebe tabip (K.T:1013).

Kâhine: Eski İsrailîlerde vesair bazı edyânda gaybden haber vermek iddiasında bulunan karı (K.T:1141).

Kalfa: Bir dairede cariye ve halayıkların başı (K.T:1079) (L.O:204).

Karı çengisi: Rakkase (L.O:215).

Kedbânû: Hanenin ümûruna müdebbirâne nezaret eden büyük kadın, kahya kadın, bibi (L.N:323).

Kehhâl: Sürme çekici, çeken (K.T:1151) (L.N:324) (M.L.O:213) (L.O:691).

Kerhaneci: Bir dâr-ı fuhşiyyâtı idare eden adam, veya karı (K.T:1137).

Kıbâle: Ebelik ilim ve sanatı:fenn-i kıbâlede mahir bir tabip (K.T:1049)./ Ebelik: fenn-i kıbâle (L.N:332) (M.L.O:218) (L.O:694).

Kolcu: Hizmetçilere kapı bulup yerleştiren kâhya erkek veya karı (K.T:1110).

Kukulyacı: Falcı çingene karısı (K.T:1105) (L.O:251).

Kurşuncu: Hastalara kurşun dökmek ameliyyât-ı sihirbâzânesini icra eden kadın (K.T:1095).

Lûlî: Lûliyân. Güzel çengi, raks eden çingene kızı. (K.T:1248)/ güzel ve nazik olan kız veya oğlan (M.L.O:235) (L.O:705).

Mânâf: Ebe kadın, kabile (L.N:376).

Maşıta: Kadınların saçlarını tarayan, gelinin çehre ve endamına ziynet ve ârâyiş veren kadın. buna "meşşâta" da denir (L.N:382) (M.L.O:249).

Meşşâta: Gelinin yüzünü tezyin eden yazıcı hatun. (M.L.O:272)/ Meşşâta: [<<meşt>>tan smb.] Gelini tarayıp saçını düzeltmeye ve esbâb-ı zînetini takıp süslendirmeye mahsus kadın (K.T:1348) (L.N:416).

Muallime: Mu'allimât. Ders veren kadın, kadın hoca (K.T:1376).

Mürebbi: Mürebbiye. [<<rübüvv>>den sf. Tef'îl] Bir veya birkaç çocuğun talim ve terbiyesi uhdesine ihale edilmiş olan erkek veya kadın, terbiyeci, hususî muallim ve muallime. Fr. Instituteur, trice (K.T:1320) (L.N:481) (M.L.O:334) (L.O:752).

Mütevvic: Tetvic eden, taç giydiren (L.N:522).

Müvellid: Doğurtan, ebe tabip, kâbil (K.T:1433) (L.N:523) (M.L.O:363) (L.O:763).

Müvellide: Ebe kadın, kâbile (K.T:1433) (M.L.O:363).

Nâiha(t): Feryat ve figan ile ağlamak ve meyyit üzerine ağlayıp feryat edici olan hatun (M.L.O:370).

Nevvâha(t): Ücret için meyyit hanesinde ve cenaze arkası sıra feryat ile ağlar olan karı (M.L.O:384).

Orfana: Hizmetçi kız (L.O:293).

Oyacı: Oya ve dantelâ yapan ve satan adam veya kadın (K.T:226) (L.O:295).

Oyuncu: Rakkas, horacı, bâzîger. Kumarbaz, muhtâl, hile-kâr (L.O:297).

Oyuncu: Tiyatro aktör ve aktrisi (K.T:231).

Pâzâc: 1. Ebe kadın. 2. Daye, murzia (L.N:564).

Pîrâ: [<<pîrâsten>> fiilinden smş. olup ştr. Teşkilin girer.] Donatıcı, tezyin eden (K.T:366) (M.L.O:402) (L.O:784).

Pîrâyende: Donatıcı, ziynet verici (K.T:366) (L.N:572) (M.L.O:402).

Pîrayiş: Donatma, ziynet verme (K.T:366) (L.N:572).

Pîş-bâr: Ebe kadın, haml husûsâtına mahir olan karı (M.L.O:402).

Primadonna (primadonna): Operada birinci aktris (K.T:355) (L.N:574).

Rakkas: Raks edici, bâcî-ger, çengi, köçek (K.T:668) (L.N:580) (M.L.O:407) (L.O:788).

Sağucu: Ücretle ağlayan erkek veya kadın. (K.T:808) (L.O:327).

Sâhire: Sihirbaz karı (L.N:599) (M.L.O:422).

Sâkiye: Sakilik eden kız (K.T:700) (L.N:601) (M.L.O:424).

Sebak-âmûz: Muallim, muallime (L.N:606).

Soygun vermek: Soyulmak, kuttâ'-ı tarik elie düşüp soyulmak. = ş. Soyunmuş, çıplak, bir düğün vesair cemiyette hizmet etmek için ağır esvabını çıkarıp hafif kıyafete girmiş hizmetçi kadın (K.T:843).

Şâ'ire: Şiir söyleyen kadın (K.T:764).

Tahta silici: Döşeme tahtalarını ovan karı (K.T:758).

Taya: [Fa. Dadı demek olan <<dâye>> den] Bir çocuğa süt ninelik etmek üzere çocuğuyla beraber satın alınmış emzikli halayık (K.T:874).

Tevlit: Doğurtma, doğurmakta ola bir kadına veya bir dişi hayvana yardım etme, ebelik etme (K.T:454). / Hakikî ve mecazî doğurmak, doğurulmak. "doğurtmak" manasında da kullanılır (L.N:719) (M.L.O:509) (L.O:860).

Usta: Hizmetçi kadınların ve cariyelerin başı, eskisi (K.T:206) (L.O:396).

Yıllıkçı :Yanaşma kadın, hizmetkâr (L.O:427).

Yüz yazıcı, yazıcı kadın: Gelinlerin yüzünü boyayıp güya süslendiren kadın, meşşâte (K.T:1528) (L.O:419).

Tablo18: Osmanlı Türkçesi Sözlüklerinde Kadın Meslekleri

Sözcükler	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
Aktris (Fra.)	+	+	-	-
Âmûz-gâr (Far.)	-	+	-	-
Âmūz-gârî (Far.)	-	+	-	-
Bacı kadın	-	-	-	+

(Moğ.)+(Tür.)				
Bakıcı (Tür.)	+	-	-	+
Bezekçi (Tür.)	+	-	-	+
Bohçacı (Tür.)	+	-	-	+
Çamaşırcı karı (Far.)+(Tür.)	+	-	-	+
Çengi (çingi) (Far.)	+	+	+	+
Dâdâ (Far.)	-	+	+	+
Dadı (Far.)	+	-	-	+
Daye (Far.)	+	+	+	+
Dikişçi (Tür.)	+	-	-	-
Doğurtmak (Tür.)	+	-	-	+
Düzgüncü (Tür.)	+	-	-	-
Ebe (Tür.)	+	-	-	+
Elekçi (Tür.)	+	-	-	+
Gassale (Ar.)	+	-	-	+
Gömlekçi (Tür.)	+	-	-	-
Hafıza (Ar.)	-	-	+	-
Halayık (Ar.)	+	+	-	+
Hâliye(t) (Ar.)	-	-	+	-
Haseki ağası, haseki kadın (Far.)+(Tür.)	-	-	-	+
Hâzına (Ar.)	-	+	-	-
Hizmetçi kız (Ar.)+(Tür.)	+	-	-	+
İşçi (Tür.)	+	-	-	+
Kabile (Ar.)	-	+	+	+
Kâbil-i imkân (Ar.)+(Ar.)	+	-	-	-

Kâhine (Ar.)	+	-	-	-
Kalfa (Ar.)	+	-	-	-
Karı çengisi (Tür.)+(Far.)	-	-	-	+
Kedbânû (Far.)	-	+	-	-
Kehhâl (Ar.)	+	+	+	+
Kerhaneci (Far.)	+	-	-	-
Kıbâle (Ar.)	+	+	+	+
Kolcu (Tür.)	+	-	-	-
Kukulyacı	+	-	-	+
Kurşuncu (Tür.)	+	-	-	-
Lûlî (Far.)	+	-	+	+
Mânâf (Far.)	-	+	-	-
Maşıta (Ar.)	-	+	+	-
Meşşâta (Ar.)	+	+	+	-
Muallime (Ar.)	+	-	-	-
Mürebbi (Ar.)	+	+	+	+
Mütevvic (Ar.)	-	+	-	-
Müvellid (Ar.)	+	+	+	+
Müvellide (Ar.)	+	-	+	-
Nâiha(t) (Ar.)	-	-	+	-
Nevvâha(t) (Ar.)	-	-	+	-
Orfana (Yun.)	-	-	-	+
Oyacı (Yun.)	+	-	-	+
Oyuncu (Tür.)	+	-	-	-
Oyuncu (Tür.)	-	-	-	+

Pâzâc (Far.)	-	+	-	-
Pîrâ (Far.)	+	-	+	+
Pîrâyende (Far.)	+	+	+	-
Pîrayiş (Far.)	+	+	-	-
Pîş-bâr (Far.)	-	-	+	-
Primadonna (primadonna) (İta.)	+	+	-	-
Rakkas (Ar.)	+	+	+	+
Sağucu (Tür.)	+	-	-	+
Sâhire(t) (Ar.)	-	+	+	-
Sâkiye (Ar.)	+	+	+	-
Sebak-âmûz (Ar.)	-	+	-	-
Soygun vermek (Tür.)	+	-	-	-
Şâ'ire (Ar.)	+	-	-	-
Tahta silici (Far.)+(Tür.)	+	-	-	-
Taya (Far.)	+	-	-	-
Tevlit (Ar.)	+	+	+	+
Usta (Far.)	+	-	-	+
Yıllıkçı (Tür.)	-	-	-	+
Yüz yazıcı, yazıcı kadın (Tür.)	+	-	-	+

Toplam Sözcük	**Kamus-ı Türkî**	**Lügat-ı Nâcî**	**Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**	**Lehçe-i Osmânî**
72	49	27	23	35

Yukarıda meslekler ile sözcüklerin toplam sayısı ve incelenen sözlüklerde bulunan sözcük sayısı verilmiştir. Aşağıda bu sözcüklerin kökenleri, yapısı ve bulundukları sözlüklerdeki sayıları ile yüzdelik oranları verilmişir.

Türkçe sözcük sayısı 16'dır: %22,22

Arapça sözcük sayısı 25'dir: %34,72

Farsça sözcük sayısı 14'dür: %19,44

Yunanca sözcük sayısı 2 tanedir: %2,77

Fransızca sözcük sayısı 1'dir: %1,38

İtalyanca sözcük sayısı 1'dir: %1,38

Moğolca +Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %1,38

Farsça tamlama sayısı 3 tanedir: %4,16

Türkçe tamlama sayısı 1'dir: %1,38

Mastarla deyimleşmiş Türkçe tamlama 1 tanedir: %1,38

Farsça+Türkçe şeklinde oluşmuş tamlamalar 3 tanedir: %4,16

Türkçe+Farsça şeklinde oluşmuş tamlamalar 1 tanedir: %1,38

Arapça tamlama sayısı 2'dir: %2,77

Arapça + Türkçe şeklinde oluşmuş tamlama sayısı 1'dir: %1,38

Yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunan sözcük sayısı 15 tanedir: %20,83

Yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunan sözcük sayısı 8 tanedir: %11,11

Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 5 tanedir: %6,94

Yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunanlar 6 tane sözcüktür: %8,33

Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunanlar 3 tane sözcük bulunur: %4,16

Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunan sözcük sayısı 1'dir: %1,38

Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 16 'dır: %22,22

Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de 2 tane sözcük bulunur: %2,77

Kamus-ı Tükî, Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de ortak bulunan sözcük sayısı 3'dür: %4,16

Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de ortak bulunan sözcük sayısı 2 tanedir. %2,77

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de bulunan sözcük sayısı 8 tanedir: %11,11

Oyuncu anlamına gelen sözcükler *aktris, oyuncu, primadonna* dır. *Aktris* sözcüğü Fransızca'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Oyuncu* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Primadonna* sözcüğü İtalyanca'dır ve Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Öğretmen anlamına gelen sözcükler *âmûz-gâr, âmûz-gârî, muallime, mürebbi, sebak-âmûz* 'dır.

Âmûz-gâr ve *âmûz-gârî* Farsça tamlamalardır ve iki sözcükte yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Muallime* ve *mürebbî* sözcüğü Arapça'dır. *Mürebbî* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Muallime* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Sebak-âmûz* Arapça tamlamadır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Ebe anlamına gelen sözcükler *doğurtmak, ebe, kabile, bâbil-i imkân, kıbâle, mânâf, müvellid, müvellide, pâzâc, pîş-bâr, tevlittir*. *Doğurtmak* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Ebe* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kabile, kâbil-i imkân, kıbâle* sözcük ve söz grupları aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir.*Kabile* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Kabil-i imkan* tamlaması ise yalnızca Kamus-ı Türkî de bulunur.Kıbâle sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Müvellid, müvellide* ve *tevlit* sözcükleri Arapça'dır ve "vld" kökünden türemiştir. *Müvellid* ve *tevlit* sözcükleri dört sözlükte de bulunur. *Müvellide* ise Kamus-ı Türkî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Manaf* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Pâzâc* sözcüğü Farsça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Pîş-bâr* Farsça tamlamadır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Hizmetçi anlamına gelen *hizmetçi kız, halayık, orfana, soygun vermek, usta, yıllıkçı* sözcüklerdir. *Hizmetçi kız* Arapça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Halayık* sözcüğü Arapça olup çift anlamlı bir sözcüktür "hem cariye hem de hizmetçi" anlamında olup Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye dışındaki sözlüklerde bulunur. *Orfana* sözcüğü Yunanca'dır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Soygun vermek* mastarla oluşmuş deyimdir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Usta* sözcüğü Farsça'dır ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Yıllıkçı* Türkçe bir sözcüktür ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Bakıcı anlamına gelen sözcükler *bacı kadın, bakıcı, dâdâ, dadı, daye, hâzına, taya* 'dır. *Bacı kadın* sıfat tamlaması Moğolca ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuştur yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Bakıcı* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Dâdâ* ve *dadı* sözcükleri aynı kökten türemiş Farsça sözcüklerdir ve *dâdâ* sözcüğü Kamus-ı Türkî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Dadı* sözcüğü de Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî' de bulunur. *Daye* ve *taye* sözcükleri aynıdır sadece söz başındaki "t" sert "d" sesi yumuşaktır ve Farsça'dır. *Taya* sözcüğü yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Daye* sözcüğü dört sözlükte de bulunur. *Hâzına* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Dans eden kadın anlamına gelen sözcükler *çengi (çingi), karı çengisi, lûlî, oyuncu, rakkas*tır. *Çengi* sözcüğü Farsça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Karı çengisi* Türkçe ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş bir tamlamadır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Lûlî* sözcüğü Farsça'dır ve Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Oyuncu* sözcüğü çift anlamlı bir sözcüktür "hem aktris hemde dansçı" demektir ve Türkçe'dir yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Rakkas* sözcüğü "raks eden" demek olup Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur.

Süsleyici kadın anlamına gelen sözcükler *bezekçi, düzgüncü, hâliyet, kehhâl, maşıta, meşşâta, mütevvic, pîrâ, pîrâyende, pîrayiş, yüz yazıcı, yazıcı kadın*dır. *Bezekçi* sözcüğü bezemekten gelir Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Düzgüncü*, "düzgün: allık" demek olup "makyaj" anlamındadır ve *düzgüncü* de makyaj yapan makyöz anlamında kullanılmıştır ve Türkçe'dir yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hâliyet* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Kehhâl* sözcüğü "sürme süren" demek olup Arapça'dır ve dört sözlükte de bulunur. *Maşıta* ve *meşşâta* sözcükleri aynı kökten türemiş Arapça sözcüklerdir. *Maşıta* sözcüğü Lügat-ı

Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Meşşâta* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Pîrâ, pîrâyende ve pîrâyiş* sözcükleri aynı kökten türemiş Farsça sözcüklerdir. *Pîrâ* sözcüğü Lügat-ı Nâcî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Pirâyende* sözcüğü Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Pîrayiş* ise Kamus-ı Türkî ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur. *Yüz yazıcı – yazıcı kadın* Türkçe isim tamlamaları tek bir madde başıdır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Mütevvic* sözcüğü Arapça'dır yalnızca Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Saray görevlisi anlamına gelen kadınlar *haseki ağası, haseki kadın, kalfa, kedbânûdur.Haseki ağası* ve *haseki kadın* tamlamaları Farsça ve Türkçe sözcüklerinin birleşmesiyle oluşur. Bunlar tek bir madde başıdır ve yalnızca Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kalfa* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kedbânû* Farsça bir tamlamadır ve Lügat-ı Nâcî'de bulunur.

Dikiş diken kadın meslekleri *dikişçi , işçi* sözcükleridir. *Dikişçi* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *İşçi* sözcüğü de Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Sihir yapan kadın anlamındaki sözcükler *kahine, kukulyacı, kurşuncu, sâhiredir*. *Kâhine* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kukulyacı* da Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Kurşuncu* Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Sâhiret* sözcüğü Arapça'dır ve Lügat-ı Nâcî ve Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Ağlayıcı anlamına gelen sözcükler *nâihat, nevvâhat* sözcükleri Arapça'dır ve aynı kökten türemiştir.Yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur.

Diğer kadın meslekleri *bohçacı, çamaşırcı karı, elekçi, gassale, gömlekçi, hafıza, kerhaneci, kolcu, oyacı, sağucu, sâkiye, şâ'ire, tahta silici* sözcükleridir. *Bohçacı* Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Çamaşırcı karı* Farsça + Türkçe şeklinde oluşmuş bir tamlamadır ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Elekçi* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur.Gassale sözcüğü Arapça'dır Kamus-ı Türki ve Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Gömlekçi* Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Hafıza* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de bulunur. *Kerhaneci* Farsça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Kolcu* sözcüğü Türkçe'dir ve yalnızca Kamus-ı

Türkî'de bulunur. *Oyacı* Yunanca'dır Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sağucu* sözcüğü Türkçe'dir ve Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'de bulunur. *Sâkiye* sözcüğü Arapça olup Lehçe-i Osmânî dışındaki sözlüklerde bulunur. *Şaire* sözcüğü Arapça'dır ve yalnızca Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Tahta silici* Farsça ve Türkçe sözcüklerin birleşmesiyle oluşan bir tamlamadır Kamus-ı Türkî'de bulunur.

SONUÇ

Kadın unvanları söz varlığı kategorisinde madde başı olan 28 sözcük tespit edilmiştir. Bu kategorideki sözcüklerin yalnızca iki tanesi Türkçe' dir. En çok Arapça kökenli sözcük bulunur altı tanedir ve bunların dışında sözlüklerimize girmiş olan Rusça, Slavca, Latince, İbranice sözcükler de mevcuttur. Türkçe sözcüklerden en önemlisi *hatun*dur Türk devletlerinde çok önemli bir yeri vardır *hatunun*. Arapça tamlamalardan en ilginç olanı ise *mehd-i ulyâ-yı saltanattır* üç sözcüğün birleşmesiyle oluşmuştur. Özel isim olarak *Mâl Hatun* ismiyle yer alan kadın Osman Bey'in karısıdır. Bu kategoride sözlükler Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî' de ortak bulunan sözcük sayısı dokuzdur.

Olumsuz kadın adlandırmalarında toplamda altmış iki sözcük tespit edilmiştir. En çok sözcük alınan sözlük Kamus-ı Türkî'dir ve en çok ortak sözcük bulunan sözlükler Kamus-ı Türkî ile Lehçe-i Osmânî'dir on iki sözcük ortak bulunmaktadır. Benzetme yoluyla oluşmuş sözcük ve tamlamalar bulunmaktadır *paçavra, yarım pabuç, kirli kukla, sokak süpürgesi* vb.

İncelenen Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî isimli sözlüklerde yaşlı kadın anlamına gelen sözcük sayısı on ikidir. Tespit edilen Türkçe kökenli sözcükler sıfat tamlaması şeklinde oluşmuş bileşik yapılı sözcüklerdir. Karı, koca karı ve kocakarı gibi. En çok Arapça kökenli sözcükler bulunmaktadır ve bunlar aynı kökten türemiş sözcüklerdir. Örneğin; "acz" kökünden türemiş olan *acâ'iz, acayiz, acûz, acuze* sözcükleri yer alır.

Araştırılan dört sözlükte tespit edilen evlenmemiş ya da boşanmış kadın anlamına gelen sözcük sayısı kırk dokuz'dur. Bekâr anlamına gelen *Betûl* sözcüğü "Hz. Meryem'i" kasteden özel bir adlandırmadır. Bunun dışında *Tunus gediği* tamlaması da" zengin dul kadın" anlamına gelen özel bir adlandırmadır.

Kadın akrabalık sözcükleri yüz yirmi altı tanedir. Türkçe sözcük sayısı yirmi altıdır. Diğer kategorilerden farklı olarak incelenen sözlüklerde tespit edilen sözcüklerden köken olarak olarak Moğolca ve İtalyanca sözcükler yer alır. Arapça yedi tane tamlama bulunmaktadır. Bu kategoride özel bir adlandırma olan Arapça + Farsça tamlama şeklinde oluşmuş *kaşık düşmanı* yer alır.Kamus-ı Türkî'de yer alan mama sözcüğü çocuk dilinde anne demektir.

Kadın anlamına gelen diğer sözcüklerin sayısı yüz ikidir. Bu kategoride Çince+Farsça şeklinde oluşmuş *İnci tanesi* bir tamlamadır. Bu kategoride Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yirmi altı sözcük yer almaktadır. Sekiz Türkçe sözcük bulunur ve en çok Arapça'dan alıntılanan sözcükler bulunur bu sözcük sayısı elli dokuz'dur. Bu kategoride yer alan özel adlandırmalar *kız dalağı, köroğlu, çarşamba karısı, ıslak karga, hatun-ı kıyâmet* gibi adlandırmalardır. *Hatun-ı kıyamet* Arapça tamlaması "Hazret-i Fâtimetü'z-zehrâ" yı karşılar.

İncelenen Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Münteabât-ı Lügat-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de tespit edilen kadın dış giyimi ile ilgili yüz yirmi iki tane sözcük bulunur. Bu kategoride yer alan farklı kökenli sözcükler Bulgarca, İtalyanca, Yunanca ve Fransızca sözcükler yer alır. Fransızca *kaput, manto, pardösü,* Yunanca *şalaki* , İtalyanca olan *ruba* , Bulgarca *gocuk* sözcüğü yer alır. Yansıma şeklinde oluşmuş *vızvızi* sözcüğü ilginçtir. Bu sınıflandırmada en çok Arapça sözcük tespit edilmiştir.

Kadın iç giyiminde on beş tane sözcük tespit edilmiştir.En çok sözcük Frasça'dan alıntılanmıştır.Bu sözcükler *astar, çamaşır, tebân, tenbân* sözcükleridir. Latince *balina* sözcüğü yer alır. Kamus-ı Türkî ve Lehçe-i Osmânî'deki sözcük ortaklığı diğer sözlüklerin ortaklığından fazladır.

Kadın ayakkabılarıyla ilgili incelenen sözlüklerde altı tane sözcük tespit edilmiştir. En çok Farsça kökenli sözcük bulunur.

Kadın eldiven iki tane sözcük tespit edilmiştir .*Elcek ve eldiven* sözcükleri Kamus-ı Türkî'de bulunur. *Eldiven* sözcüğü Lehçe-i Osmânî'de yer alır.

Kadın örtüleri kategorisinde elli dokuz sözcük bulunmaktadır. Türkçe yedi tane Farsça on iki tane sözcük tespit edilmiştir. *Mermerşahi* tamlaması Yunanca ve Farsça sözcüklerin birleşmesiyle oluşmuş farklı bir sözcüktür. En çok Farsça tamlama yer alır. Sözcükler en çok Lehçe-i Osmânî'de bulunur.

Kadın aksesuarlarında taranan sözlüklerde tespit edilen seksen bir tane sözcük bulunur. Türkçe sözcük sayısı on birdir. Çince *inci* sözcüğü yer alır. Fransızca iki tane sözcük bulunur. Bu sözcükler *broş* ve *kurdele* sözcüklerdir. İtalyanca ve Latince sözcükler de yer alır. Kökeni tespit edilemeyen sözcükler *hicl, mengel, netafet, oya, şenatir, tarak, tiksâr*, sözcüklerinin kökenleri tespit edilememiştir.

Makyaj malzemelerinden on altı sözcük bulunmaktadır. En fazla sözcük Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yer alır. Üç tane Türkçe sözcük bulunur bunlar *al, allık, düzgün*'dür.

Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî'de tespit edilen kültürde kadını ilgilendiren sözcük sayısı elli üçtür. Ermenice *tel* sözcüğü bulunur.Yunanca *kundak* ve *kundaklamak* sözcükleri yer alır. Arapça on altı sözcük bulunmasıyla en çok sözcük alınan dildir. Bu kategoride en çok sözcük tespit edilen sözlük ise Kamus-ı Türkî'dir. Burada *kına* sözcüğü makyaj malzemeleriyle ortak sözcüktür ve hem süs malzemesi olmasıyla hem de düğünlerde gelini süslemek için ve düğün öncesinde *kına* gecesinde yakılan bir malzemedir.

Gebelikle ilgili elli altı tane sözcük tespit edilmiştir. Bu kategoride deyimleşmiş bazı ifadeler bulunur. *Helâl süt vermek, gebe kalmak, ikiz doğurmak* bunlar mastarla oluşmuş deyimleşmiş ifadelerdir. Gebe anlamında farklı tamlamalar bulunur. *iki canlı*, *karnı burnunda , kaygın deve* gibi sözcükler gebe anlamına gelir. Arapça'dan yirmi iki tane sözcük alıntılanarak, en çok sözcük alınan dil olmuştur. Bu kategoride Yunanca'dan alınan aynı kökten türeyen *loğusa, lohusa* ve *lohusalık* sözcükleri bulunur.

Kadın hastalıklarıyla ilgili otuz iki sözcük bulunur. Bu sözcüklerden dördü Türkçe kökenlidir. Bunlar *aslık, aybaşı, kısır, kısırlıktır*. Bu kategoride aynı anlama gelen birden fazla sözcük bulunmaktadır. Ay başı anlamında *âdet görmek, aybaşı, hâiz, havâiz, hayız, hayz, nifas, tams* sözcükleri yer alır. Kısır anlamına gelen *âkır, akim, akîme(t), akîr, bî-mahsûl, i'kar, kısır, kısırlık, ta'kîm, ukm, ukr* sözcükleri yer alır.

Kadın organlarında toplam otuz sözcük tespit edilmiştir. Rahim ve meme anlamında sözcükler bulunur. Rahim anlamında *baylık, döl yatağı, durû', erhâm, mebiz, mehbil, mehâbil, meşîme(t), oğulduruk, rahim, zehdân* sözcükleri yer alır. Meme anlamında da *bistân, emcek, emcik, emzik, etbâ, hülü, kız memesi, kız memesi limon, meme, merâzı', merza', pistân, sa'dâne(t):, seâlîl, sedâyâ, sedy, sine, südî:, sü'lûl* sözcükleri bulunur.Bu sözcükler en çok Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye'de yedi sözcükle kadın organlarında en çok sözcük bulunan sözlüktür.

Kadın mesleklerinde toplamda yetmiş iki sözcük bulunur. Türkçe on altı sözcük bulunur. İtalyanca "oyuncu" anlamında *primadonna* sözcüğü bulunur. Farklı olarak

Moğolca+ Türkçe şeklinde oluşmuş bacı kadın tamlaması bulunur. Mastarla deyimleşmiş "hizmetçi" anlamında *soygun vermek* ifadesi yer alır.

Bu çalışmada 15. ve 19. yy. arasında yazılmış Kamus-ı Türkî, Lügat-ı Nâcî, Müntehabât-ı Lügât-ı Osmâniyye ve Lehçe-i Osmânî sözlükleri kadın söz varlığı açısından incelenmiştir. Kültürle kadına verilen adandırmaların yakın ilişkisi olduğu alıntı sözcüklerin yoğunluğundan anlaşılmaktadır. Çalışmanın Türk dilinin diğer dönemlerinde de farklı sözlükler ve eserler üzerinden yapılması Türk kültüründe kadına verilen değeri ve kültürel kodların oluşmasında dilin hem bir gösterge hem de sonuç olarak önemini ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmed (1995). *Osmanlı'da Harem*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Akgüzdüz, Ahmed / Öztürk, Said (1999). *Bilinmeyen Osmanlı* İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Aksan, D. (2004). *Türkçenin Söz Varlığı*. 3. Baskı. Ankara, Engin Yayınevi.

Aksan, Doğan (2009). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Ankara, Engin Yayınevi,

Aksan, Doğan (2009b). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, 5. Baskı, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Aksan, Doğan. (1998). Türklerde Sözlükçülük, Bugün Türkiye'de Sözlük, *Kebikeç Dergisi*, Sayı 6, 115-118

Aksan, Doğan. (1998). Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim. 1. Cilt, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Altunbay, Müzeyyen (2015). 16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyahatnâmelerde Osmanlı Devletindeki Kadın Algısı, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 8 Sayı: 41.

Apak M, Gündüz F. Fatma E, (1997). Osmanlı dönemi kadın giyimleri, 1.Baskı, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Ayhan, Fatma (2013). Türk Giyim Kültüründe Pantolon , *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 39.

Balaman, Ali Rıza (1994). *Türkiye'de Geleneksel Yaşamda Kadının Toplumsal Yeri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 133-154.

Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin Grameri*, 10. Baskı., Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, S.Gerard(1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford at the Clarendon Press.

Crane, Diana (2000). Fashion and its social acendas class, gender and identitiy in clothing. The University of Chicago Pres.

Crystal, David (2007). Dillerin Katli. Çev. Gökhan Cansız. İstanbul: Profil Yayıncılık.

Çetin, Engin,(2008). Türkçede Gebelere Ad Verme Yolları, *Turkish Studies*, 3/3 :191.

Çotuksöken, Y. (1989). Bir Dilin Sözvarlığı. *Varlık Dergisi,* 987: 11.

Dulum, Sibel, (2006). Osmanlı Devleti'nde Kadının Statüsü, Eğitimi ve Çalışma Hayatı(1839-1918), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi.

Emiroğlu, Selim, (2012). "Türkçe Sözlükteki Akrabalık Adlarının Tasnifi", *Turkish Studies*, Ankara.

Ermers, Robert (1999). *Arabic Grammars of Turkic*. Brill. Leiden. Boston. Köln.

Gökçe, Aziz (1998). Türkiye Türkçesinin Tarihî Sözlükleri. *Kebikeç Yayınları*.

Gülensoy, Tuncer (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*, Ankara, Türk Dil Kurumu.

Günay, T. Umay (2000). İslâmî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri Ve Önemi, *Millî Folklor*, 46: 4-9.

Güner, Nurhan (2018). Türkçenin Kadınla İlgili Söz Varlığı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Doktora Tezi, Kayseri:Doktora Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Gürtuna, S (1997). Osmanlı Kadın Giysisi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Şimşek, Anjelika (2016). Türk Destanlarında Kadın İmgesi, Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları Yayın No: 0017.

Kafesoğlu, İbrahim (2017). *Türk Millî Kültürü,* İstanbul: Ötüken Yayınları.

Kaplan, Mehmet (2004). *Dede Korkut Kitabında Kadın. Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar,* İstanbul: Dergâh Yayınları, 39-50.

Karahan, Akartürk (2006). Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınla İlgili Kelimeler Üzerine, Bilkent Üniversitesi, Ankara, *I. Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, 1.

Karakışla, Yavuz Selim (2001). Osmanlı Kadın Telefon Memureleri -I-II-III, *Tarih ve Toplum,* C.36, Sayfa: 212,213,214.

Karakışla, Yavuz Selim (1999). "Osmanlı Ordusunda Kadın Askerler", *Toplumsal Tarih*, C. XI, s.15-24

Kartal, Ahmet (2008). *Lügat-ı Nâcî*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları, 7-8.

Koçu, R. E. (1967). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2003). *Gramer Terimleri Sözlüğü,* Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 199.

Köksal, Behiye, (2011). Orhon Yazıtları'nda Kadın, *E-Journal of New World Sciences Academy*

Kuyma, Erol (2015). Harezm Dönemi Türkçesi ve Eserlerine Genel Bir Bakış, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*

Küçükkırsoy, Dila, (2016).Türk Toplumda Kadın Algısı ve Kadın Haklarının Tarihsel Gelişimi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı , Yüksek Lisans, Ankara Gazi Üniversitesi .

Ortaylı, İlber (1983). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Hil Yayınları.

Ölmez, Mehmet, Türk Dillerinin Sözlükleri ve Türk Sözlükçülüğü (1994) Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü, Ankara, Dil Derneği Yayınları.

Önertoy, Olcay/Parlatır, İsmail .(1987). Tanzimat Sonrası Osmanlıca Metinler. 2. Baskı. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.

Özaydın, Abdülkerim (2012). Unvan, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.:42 :163.

Nalbant B, Aman B (2019). Çağatay Dönemi Giyim Kuşam ve Süslenme Terimleri, Eskişehir, X. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildiri Kitabı.

Parlatır, İsmail .(1995). Türkçe Sözlük Çalışmaları ve Sorunlarımız, *Türk Dili Dergisi*, 517.

Quataert, Donald (1999). *Osmanlı İmalat Sektörü (Çev.T.Güney***)**, İstanbul, İletişim Yayınları.

Rahimi, Farhad (2018). Çağatay Türkçesi Sözlükleri Bibliyografyası , *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 69-104.

Saz, Leyla (1974). *Haremin İç Yüzü*, (Düz.S.Borak), İstanbul: Milliyet Yayınevi

Sevin, Nurettin (1973). *On Üç Asırlık Türk Kıyafet Tarihine Bir Bakış*, İstanbul:Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.

Soydan, Celal. (2003). Urdu Dilinde Akrabalık Terimleri ve Müslüman Hint Toplumunda Aile Yapısı, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi,* 43, 43-56.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1997). *19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, 8. Baskı. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.

Tavkul, Ufuk (1993). Tarihî Türk Erkek Kıyafetleri. *Millî Folklor* 19 , 40-45.

Tezcan, Mahmut (1983). Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi* 16/1, 255-276.

Tietze, Andreas (2002). *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Tükçesi Lugatı,* İstanbul:Simurg Yayınevi, 1. Baskı.

Timurtaş, F.Kadri (1978). *Şemsettin Sami ve Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

Topaloğlu, Ahmet (2010). 'Türkçe'de Genel ve Özel Sözlükler ile Sözlük Yazımı', Türkiye'de ve Dünyada Sözlük Yazımı ve Araştırmaları Uluslar Arası Sempozyumu Bildirileri, İstanbu Kubbealtı Neşriyat.

Toparlı, Recep (2004). Lehçe-i Osmânî'deki Atasözleri, TÜBAR-XV.

Toparlı, Recep (2004). Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî'deki Melik ve Melike Adları Üzerine, *Zeynep Korkmaz Armağanı, Ankara,Türk Dil Kurumu Yayınları.*

Toprak, Funda (2002). Kıpçak Türkçesi Eser ve Sözlüklerinde Geçen Giysi ve Süs Eşyaları İsimleri, *Ekev Akademi Dergisi*, Sayı:13, 283.

Tunaya, T.Z. (1959). *Hürriyetin İlanı*, İstanbul, Baha Matbaası.

Turan, Şerafettin (2014). *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınları, Ankara.

Türkçe Sözlük (2005). Türk Dil Kurumu, Ankara

Türkçe Sözlük (2010). Türk Dil Kurumu, Ankara

Uçman, Abdullah (2003). Lugat-ı Nâcî, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.27, Ankara

Uçman, Abdullah (2010). Şemsettin Sâmî, *TDV İslâm Ansiklopedisi,* C.38 , 521

Vatter, Sherry (1998). "Şam'ın Militan Tekstil Dokumacıları:Ücretli Zanaatkarlar ve Osmanlı İşçi Hareketi, 1850-1914", Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiyesi'ne İşçiler 1839-1950 (drl.D. Quataert&E.Zürcher), İstanbul, İletişim Yayınları, s.55-95.

Yavuzarslan, Paşa (2004). Türk Sözlükçülük Geleneği Açısından Osmanlı Dönemi Sözlükleri ve Şemsettin Sâmî'nin Kâmûs-ı Türkî'si , *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44, 2

Yavuzarslan, Paşa (2015). Kamus-ı Türkî/ Önsöz, Ankara:Türk Dil Kurumu.

Yetiş, Kâzım (1996). *Nâmık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri Yazıları*. İstanbul: Alfa.

https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0%C3%A7_giyim ,18.04.2019.

http://sozluk.gov.tr/ ,20.05.2019.

http://www.tdba.net/kipcak-turkcesi/ , 05.052019.

Ekinci, Metin, https://www.academia.edu/5626042/Dede_korkut_Kitabında_Kadın_Tipleri, 02.06.2019

KİŞİSEL BİLGİLER	
Adı Soyadı	: Kübra ÇOLAK
Doğum tarihi	: 23.08.1994
Doğum yeri	: Bahçelievler
Medeni hali	: Bekâr
Uyruğu	:Türkiye Cumhuriyeti Vatandaşı
Adres	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Ankara
Tel	: 05468158395
E-mail	: kubra_colak38@hotmail.com
EĞİTİM	
Lise	: Develi Ayşe Yahya Fatma Yahya Kocatürk Kız Meslek Lisesi
Lisans	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Yüksek lisans	: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
YABANCI DİLLER: İngilizce	
YAYINLAR: Derleme Sözlüğünde Bulunan Develi Ağzı Söz Varlığı Kısas-ı Enbiya'daki Hz.. Musa Kıssası'nda Sözcüksel Bağdaşıklık Kısas-ı Enbiya'da Kadının Toplumdaki Yeri ve Önemi	
ÜYE OLUNAN MESLEKİ KURULUŞLAR:	